

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΘΕΜΑ- Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΗΝ
ΤΕΤΑΡΤΗ, ΠΕΜΠΤΗ ΚΑΙ ΕΚΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ**

ΑΛΚΗΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

A.M. 3215M006

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α.Μαγγανάς

ΤΡΙΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Α.Μαγγανάς

Β. Βλάχου

Ι. Τσίγκανου

Ευχαριστώ θερμά τον Κο Μαγγανά για την στήριξη του και τη βοήθεια του.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. ΜΟΡΦΕΣ ΒΙΑΣ.....	6
1.1 ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΑΘΗΣΗΣ	19
1.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	25
2. ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	32
2.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ.....	52
3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	65
ΣΥΖΗΤΗΣΗ- ΠΕΡΙΛΗΨΗ	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	76

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αυτή η εργασία εξετάζει τα φαινόμενα της βίας όπως παρουσιάζονται στα κείμενα του μαθήματος της γλώσσας στην τετάρτη, πέμπτη και έκτη δημοτικού. Μέσα από την ανάλυση συγκεκριμένων κειμένων διερευνήθηκε η άποψη των μαθητών για τη βία και πώς αντιμετωπίζουν οι μαθητές αυτά τα φαινόμενα.

Τα σχολικά εγχειρίδια είναι ένα σημαντικό εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς μέσω του οποίου μπορούν να δουν πώς βιώνουν οι μαθητές τη βία και έτσι έχουν μια προληπτική πολιτική για την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων.

Λέξεις κλειδιά: σχολική βία, παραβατικότητα, βία, σχολικά εγχειρίδια

ABSTRACT

This paper examines the phenomena of violence as presented in the fourth, fifth and sixth grade primary school textbooks. Through the analysis of specific texts in the classrooms, we explored the pupils' view of violence and how they themselves face such phenomena. School textbooks are an important tool for teachers through which they can see how students experience violence and thus, have a preventative policy to deal with such phenomena.

Key words: school violence, delinquency, violence, school textbooks

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συχνά γίνεται λόγος στις μέρες μας για το φαινόμενο της βίας στο σχολικό περιβάλλον. Η σχολική βία και ο σχολικός εκφοβισμός έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για πολλούς ερευνητές διάφορων ειδικοτήτων. Αιτούμενο των κοινωνιών και της συγκεκριμένης διαδικασίας παραμένει ο μηχανισμός που ωθεί τμήμα του πληθυσμού να προσβάλλει βίαια τη σωματική και τη ψυχική ακεραιότητα των συνανθρώπων του. Η σχολική μονάδα είναι το μέρος στο οποίο αναπτύσσονται και ζουν οι μαθητές με σκοπό να διαμορφώσουν αξίες και συμπεριφορές (Τσίγκανου 2004). Η τυπολογική ανάλυση της βίας δεν επαρκεί για την ερμηνεία της καθώς οφείλουμε να καθορίσουμε ποια τα κριτήρια της βίας σε κάθε κοινωνία . Άρα λοιπόν οφείλουμε να εξετάσουμε τι αναγνωρίζει η κοινωνία ως βία , στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μελετήσουμε την ιδιαιτερότητα της Ελληνικής ιδιοσυγκρασίας και ταυτότητας. Ωστόσο, δεν έχει εξεταστεί ενδελεχώς αν η σχολική βία είναι παράγοντας της ίδιας της διαδικασίας της εκπαίδευσης, σε συνάρτηση με τους υπόλοιπους παράγοντες κοινωνικοποίησης όπως η οικογένεια, οι φίλοι, οι δάσκαλοι, οι αξίες , οι κοινωνικοπολιτισμικές και οικονομικές σύγχρονες συνθήκες. Ένα κείμενο εξετάζεται όχι μόνο με λογοτεχνικούς όρους αλλά συνυπολογίζεται το πλαίσιο στο οποίο μελετάται, όπως είναι ο συγγραφέας, η κοινωνία και τα ατομικά χαρακτηριστικά των αναγνωστών.

Σε αυτό το σημείο γεννήθηκε το ερευνητικό ερώτημα κατά πόσο η ελληνική εκπαίδευση προάγει εχθρικές ή και βίαιες συμπεριφορές μέσα από τα κείμενα και την επεξεργασία τους. Έτσι λοιπόν χρειάζεται μια μελέτη που να συνδυάζει την αλληλεπίδραση και τη συμμετοχή των μαθητών- παιδιών με τους δασκάλους, τον ερευνητή και τις κοινωνικές και διαλογικές δραστηριότητες και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων και των διαδικασιών.

Μέσα από την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας θα γίνει μια προσπάθεια να εντοπιστεί με ποιο τρόπο τα σχολικά εγχειρίδια επηρεάζουν τη σκέψη των παιδιών ως προς βίαιες ή εχθρικές συμπεριφορές και ποιος ο ρόλος του σχολείου. Έτσι, αρχικά θα γίνει μια προσπάθεια θεωρητικής ανάλυσης της βίας από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, εν συνεχεία θα ακολουθήσει μελέτη των κειμένων των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού και λεπτομερής επεξεργασία ενός

κειμένου κάθε τάξης με την ενεργή συμμετοχή των μαθητών καθώς σκοπός είναι να εκμαιευτούν οι απόψεις των παιδιών. Έπειτα θα ζητηθεί από τους εκπαιδευτικούς να απαντήσουν σε μερικές ερωτήσεις σχετικές με τα κείμενα των βιβλίων. Τέλος, θα ζητηθεί από τα παιδιά να κάνουν μια ζωγραφιά σχετικά με όλα όσα αναλύσαμε με αφορμή τα κείμενα, με σκοπό να εντοπιστεί από τι έχουν επηρεαστεί περισσότερο. Η παρατήρηση στην τάξη, η συνέντευξη των εκπαιδευτικών και τα ιχνογραφήματα των μαθητών συνδυάστηκαν, αναλύθηκαν ως υλικό και προέκυψαν τα αποτελέσματα.

Το θεωρητικό κομμάτι είναι χωρισμένο σε τρεις θεματικές ενότητες. Το πρώτο κομμάτι είναι μια θεωρητική προσέγγιση τη βίας όπως καταγράφεται στην βιβλιογραφία. Το δεύτερο κομμάτι σχετίζεται με την εκπαιδευτική πρακτική στα σχολεία και γίνεται αναφορά σε μεγάλους παιδαγωγούς- ψυχολόγους και τις θεωρίες τους σχετικά με την εκπαιδευτική διαδικασία. Το τρίτο κομμάτι της θεωρίας αναλύει το ρόλο της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού. Ο λόγος που προστέθηκε το συγκεκριμένο κομμάτι στο θεωρητικό πλαίσιο είναι γιατί μέσα από τα πορίσματα της έρευνας φαίνεται πως η οικογένεια είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των παιδιών και πάντα θα πρωταγωνιστεί στην καθημερινότητα των παιδιών ανεξαρτήτως τύπου δράσης.

1. ΜΟΡΦΕΣ ΒΙΑΣ

Για να οριστεί ότι κάποιος ασκεί βία σε κάποιον προϋποθέτει μεταξύ των προσώπων μια ειδική τεταμένη σχέση με προηγούμενες εμπειρίες συγκρουσιακής φύσης. Επομένως η βία είναι μια διαδικασία των κοινωνικών σχέσεων που εκδηλώνεται ως μια πράξη φορτισμένη σημασιολογικά όταν υπάρξει αφορμή. Η αφορμή δηλώνει ότι η βία εμπεριέχεται σε μια στρατηγική ρύθμισης των σχέσεων.¹

Ο χαρακτηρισμός της βίας είναι ένα δύσκολο εγχείρημα καθώς δεν υπάρχει μια ομόφωνη απάντηση στην ερώτηση τι είναι η βία. Το Sage dictionary of criminology αναφέρεται στην αντίληψη της βίας και πως ο ορισμός έχει διαστρεβλωθεί από το τι παραδοσιακά ορίζεται ως βία και πως διαχειρίζεται το φαινόμενο η εγκληματολογία και το δίκαιο². Το ίδιο συμβάν μπορεί να χαρακτηριστεί ως βίαιο ή μη, ανάλογα με το πώς προσδιορίζεται από τους θεσμοθετημένους φορείς κοινωνικού ελέγχου και από τον τρόπο που προσλαμβάνουν τη βία τα κοινωνικά υποκείμενα.³ Η εχθρική διάθεση δεν είναι ταυτόσημη της βίας και διαφοροποιείται από την επιθετικότητα⁴. Η λέξη εκφοβισμός «bullying» υπάρχει ήδη από το 1530 για να περιγράψει τη συμπεριφορά κάποιου ο οποίος επιθυμεί να τρομάξει ή να εκφοβίσει τον αδύναμο. Ο καθηγητής Γ. Μπαμπινιώτης στο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας αναφέρει ότι η λέξη «εκφοβίζω» υπάρχει από το 1888 και αναφέρεται στην πρόκληση φόβου ως μέσο ελέγχου των αντιδράσεων.⁵

Υπάρχουν θεωρίες που ισχυρίζονται πως η βία είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης φύσης. Ο άνθρωπος ιστορικά και κοινωνικά ό,τι κατέκτησε, το κατέκτησε με τη βία και το πόλεμο. Ακόμα και η ειρήνη προέκυψε μέσα από τη βία του πολέμου. Είναι αναπόσπαστο κομμάτι κάθε πολιτισμού, «Ο πολιτισμός έχει την ίδια ρίζα με την Απόλυτη βία: τη μεγαλομανία της επιβίωσης»⁶

Ο Clingard αναφέρει πως η αποδοχή της βίας διαφέρει ανάλογα το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται. Έτσι λοιπόν το φαινόμενο αποκτά κοινωνική

¹ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.40, μορφές βίας, Σαββάλας, Αθήνα.

² Δημητρίου Σ. 2003, σελ.9.

³ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.10.

⁴ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.70, ανθρώπινη βία, Αθώα ή ένοχη, Σιδέρης, Αθήνα

⁵ In Τσιτσικά, Τζαβέλα 2015, σελ.22-23.

⁶ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.23.

οντολογία και περιεχόμενο μέσα από το νόημα που του αποδίδεται από το κοινωνικό σύνολο έτσι ώστε να προκαλεί την τυπική ή και την άτυπη αντίδραση⁷. Ο ορισμός της βίας εξαρτάται σημαντικά από τον τρόπο που ορίζουμε την κοινωνία και τις εσωτερικές της δυναμικές. Αν η κοινότητα ορίζεται ως μια συνεχής διαμόρφωση των δεσμών μεταξύ των ομάδων και των ατόμων τότε η βία προσλαμβάνεται ως παθογένεια που πρέπει να εξοβελιστεί σε ατομικό επίπεδο. Αν όμως η κοινότητα προσλαμβάνεται ως μια κοινότητα με σχέσεις που στηρίζεται στον ανταγωνισμό τότε η βία προσλαμβάνεται ως κάτι φυσιολογικό και αποκτά νομιμοποιημένη δομή⁸. Η Κ.Στυλιανέα αναφέρει συμπληρωματικά πως η βία υπάρχει στην ανθρώπινη φύση και επιβιώνει μέσα από την κοινωνική οργάνωση παρά τη θεσμοθέτηση νόμων. Αυτό συμβαίνει για το λόγο πως η βία αξιοποιείται για συλλογικούς σκοπούς από την κυρίαρχη τάξη στο πλαίσιο εξυπηρέτησης συλλογικών σκοπών και επιδιώξεων. Έτσι, η βία θεωρείται ως επιβεβλημένο μέσο⁹. Σύμφωνα με τη μελέτη της διδάκτορας Κ.Τσίγκανου η βία οροθετείται ήδη από την αρχαία ελληνική γραμματεία δηλώνοντας την κυρίαρχη προσπάθεια υποταγής με τη χρήση ποικίλων μηχανισμών και δομών¹⁰.

Η εκδήλωση βίας μπορεί να θεωρηθεί μέρος ενός υποπολιτισμικού συστήματος το οποίο παράλληλα καθρεπτίζει τη ψυχοσύνθεση όσων συμμετέχουν σε αυτό¹¹. Η κοινωνική πρόσληψη της βίας ως φαινόμενο επιδρά δυσμενώς στην ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας η οποία εξαρτάται από την έκταση και την ένταση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και την κοινωνική ανοχή τέτοιων μορφών συμπεριφοράς. Ο Merton εισήγαγε την έννοια της «συγκριτικής αποστέρησης» και τη θεωρία της «ανομίας». Ο Young είχε αναφερθεί στη «συγκριτική αποστέρηση» ισχυριζόμενος πως είναι ένας ισχυρός μηχανισμός του εγκλήματος λόγω της ψυχολογικής και κοινωνικής του δυναμικής¹². Από την άλλη πλευρά οι γενετιστές χρησιμοποιώντας στοιχεία από την ψυχολογία, τη βιολογία και τα μαθηματικά προσπάθησαν να καταλήξουν σε μια ολιστική θεωρία κατά την οποία η ψυχή δεν

⁷ In Δημητρίου Σ. 2003, σελ.12.

⁸ Op.cit., σελ.16.

⁹ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.17-18.

¹⁰ Τσίγκανου, Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή, 2004.

¹¹ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.20.

¹² Δημητρίου Σ. 2003, σελ.23.

μπορεί να αποσπαστεί από τον εγκέφαλο, άρα τα βίαια ένστικτα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας¹³.

Η δύναμη συνιστά μια ορολογία με διάφορες εκφορές ενώ η εξουσία ορίζεται ως εκείνες οι εκφορές της δύναμης οι οποίες στηρίζουν την βία. Άρα λοιπόν οι όροι δύναμη και εξουσία διαφοροποιούνται ως προς το εξής: δύναμη είναι το στοιχείο της ατομικής δραστηριότητας ενώ εξουσία είναι η θεσμοθετημένη άσκηση κυριαρχίας και η μονόπλευρη επιβολή δύναμης.¹⁴ Όταν η σχέση δύναμης και εξουσίας είναι αμφίπλευρη καταλήγει σε ασύμμετρη δύναμη. Η δύναμη εκφέρεται με πολλούς τρόπους ενώ εκείνη που εκφέρεται με τη βία είναι η πρόθεση ελέγχου του άλλου¹⁵. Υπάρχει από την άλλη πλευρά η σωματική δύναμη η οποία καθορίζεται και επηρεάζεται από το ίδιο το περιβάλλον. Οι άνθρωποι αισθάνονται περισσότερο ασφάλεια όταν στο περιβάλλον τους υπάρχουν αδύναμοι άνθρωποι και αντίστοιχα η αύξηση του σωματικού όγκου και δύναμης προκαλεί ανησυχία και αύξηση του ανταγωνισμού¹⁶.

Μερικοί ορισμοί της βίας: Κατά τον Riches «βία είναι η συμπεριφορά εναντίον άλλου προσώπου που απειλεί, επιχειρεί ή προξενεί φυσική βλάβη με πρόθεση». Όσο αφορά τον όρο φυσική βλάβη συναντάται μια δυσκολία ως προς τον προσδιορισμό του ορισμού. Ο Litke θεωρεί πως σωματική βλάβη είναι «ό,τι προσβάλλει το δικαίωμα να ορίζουμε το σώμα μας». Στο ποινικό δίκαιο συναρτάται με την εκμηδένιση της ικανότητας της αντίστασης του θύματος που συνιστά την προσβολή της ηθικής προσωπικότητας και της ατομικής ελευθερίας¹⁷. Επίσης σύμφωνα με τον Litke κάθε πράξη βίας διακρίνεται σε τρεις πόλους το δράστη, το θύμα και το μάρτυρα ο οποίος φέρει την αξιολογική κρίση του αισθήματος δικαίου¹⁸. Το νομικό πλαίσιο ορίζει τη βία ως άνομη πράξη, παραβιάζει το νόμο. Ο Σπινόζα υποστηρίζει πως η βία είναι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και κατευθύνεται από ανεπτυγμένες πνευματικές λειτουργίες και συνδυασμένες

¹³ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.32.

¹⁴ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.11.

¹⁵ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.35.

¹⁶ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.38.

¹⁷ In Δημητρίου Σ. 2003, σελ.32.

¹⁸ Δημητρίου Σ. .2003, σελ.33.

ψυχικές λειτουργίες.¹⁹ Ο Radcliffe- Brown υποστηρίζει πως η τήρηση της κοινωνικής ευταξίας πραγματοποιείται μέσα από την άσκηση της καταπιεστικής εξουσίας . Έτσι η βία της εξουσίας εκφράζει το δημόσιο αίσθημα και αποτελεί τη μετάβαση της βίας από το πολιτικό σύστημα στα άτομα²⁰. Η βία δεν περιγράφεται μόνο ως η φυσική πράξη η οποία προκαλεί βλάβη μέσα από τη άσκηση της σε σωματικό επίπεδο αλλά περιλαμβάνει κάθε μορφή επιρροής ή και εξαναγκασμού με σκοπό την μείωση της αντίστασης του προσώπου που την δέχεται καθώς στην οποία καλείται να υπακούσει²¹.

Σύμφωνα με ορισμένες ψυχολογικές θεωρίες η παραβατικότητα γεννιέται μέσα από εσωτερικές ψυχολογικές καταστάσεις που είναι δυσπροσαρμοστικές ή παθολογικές. Οι υπαρξιακές και αλληλοεπιδρασιακές θεωρίες τονίζουν τη συνεχή διαδικασία ψυχολογικής προσαρμογής. Οι ψυχοπαθολογικές καταστάσεις μπορεί να είναι αποτέλεσμα ακατάλληλης κοινωνικής εκμάθησης. Για την επιθετικότητα ο Freud είχε υποστηρίξει πως ο άνθρωπος έχει έμφυτα τα ένστικτα αυτά. Ο Saul θεωρεί πως η επιθετικότητα βρίσκεται στις εμπειρίες του παιδιού ήδη από την αρχή της ζωής του. Ο Waelder θεωρεί πως η επιθετικότητα είναι αντίδραση σε ορισμένες καταστάσεις και προκαλείται από στερήσεις και από τάσεις του «εγώ». Άλλοι ψυχαναλυτές αποδίδουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα στις εμπειρίες κοινωνικοποίησης και στους πολιτιστικούς παράγοντες.²²

Σύμφωνα με την επιστήμη της βιολογίας , η βία είναι εγγενές χαρακτηριστικό του ανθρώπου, είναι μια ενστικτώδης ενέργεια η οποία υπήρξε απαραίτητη για την επιβίωση του. Ο άνθρωπος σε σύγκριση με το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο όντας έλλογο ον χρησιμοποίησε τη βία προς υπεράσπιση του συμφέροντός του²³. Η βία σχετίζεται με τις λειτουργίες του εγκεφάλου. Η οργή και ο θυμός αποτελούν βασικές παραγωγικές αιτίες της βίας, παρόμοια με το φόβο. Άλλοτε η βία αναπτύσσεται ως μέσο επιβολής προς τους αδύναμους. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η βία χαρακτηρίζεται από τις εχθρικές ενέργειες που σκοπεύουν να

¹⁹ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.32.

²⁰ In Δημητρίου Σ. 2003, σελ.37.

²¹ Τσίγκανου , Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή, 2004, σελ.25.

²² Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.104-106.

²³ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.28.

βλάβουν κάποιον και εκτείνεται από την άσκηση σωματικής δύναμης χωρίς απαραίτητα με την πρόθεση να πληγεί κάποιος μέχρι και την εγκληματική ενέργεια. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι διαφορές των φύλων, η προδιάθεση για ασθένειες, οι δυσλειτουργίες ακόμα και η γνωστική λειτουργία υπαγορεύονται από τις γονιδιακές λειτουργίες.²⁴ Συμπληρωματικά, στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως έχουν πραγματοποιηθεί μελέτες για το πώς οι στρεσογόνοι παράγοντες επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Από τις διάφορες θεωρίες ευγονικής αλλά και το κίνημα του Δαρβινισμού επηρεάστηκε και ο κλάδος των κοινωνικών επιστημών. Πολλοί κλινικοί ψυχολόγοι μετά τον 20 αιώνα ανέπτυξαν τον κλάδο της ψυχομετρίας. Ο Galton για παράδειγμα υποστήριξε πως η ευφυΐα έχει γενετική προέλευση. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες η νοημοσύνη δε σχετίζεται με την εκπαίδευση αλλά με την ικανότητα για εκπαίδευση²⁵. Πολλές έρευνες είχαν προσπαθήσει να αποδείξουν πως περιγενετικά προβλήματα, κακώσεις στο πρόσωπο κατά τη γέννα, εγκεφαλικές βλάβες και γενικότερα η σωματική-φυσική κατάσταση, αυξάνει τους κινδύνους παραβατικότητας²⁶.

Κάποιες άλλες θεωρίες υποστηρίζουν πως η βία είναι η αντίδραση στην απουσία της δύναμης η οποία πηγάζει από τη διάψευση της πραγματικότητας και εκφράζει την ανάγκη απόδρασης ενώ άλλες θεωρίες διατείνουν πως η βία συνιστά άμεση παρουσία της δύναμης. Η βία έτσι αποτελεί μέσο θέσπισης και συντήρησης της εξουσίας- κυριαρχίας²⁷.

Σύμφωνα με το Weber βία ασκεί το ίδιο το κράτος και συγκεκριμένα έχει αναφερθεί στο μονοπώλιο της βίας με την έννοια ότι το κράτος επεμβαίνει στις διαπροσωπικές σχέσεις και απαγορεύει κάθε μορφή αυτοδικίας και αμφισβητεί πως η απαγόρευση της αυτοδικίας περιορίζει την εγκληματικότητα. Σύμφωνα με τον Bohannan τα κράτος που θεσπίζει νόμους είναι ένα σύστημα συγκεντρωτικής εξουσίας και συμπληρωματικά ο Bloch αναφέρει ότι στην Ευρώπη έχει απαγορευτεί η βεντέτα ήδη από την εποχή του Γουλιέλμου του Κατακτητή.²⁸ Σύμφωνα με τον Ψαρουδάκη η

²⁴ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.30-31.

²⁵ In Ποταμιάνος, Αναγνωστόπουλος, 2012, σελ.35-36.

²⁶ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.41-42.

²⁷ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.45.

²⁸ In Δημητρίου Σ. 2003, σελ.153.

κρατική βία έχει γίνει ένα συνηθισμένο φαινόμενο της καθημερινότητας και επεκτείνεται σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ύπαρξης η οποία νομιμοποιείται μέσα από την κοινή λογική και τον έλεγχο της γλώσσας. Πολλά αδικήματα αν και δεν εντάσσονται σε περιπτώσεις βιαιοπραγίας τιμωρούνται από τον ποινικό κώδικα ως εγκλήματα βίας γιατί προσβάλλουν τη σχέση πολίτη- κράτους, ενώ σε κάποια άλλα υπάρχει ανοχή της κρατικής εξουσίας.²⁹ Η κρατική βία ασκείται συνειδητά και οργανωμένα ως το αποτελεσματικότερο όργανο καταστολής και κυριαρχίας πάνω σε δυνάμεις που υπαγορεύουν την εξέλιξη της κοινωνίας και ιδίως πάνω στις δυνάμεις της οικονομίας.³⁰ Η «δικαιϊκή βία» διαφέρει από τη βία μεμονωμένων ατόμων καθώς διεκδικεί την επιβολή της στο δημόσιο χώρο. Με αυτό τον τρόπο «εκβιάζει ιδεολογικά» τη συμμόρφωση των ατόμων προς την εκάστοτε ιδεολογία, «εκβιάζει ψυχολογικά» το άτομο να δεχθεί αυτή τη λύση ως μοναδική και «εξαναγκάζει υλικά σε συμμόρφωση με την υλοποίηση των δικαιϊκών επιλογών.»³¹

Αντίθετα ως προς αυτές τις θεωρίες υπάρχει μια προσέγγιση σύμφωνα με τον Χ. Στυλιανέα που υποστηρίζει πως η ανθρώπινη φύση είναι φιλειρηνική. Έτσι, η βία, η καταστροφικότητα και η επιθετικότητα δεν είναι έμφυτες και εγγενείς της ανθρώπινης φύσης, υποστηρίζουν πως αυτές οι τάσεις δημιουργήθηκαν τυχαία και πως την αντίδραση του ανθρώπου την καθορίζουν τόσο ενδογενείς όσο και περιβαλλοντικοί παράγοντες. Η υποτροπή στη βία εμφανίστηκε με την έννοια της ιδιοκτησίας όπου έπρεπε να θεσπιστούν κανόνες και ηγεσίες. Η δημιουργία κλειστών κοινωνικών ομάδων και η εξέλιξη του πολιτισμού δημιούργησαν κλίμα ανταγωνιστικότητας και έφεραν προστριβές στο ανθρώπινο γένος. Για να υποστηριχτεί αυτή η θέση δόθηκαν τα παραδείγματα των περιοχών Hollan & Volaine στο Βέλγιο όπου τη λίθινη εποχή ζούσαν αρμονικά εξασφαλίζοντας επαρκή αγαθά για την επιβίωση τους αλλά παραμένοντας μακριά από το θεσμό της ιδιοκτησίας. Ο Νορβηγός Nansen έχει επισημάνει σε έργο του πως οι σημερινοί κάτοικοι της Γροιλανδίας απέχουν παρασάγγας από εχθρικά και βίαια ένστικτα. Παρόμοια παραδείγματα αποτελούν οι Εσκιμώοι κι οι πρωτόγονες φυλές του Αμαζονίου. Βέβαια υπάρχουν και απόψεις όπως του Locke που υποστηρίζουν ότι ο

²⁹ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.157.

³⁰ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.23.

³¹ Τσίγκανου, Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή 2004, σελ.27.

άνθρωπος εκ φύσεως δεν είναι ούτε καλός μα ούτε κακός, και πως η οργάνωση του στην κοινωνία και τους θεσμούς είναι αρκετά επωφελής για το είδος³². Ο εκφοβισμός σχετίζεται με την έμφυτη ανάγκη των ανθρώπων για επιβίωση. Αυτή η πρακτική έχει συνδεθεί με το αίσθημα του ανταγωνισμού. Αυτά τα ένστικτα διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από πολιτισμό σε πολιτισμό.³³

Η θεωρία του κοινωνικού έλεγχου υποστηρίζει πως η ακατάλληλη κοινωνικοποίηση κωλύει την ανάπτυξη του αυτοελέγχου με τον οποίο θα μπορούσε να αποφευχθεί η παραβατικότητα. Η ανάπτυξη δηλαδή ασθενών δεσμών με την κοινωνία οδηγεί σε μη συμμόρφωση του ατόμου με τους κοινωνικούς κανόνες και δεσμούς και έτσι αναπτύσσει παραβατική συμπεριφορά. Κατά τις θεωρίες της πολιτιστικής παρέκκλισης η επίδραση των παραβατικών συντρόφων είναι καθοριστική. Ο Matza υποστήριξε πως η ιδεολογία του συστήματος παιδικής προστασίας είναι που οδηγεί τους νέους στην παραβατικότητα. Ο νέος ενώ γνωρίζει ότι η πράξη του παραβαίνει τον νόμο, το διαπράττει γιατί «ξέρει » πως ο νόμος δεν εφαρμόζεται. Επίσης, οι νέοι πολλές φορές δε γνωρίζουν ακριβώς τις νομικές συνέπειες της πράξης τους. Ο ανήλικος οδηγείται σε «τεχνικές εξουδετέρωσης» με την εκλογίκευση και δικαιολόγηση της συμπεριφοράς του και έτσι απελευθερώνεται από κάθε ηθικό κοινωνικό καταναγκασμό και οδηγείται στην παραβατικότητα³⁴. Μια ακόμα σημαντική προσέγγιση του φαινομένου είναι η θεωρία του Sutherland, του διαφορικού συγχρωτισμού. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η παραβατικότητα μαθαίνεται μέσα από το συσχετισμό με άλλους παραβατικούς ανθρώπους (θεωρία που εξηγεί τη βία στην οικογένεια και κατά πόσο μαθαίνεται η βία μέσα από την οικογένεια καταρρίπτοντας απόψεις περί κληρονομικότητας της βίας και γενετικής προέλευσης) , επιτυγχάνεται επίσης μέσα από το συγχρωτισμό στο εσωτερικό μιας περιορισμένης από προσωπικές επαφές ομάδας. Ο διαφορικός συγχρωτισμός οδηγεί στην παραβατικότητα, η φύση των συγχρωτισμών είναι τέτοια που να αναπτύσσεται η παραβατικότητα παρά η συμμόρφωση προς το νόμο. Η εκμάθηση της παραβατικής συμπεριφοράς περιλαμβάνει τα τεχνικά στοιχεία της διάπραξης της παραβίασης, τον προσανατολισμό των κινήτρων, των αξιών , των στάσεων και

³² In Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.50-51.

³³ Τσιτσικά, Τζαβέλα 2015, σελ.20.

³⁴ In Φαρσεδάκης Ι. 1966, σελ.111-112.

των συλλογισμών απέναντι στο νόμο. Η δυσμενής ερμηνεία αυτών οδηγεί το άτομο στην παραβατική συμπεριφορά. Η βασική αιτία του διαφορικού συγχρωτισμού είναι η πολιτιστική σύγκρουση και η εξειδίκευση στην παραβατικότητα θέτει τους ίδιους μηχανισμούς που ενεργοποιούνται σε κάθε εξειδίκευση. Ο Glaser με την διαφορική πρόβλεψη θεωρεί πως το άτομο παρανομεί με βάση την πρόβλεψη των συνεπειών. Οι προβλέψεις αυτές καθορίζονται από τους ολικούς συμβατούς και παραβατικούς κοινωνικούς δεσμούς, από προηγούμενες εμπειρίες και από την αντίληψη του ατόμου για τις ανάγκες, τις ευκαιρίες και τους κινδύνους όταν ερμηνεύει τις περιστάσεις της στιγμής³⁵.

Για να μπορέσουμε να πλησιάσουμε την πραγματικότητα της βίας με τον τρόπο που επιχειρείται να εξεταστεί πρέπει να αναλυθεί ποιος ασκεί βία σε ποιον, με τι τρόπο και από ποιες συνθήκες³⁶.

Η βία του πολέμου: Σε όλη την ύλη των σχολικών εγχειριδίων παρατηρείται αναφορά στη βία του πολέμου μέσα από μια ποικιλία κειμένων. Ο πόλεμος ως μια οικονομικο- πολιτική πρακτική ξεκίνησε με την ανάγκη δημιουργίας βασιλείων και κρατών. Ο πόλεμος αποτελεί ένα συσσωρευτικό μηχανισμό πλούτου και για κάποιους θεωρείται αναγκαίος όρος της προόδου καθώς αποτελεί το ρυθμιστικό παράγοντα δημογραφικών στοιχείων και θεωρείται ως εξελικτικός- προοδευτικός μηχανισμός των κοινωνιών³⁷. Ο πόλεμος διαφέρει από την αντεκδίκηση και την επιδρομή και χαρακτηρίζεται από δυο σημαντικά σημεία την τεχνολογία και την μορφή του πλεονάσματος στις εξελιγμένες κοινωνίες. Ο πόλεμος συνδέεται με έννοιες όπως η ροπή για φόνο, η γενοκτονία, η θανάτωση, η σκόπιμη εξάλειψη του εχθρού και ο αφανισμός άμαχου πληθυσμού καθώς και με άλλες πρακτικές όπως ο βιασμός κι η δουλεία³⁸. Κατά τον Κλαούβετς η φυσική βία στον πόλεμο αποσκοπεί αποκλειστικά στην επιβολή της θέλησης μας από τον αντίπαλο.³⁹ Επίσης, υποστηρίζει πως η εχθρότητα και η εχθρική προδιάθεση είναι τα ουσιαστά στοιχεία της ανθρώπινης σύγκρουσης. Ο πόλεμος ακολουθείται από το αίσθημα του μίσους

³⁵ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.114-115.

³⁶ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.41.

³⁷ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.125.

³⁸ Op.cit. σελ.127.

³⁹ In Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.33.

και αυτό το συναίσθημα δεν είναι απαλλαγμένο από εχθρικές προθέσεις⁴⁰. Η παιδεία σύμφωνα με τον Κ. Δημητρίου Σ. είναι προσανατολισμένη στον πόλεμο με κορύφωση την στρατιωτική εκπαίδευση. Αναφέρει πως σε πολλά κείμενα υπάρχει ο ξένος ο οποίος παρουσιάζεται ως ο εχθρός και ο ντόπιος ο οποίος είναι ο άνθρωπος. Οι πολεμιστές αποκτούν την εικόνα του γενναίου και ενάρτετου που τιμούν τη ζωή και την πατρίδα. Τέλος αναφέρει πως υπάρχουν πολλά ζητήματα σχετικά με αυτή την πρακτική της εκπαίδευσης καθώς τα παιδιά εξοικειώνονται με τέτοιες εικόνες και μια ρατσιστική μάχη μπορεί να μετατρέψει ακόμα και τον πιο δειλό σε γενναίο.⁴¹ Τα σύνολα ωστόσο των πολεμιστών υποχρεώθηκαν να διαπράξουν ειδεχθή εγκλήματα επειδή άνηκαν σε μια συλλογικότητα χωρίς να υπάρχει η φυσική ελευθερία της επιλογής⁴². Ο πόλεμος γίνεται εξαιτίας της απληστίας της ανθρώπινης φύσης με σκοπό να εξασφαλίσει περισσότερα από τα αναγκαία της επιβίωσης. Είναι η απληστία του άσκοπου πλούτου και της δύναμης προς επικυριαρχία στον άλλο. Έτσι η βία θεωρείται ως το δικαιολογημένο μέσο αυτής της τάσης του ανθρώπινου είδους.⁴³

Προσφυγικό και ρατσιστική βία: Σύμφωνα με το Savona η δεύτερη γενιά μεταναστών εμπλέκονται όλο και περισσότερο σε περιστατικά βίας. Αυτό χαρακτηρίζεται ως φαινόμενο παράδοξο ωστόσο ερμηνεύεται μέσα από τη ταυτόχρονα κοινωνική διαδικασία της πολιτισμικής ενσωμάτωσης και του δομικού αποκλεισμού.

Αμυντική βία: Αμυντική βία είναι η βία της ξενοφοβίας. Με την αποστασιοποίηση «του Άλλου» χιτίζεται η εθνική ταυτότητα. Σε πολλές περιπτώσεις αυτή η μορφή βίας φαίνεται έντονα σε θρησκευτικού περιεχομένου κείμενα και δοξασίες όπως « Η διάσταση του εμείς και του άλλου». Ακόμα και η ταύτιση των συνόρων με τα σύνορα της κουλτούρας έχει συνδράμει προς την εδραίωση αυτής της ιδέας.⁴⁴

Αθλητική βία: Σε έρευνα των Sykes & Matza υποστηρίζουν ότι η παραβατική συμπεριφορά δεν εδράζεται σε αξίες ουσιωδώς διαφορετικές από αυτές των

⁴⁰ Ορ.cit. σελ.41.

⁴¹ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.128-129.

⁴² Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.68.

⁴³ Ορ.cit. σελ.29.

⁴⁴ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.155.

κοινωνικά κυρίαρχων. Έτσι με «τεχνικές ηθικής εξουδετέρωσης» νομιμοποιούν τη διάπραξη του συγκεκριμένου εγκλήματος. Η κακοποίηση δηλαδή στο χώρο του γηπέδου παρακάμπτει την απαξία της πράξης καθώς υπερτερεί η υπεράσπιση ενός ανώτερου ιδεώδους.⁴⁵

Ψυχολογική βία: ο σκοπός της ψυχολογικής βίας είναι η άσκηση της εξουσίας. Σκοπός αυτής της βίας είναι η προώθηση των επιλογών του κυρίαρχου. Η ψυχολογική βία όταν επιτυγχάνει το σκοπό της αδρανοποιεί το θύμα και μειώνει ουσιαστικά τη θέληση του για αντίσταση. Η ψυχολογική βία μπορεί να ασκηθεί είτε σε προσωπικό επίπεδο είτε σε κοινωνικό, ως αδρανοποίηση των μαζών για πολιτικούς λόγους.⁴⁶

Σχολική βία: Η σχολική βία μελετάται ως μια ξεχωριστή μορφή βίας η οποία περιέχει στοιχεία κυρίως σωματικής και ψυχολογικής βίας των διάφορων μορφών της. Στην επίσημη νομική γλώσσα δεν υπάρχει ο ορισμός της σχολικής βίας. Αν αναλογιστεί κάποιος γιατί συμβαίνει αυτό η απάντηση θα μπορούσε να είναι η εξής: Ο σχολικός χώρος είναι ο χώρος που προάγεται ο πολιτισμός, η ηθική και όλες οι ανώτερες αξίες. Άρα λοιπόν σε αυτό το χώρο δεν γίνεται να ποινικοποιηθεί ή να οριστεί νομικά ο ορισμός σχολική βία διότι με αυτόν τον ορισμό επιβεβαιώνεται ότι η σχολική εκπαίδευση και κουλτούρα χωλαίνει και δεν προάγει αυτό για το οποίο είναι δημιουργημένη. Άρα λοιπόν τα φαινόμενα αυτά αντιμετωπίζονται περισσότερο συμπτωματολογικά. Ωστόσο, το 2015 ψηφίστηκε ο νόμος 4322/2015 άρθρο 312 προσπαθώντας να περιορίσει αυτά τα φαινόμενα. Η ουσία του εκφοβισμού είναι η κατάχρηση δύναμης του θύτη απέναντι στο θύμα. Δεν σχετίζεται με μια συμπεριφορά αλλά με μια ομάδα συμπεριφορών που χαρακτηρίζονται πως περιέχουν κοινωνική και νομική απαξία. Οι νόμοι που μπορούν να καλύψουν αυτή την ομπρέλα συμπεριφορών είναι όλοι όσοι αφορούν την ανθρωποκτονία, τη σωματική βλάβη, την εξύβριση και την δυσφήμιση. Νομικά σε αυτό μπορεί να προστεθεί και ο νόμος περί φυλετικών διακρίσεων 972/1979 ο οποίος τροποποιήθηκε με το νόμο 4285/2014. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί πως ο νόμος του 2015 αναφέρεται σε οποιοδήποτε άτομο υγιές

⁴⁵ Δημητρίου Σ. 2003, σελ.21.

⁴⁶ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.62.

ανεξαρτήτως ηλικίας. Επίσης, σε ανήλικους δράστες έχει περιοριστεί το αξιόποιο καθώς όταν δράστης και θύμα βρίσκονται στην ίδια ηλικία το ωφέλιμο είναι αυτές οι καταστάσεις να επιλύονται με μέτρα διαπαιδαγώγησης⁴⁷.

Η βία στο σχολείο κατανοείται ως εκδήλωση φαινομένων οι οποίες προσδιορίζονται από εσωτερικές κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις οι οποίες διαφαίνονται κατά την διαπραγμάτευση της σχολικής ζωής⁴⁸. Το περιβάλλον του παιδιού αλληλεπιδρά με την οικογένεια, τους συνομηλίκους και το σχολείο. Επίσης, επηρεάζεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και τις αξίες της κοινωνίας. Ο πιο στενός κύκλος συνδέεται άμεσα με τον εκφοβισμό. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί θα έπρεπε να εξαλείφουν τους παράγοντες που αυξάνουν τις πιθανότητες να εμπλακούν σε βίαιες ή επιθετικές συμπεριφορές.⁴⁹

Ο εκφοβισμός στο σχολείο δεν σημαίνει ότι κάποιος ασκεί βία ή ότι κάποιος παραβαίνει τους κανόνες. Στην Ελλάδα ο εκφοβισμός έχει συνδεθεί περισσότερο με τον ορισμό του χλευασμού⁵⁰.

Ο Cusson διακρίνει δυο μεγάλες φάσεις της παραβατικότητας. Η πρώτη φάση είναι οι σχετικά απλές παραβάσεις και τείνουν στην ικανοποίηση τεσσάρων στόχων, τη διέγερση, το παιχνίδι, την απόκτηση κύρους και την έντονη επιθυμία. Η δεύτερη φάση είναι η εκμάθηση της τεχνικής. Συνήθως σε αυτή τη φάση ο ανήλικος παραβάτης αναζητά το «δάσκαλο» που θα του μάθει όλες τις τεχνικές διαδικασίες⁵¹.

Παρόμοια με τις άλλες μορφές κρατικής βίας λειτουργεί η ποινή στα σχολεία. Είναι ο άτυπος μηχανισμός ώστε οι μαθητές να μην υπερβαίνουν τους κανόνες, με σοβαρές κυρώσεις για όποιον δεν ακολουθεί τον κανόνα. «Η μόνιμη και σταθερή απειλή της ποινής ελέγχει ακατάπαυστα, συγκρίνει, κυριαρχεί εξομοιώνει και

⁴⁷ Σπυρόπουλος σελ.223-228, In Τζαβέλα Τσιτσικά 2015.

⁴⁸ Τσίγκανου, Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή, 2004, σελ.35.

⁴⁹ Τζαβέλα, Τσιτσικά, 2015, σελ.90-91.

⁵⁰ Op.cit. σελ.23-24.

⁵¹ Φαρσεδάκης Ι. 1966, σελ.76-78.

αποκλείει. Πρόκειται για μια διαδικασία που εκγυμνάζει , επανορθώνει, κανονικοποιεί και εξαναγκάζει στην ομοιομορφία.»⁵²

Μια άλλη μορφή είναι ο αρνητισμός με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι μαθητές στο πλαίσιο του σχολικού κοινωνικού πλαισίου⁵³. Ο στιγματισμός και η ετικετοποίηση συμβάλλουν στην παγίωση μιας αποκλίνουσας και προβληματικής συμπεριφοράς.⁵⁴

Τα φαινόμενα βίας στο σχολικό χώρο διαπλάθονται από αποφάσεις που σχετίζονται από δράστες, θύματα και επιφορτισμένες με τον κοινωνικό έλεγχο δομές και λειτουργίες⁵⁵. Ο ρόλος της ποινής και η αυστηροποίηση των ποινών συμβάλλουν στην αύξηση της παραβατικής και αποκλίνουσας συμπεριφοράς⁵⁶.

Σύμφωνα με τον Olweus το 1993 ο εκφοβισμός στο σχολικό περιβάλλον εκδηλώνεται με φυσική βία, με συχνό αποκλεισμό του μαθητή, σεξουαλική παρενόχληση, χρήση λεκτικής βίας, απειλές και εκβιασμούς , λεκτική βία, κλοπή ή και καταστροφή αντικειμένων, σκόπιμη αποκοπή του παιδιού από τους φίλους του, διάδοση ανήθικων και ψευδών φημών για το άτομο που εκφοβίζεται και ο διαδικτυακός εκφοβισμός⁵⁷. Ο σχολικός εκφοβισμός μέσω διαδικτύου θεωρείται η πιο σύγχρονη και διαδεδομένη μορφή εκφοβισμού. Το διαδίκτυο γίνεται μορφή γλεουασμού, κοροϊδίας, οι «δυνατοί» διασπείρουν φήμες και ανεβάζουν προσβλητικά βίντεο για το θύμα.⁵⁸ Άλλα χαρακτηριστικά που ορίζουν τον σχολικό εκφοβισμό είναι πως ο δράστης έχει πρόθεση να προκαλέσει βλάβη στο θύμα, το θύμα αποτελεί τον στόχο της εκφοβιστικής συμπεριφορά του δράστη, ο δράστης επιβάλλει την κυριαρχία του μέσα από την ενδυνάμωση της αδυναμίας του θύματος . Συνήθως, ο δράστης δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο λόγο για την εκφοβιστική πράξη, αυτή η πράξη είναι επαναλαμβανόμενη και τέλος ο δράστης αντλεί

⁵² Τσίγκανου , Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή, 2004, σελ.29.

⁵³ Op.cit. σελ.36.

⁵⁴ Op.cit. σελ.43.

⁵⁵ Op.cit, σελ.41.

⁵⁶ op.cit. σελ.107.

⁵⁷ Τσιτσικά, Τζαβέλα, 2015, σελ.27-28.

⁵⁸ Feldman 2009, σελ.421.

ικανοποίηση από τη βλάβη που προκαλεί. Τα κύρια χαρακτηριστικά είναι η πρόθεση, η επανάληψη, η ανισορροπία της δύναμης θύτη και θύματος⁵⁹.

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία το αιτιολογικό μοντέλο της σχολικής επιθετικής συμπεριφοράς καθορίζεται από προβλεπτικούς παράγοντες. Υπάρχουν δυο είδη παραγόντων : οι παράγοντες κινδύνου και οι παράγοντες επικινδυνότητας. Είναι οι παράγοντες που δείχνουν αν ένα παιδί θα εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά ή αν είναι προστατευμένο ώστε να μην αναπτύξει επιθετική συμπεριφορά. Οι παράγοντες κινδύνου χωρίζονται σε ενδοπροσωπικούς (μείγμα χαρακτηριστικών που διαμορφώνονται κατά την ανάπτυξη του παιδιού) και οι διαπροσωπικοί (σχετίζονται με τις αλληλοδράσεις των παιδιών με τους άλλους)⁶⁰.

Ο εκπαιδευτικός σε θέματα σχολικού εκφοβισμού οφείλει να είναι ενεργός και όχι παθητικός. Επίσης, αποτελεί κομβικό ρόλο στη σχολική κοινότητα και στη ζωή των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να προβάλλει το φαινόμενο έτσι όπως είναι, θα πρέπει να αναφερθεί λεπτομερώς σε θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα και να αναπτύσσει κώδικες αλληλοβοήθειας ανάμεσα στους μαθητές. Επιπροσθέτως, οφείλει να συνεργαστεί με τους γονείς και να ζητήσει βοήθεια σχολικού συμβούλου. Επιπλέον, το πιο σημαντικό κομμάτι είναι η αντικειμενική αξιολόγηση των συμπεριφορών των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καλλιεργεί την υπευθυνότητα. Δυστυχώς στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οι εκπαιδευτικοί λόγω περιορισμένων καθηκόντων, οι προτεραιότητές τους σχετίζονται με διοικητικά θέματα, ενώ η άσκηση τέτοιων δραστηριοτήτων συνήθως δεν είναι εφικτή⁶¹.

⁵⁹ Τσιτσικά, Τζαβέλα 2015, σελ.40-41.

⁶⁰ Τσιτσικά,2015, σελ.77-78.

⁶¹ Γιωτάκος, 2015, σελ.205-206 In Τζαβέλα Τσιτσικά .

1.1 ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Σκοπός αυτής της θεματικής είναι η ανάλυση κάποιων θεωριών μάθησης με σκοπό να μελετηθεί πως ακριβώς το σχολείο και γενικότερα η εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλει στη μετάδοση μηνυμάτων και στη διαμόρφωση χαρακτήρων. Είναι σημαντικό να μελετηθεί μέσα από αυτή τη θεματική πως οι μαθητές μαθαίνουν και κατά πόσο η βία «διδάσκεται», «μαθαίνεται» ή είναι απόρροια γενετικών προδιαθέσεων και η συμβολή της εκπαίδευσης είναι μηδαμινή.

Ο Lombroso και ο De Greeff είχαν υποστηρίξει πως η παιδεία δεν εξαλείφει ή περιορίζει την παραβατικότητα, απλώς συντελεί στην αλλαγή των βίαιων συμπεριφορών⁶².

Οι πρώτες θεωρίες της εκπαίδευσης προέρχονται από τις συμπεριφορικές θεωρίες της ψυχολογίας. Η κλασική εξαρτημένη μάθηση του Ivan Pavlov (ο οποίος πραγματοποίησε πειράματα σε ζώα) θεώρησε πως η μάθηση προέρχεται από ένα ερέθισμα. Σε συνέχεια ο Kalish προχώρησε στη γενίκευση του ερεθίσματος. Όταν το παιδί δηλαδή έρχεται σε επαφή με έναν «κακό» εκπαιδευτικό, με το πέρασμα του χρόνου μπορεί να γενικεύσει αυτόν το φόβο με οτιδήποτε σχετίζεται με το σχολείο. Ουματοποιείται χωρίς να είναι θύμα άλλης μορφής βίας⁶³. Ο Skinner με τη θεωρία της ενίσχυσης θεωρεί πως η αυξανόμενη συχνότητα μιας συμπεριφοράς εξαρτάται από την ενίσχυση που δέχεται. Αν μια εκφοβιστική συμπεριφορά ή μια βίαιη συμπεριφορά δεχτεί αρνητική ενίσχυση τότε υπάρχει πιθανότητα να απομακρυνθεί ενώ με θετική ενίσχυση τότε υπάρχει πιθανότητα να ενισχυθεί⁶⁴. Ο Hull επηρεασμένος από την θεωρία του Skinner αναφέρθηκε στο μοντέλο των κινήτρων ή διαφορετικά των κινητήριων ερεθισμάτων. Χωρίζει τα κίνητρα σε πρωτογενή και δευτερογενή. Τα πρώτα σχετίζονται με τα ένστικτα της πείνας και του πόνου, ενώ τα δεύτερα είναι εκείνα που αποκτούνται μέσα από τη μάθηση και ικανοποιούν τα πρωτογενή κίνητρα. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η μάθηση αποδυναμώνει ή ενδυναμώνει τα κίνητρα. Ο Hull ονόμασε το μοντέλο «τελεσφόρο μάθηση». Για

⁶² Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.69.

⁶³ Elliot S.N., Kratochwill T.R., Littlefield Cook J, F.Travers J σελ. 276.

⁶⁴ Op.cit. σελ.282.

παράδειγμα αποδυναμώνεται το κίνητρο του πόνου όταν επιβραβεύεται η αντίθετη συμπεριφορά.⁶⁵

Σύμφωνα με τη θεωρία του Kohlberg η ηθικότητα αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα με έξι επιμέρους στάδια. Το πρώτο ονομάζεται προσυμβατική ηθική, σε αυτό το στάδιο ο μαθητής συμμορφώνεται με τους κανόνες της τιμωρίας και της επιβράβευσης. Το επόμενο είναι η συμβατική ηθική όπου πλέον το άτομο προσεγγίζει την ηθική ανάλογα με τη θέση του στην κοινωνία. Το τρίτο στάδιο είναι της μετασυμβατικής ηθικής όπου το άτομο επικαλείται περισσότερο τις ηθικές αξίες της κοινωνίας στην οποία ζει και θεωρούνται ισχυρότερες από τους ευρύτερους νόμους. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία τα παιδιά που βρίσκονται στα ανώτερα επίπεδα ηθικής είναι πιθανό να μην αναπτύξουν αντικοινωνικές συμπεριφορές στο χώρο του σχολείου, όπως είναι η παραβίαση των κανόνων του σχολείου ή οι επιθετικές συμπεριφορές αλλά και γενικότερα στο ευρύτερο πλαίσιο. Αυτοί οι μαθητές είναι πιθανό να μην εμφανίσουν σημάδια παραβατικής νεανικής συμπεριφοράς αργότερα. Σε μελέτη που έγινε σε μαθητές που θεωρούνταν πως ανήκουν στο στάδιο της μετασυμβατικής ηθικής όταν τους δόθηκε η ευκαιρία να παραβιάσουν κάποιο κανόνα, το 50% των συμμετεχόντων θα τον παραβίαζαν. Το αποτέλεσμα δείχνει πως το γεγονός ότι τα παιδιά γνωρίζουν επαρκώς τον κανόνα δε σημαίνει πως δε θα τον παραβιάσουν⁶⁶. Παρόμοια ο Carol Gilligan υποστηρίζει πως η ηθικότητα γίνεται αντιληπτή μέσα από τους κοινωνικούς ρόλους. Τα αγόρια αντιλαμβάνονται την ηθική μέσα από αρχές όπως είναι η δικαιοσύνη, η ισονομία και άλλες, ενώ τα κορίτσια αντιλαμβάνονται την ηθική κυρίως με συμπεριφορές όπως είναι η υπευθυνότητα και η προσφορά στον άλλον. Θεωρεί δηλαδή πως το αίσθημα της συμπόνιας είναι αυτό που ξεχωρίζει ηθικά τα κορίτσια από τα αγόρια. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί πως η ηθική στις γυναίκες αναπτύσσεται μέσα από μια διαδικασία τριών σταδίων. Το πρώτο είναι «ο προσανατολισμός προς την ατομική επιβίωση» με την έννοια ότι η γυναίκα επικεντρώνεται σε ότι είναι καλύτερο για

⁶⁵ Ποταμιάνος, Αναγνωστόπουλος, 2012 σελ.167.

Σημείωση: τελεσφόρος μάθηση αφορά a-priori προσδιορισμένες συμπεριφορές. Στη βιβλιογραφία δίνεται αντιπαραθετικά με τη συντελεστική μάθηση με την έννοια ότι η δεύτερη σχετίζεται με ελεύθερες συμπεριφορές οι οποίες γίνονται αποδεκτές από τα υποκείμενα. Η τελεσφόρος μάθηση θεωρείται ειδική εφαρμογή τη συντελεστικής μάθησης.

⁶⁶ Op.cit.σελ.411 Σχετικά με την έρευνα αναφέρεται στο Feldman με την βιβλιογραφική αναφορά Snarey 1995, Killen & Hart 1995, Hart Burok & London 2003, Semerci 2006.

εκείνη αρχικά και σταδιακά μετακινείται προς το ό, τι είναι καλύτερο για τους άλλους. Το δεύτερο στάδιο είναι η «καλοσύνη ως αυτοθυσία» κατά το οποίο η γυναίκα αυτοθυσιάζεται για τις ανάγκες των άλλων, σε εξελιγμένη μορφή του σταδίου η γυναίκα αρχίζει να ισορροπεί τις ανάγκες της και τις ανάγκες των άλλων. Στο τρίτο στάδιο που ονομάζεται «ηθικότητα της μη βίας» κάθε πράξη που προκαλεί πόνο στον άλλο χαρακτηρίζεται ως ανήθικη. Η συνειδητοποίηση αυτή καθιερώνει μια ηθική ισορροπία στον εαυτό και στους άλλους και αντιπροσωπεύει μια προηγούμενη μορφή ηθικής σκέψης⁶⁷. Η παραβατικότητα δηλώνει χαμηλό δείκτη νοημοσύνης και προϋποθέτει χαμηλή πνευματική επίδοση. Έτσι η σχολική αποτυχία βασίζεται σε χαμηλό δείκτη νοημοσύνης ο οποίος οδηγεί σε μείωση της αυτοεκτίμησης, σε συγκινησιακή διαταραχή και ανταγωνισμό στο σχολείο το οποίο με τη σειρά του οδηγεί σε ανάπτυξη διαταραχών συμπεριφοράς και στην εμφάνιση παραβατικής δραστηριότητας⁶⁸.

Μια άλλη θεωρία μάθησης είναι η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, η οποία διαφοροποιείται σημαντικά από τις θεωρίες του συμπεριφορισμού και της γνωσιακής προσέγγισης. Ο Bandura αποτελεί έναν από τους πρώτους μελετητές οι οποίοι εναντιώθηκαν στα μοντέλα του συμπεριφορισμού και αναφέρθηκε σε θεωρίες κοινωνικής γνωσιακής μάθησης. Οι πληροφορίες, σύμφωνα με αυτόν, τις οποίες σταχυολογούμε παρατηρώντας τους άλλους, επηρεάζουν τη συμπεριφορά μας. Σύμφωνα με την μελέτη του Bandura η μίμηση οφείλεται στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Σύμφωνα με την έρευνα του, ζήτησε από παιδιά μικρής ηλικίας να παρακολουθήσουν μια ταινία όπου η πρωταγωνίστρια είχε επιθετική συμπεριφορά. Στη συνέχεια τα υποκείμενα της έρευνας τοποθετήθηκαν σε ένα χώρο με μία κούκλα και παρατηρήθηκε πως αναπαρήγαγαν αυτή την συμπεριφορά που είχαν δει στην ταινία στην ψεύτικη κούκλα. Σύμφωνα με την ερμηνεία της μίμησης η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να προέρχεται ήδη από τη βρεφική ηλικία, αναπαράγεται στα πεδία της ανήλικης ζωής και κατά επέκταση την ενήλικη ζωή τους. Οι μαθητές μέσα από την συμβολική κωδικοποίηση συγκρατούν μια μακροχρόνια συμπεριφορά καθώς αναπαράγουν εσωτερικά πρότυπα και έτσι

⁶⁷ Feldman 2009, σελ.413-414.

⁶⁸ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.48.

καθοδηγείται η μελλοντική συμπεριφορά τους. Οι πολύ σημαντικοί άνθρωποι στη ζωή του παιδιού είναι οι πιο σημαντικοί ενισχυτές.⁶⁹ Για παράδειγμα αν οι γονείς του παιδιού επιμένουν πως πρέπει το παιδί τους να ανταποδώσει το χτύπημα που θα δεχτεί από άλλο μαθητή, τότε ενισχύεται η επιθετική συμπεριφορά. Οι συμπεριφορές υψηλής συχνότητας χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν τις συμπεριφορές χαμηλής συχνότητας. Σύμφωνα με τη θεωρία του Erikson η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να υιοθετηθεί όταν το παιδί βρίσκεται στο στάδιο της φιλοπονίας ή κατωτερότητας. Αυτή η συμπεριφορά μπορεί να αποτελεί την προσπάθεια του στο να αποκτήσει εκείνες τις δεξιότητες για να ανταπεξέρχεται στις προκλήσεις του σχολείου, του σπιτιού του και του ευρύτερου κόσμου.⁷⁰

Ο Weiner με τη θεωρία των κινήτρων, βασίζεται στις αιτιακές επιδόσεις και εξηγεί τους παράγοντες της σχολικής επιτυχίας και αποτυχίας στους μαθητές (θεωρία που επιβεβαιώνεται παρακάτω στην έρευνα που διεξάχθηκε). Εκείνος, θεωρεί πως ο άνθρωπος, αντιδρά στην αποτυχία και στην επιτυχία αποδίδοντας την αιτία αυτού είτε σε προσωπικούς παράγοντες είτε σε παράγοντες συνθηκών. Ο τρόπος με τον οποίο αξιολογεί τις επιδόσεις του επηρεάζουν τις αιτιολογικές αποδόσεις του. Συγκεκριμένα όταν οι μαθητές αποδίδουν την αποτυχία ή και την επιτυχία σε σχετικά αμετάβλητους παράγοντες τότε αυξάνεται η πιθανότητα οι προσδοκίες για το μέλλον να είναι οι ίδιες. Για παράδειγμα αν ένας μαθητής αποτυγχάνει στα σχολικά διαγωνίσματα και θεωρεί πως ευθύνεται το νοητικό του επίπεδο που μπορεί να ανταπεξέλθει τότε αυτή η κατάσταση είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα συνεχιστεί στην μετέπειτα πορεία του. Ενώ αν ο μαθητή θεωρεί πως αυτή η αποτυχία οφείλεται σε τυχαίο γεγονός (μεταβλητός, ασταθής παράγοντας) τότε υπάρχει η πιθανότητα να ανατραπεί η μελλοντική του σχολική επίδοση⁷¹.

Σκοπός του σχολείου ανεξαρτήτως της θεωρητικής παιδαγωγικής προσέγγισης την οποία ακολουθεί είτε ως σύνολο το εκπαιδευτικό δυναμικό είτε σε ατομικό επίπεδο, ο εκπαιδευτικός οφείλει να αναπτύσσει την κοινωνική και συναισθηματική νοημοσύνη των μαθητών. Οφείλουν να βοηθήσουν τους μαθητές τους να

⁶⁹ Elliot S.N., Kratochwill T.R., Littlefield Cook J, F.Travers J., σελ.294-295.

⁷⁰ Feldman 2009, σελ.403.

⁷¹ Feldman 2009, σελ.433-434.

αναπτύξουν απαραίτητες κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες όπως είναι η κοινωνική και συναισθηματική συμπεριφορά. Υπάρχουν πληθώρα προγραμμάτων αγωγής υγείας τα οποία εφαρμόζονται στα σχολεία. Προσωπικά θεωρώ πως η συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών θα έπρεπε να αποτελεί εκπαιδευτικό στόχο συνδυασμένο με κάθε μάθημα και κάθε διδακτική ενότητα αδιακρίτως και όχι να τοποθετείται σαν «ξεχωριστό συρτάκι» στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για παιδιά που παρουσιάζουν έντονα προβλήματα συμπεριφοράς, τέτοια προγράμματα χρησιμοποιούνται από την γνωσιακή – συμπεριφοριστική θεραπευτική ψυχολογία για τη νεανική παραβατικότητα⁷². Αυτά τα προγράμματα θέτουν ως στόχο την ανάπτυξη της αυτογνωσίας και της αυτοεπίγνωσης, βοηθούν τους μαθητές να ρυθμίζουν τα συναισθήματά τους, να αναπτύσσουν την κοινωνική τους επίγνωση, να καλλιεργήσουν καλές διαπροσωπικές δεξιότητες και να επιδεικνύουν υπευθυνότητα στη λήψη αποφάσεων. Τα συναισθήματα και οι σχέσεις στο σχολείο επηρεάζουν τη διαδικασία της μάθησης και την εμπλοκή τους με τις διαδικασίες του σχολείου. Αυτά τα προγράμματα προσπαθούν να βελτιώσουν το κλίμα που επικρατεί στην τάξη και στην διαμόρφωση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος μάθησης. Οι διδακτικές αυτών των προγραμμάτων σχετίζονται με την εκπαίδευση και την αναγνώριση των συναισθημάτων, την εκπαίδευση στη διαχείριση των συναισθημάτων, την επίλυση στη διαχείριση συγκρούσεων μέσα από συζήτηση ανα ζεύγη και παιχνίδια ρόλων, την εξάσκηση στη λήψη αποφάσεων και στην επίλυση μέσω της συνεργασίας και της εφαρμογής σεμιναρίων στην τάξη με τους συμμαθητές και εξάσκηση στον συμβιβασμό και την ομαδική εργασία μέσω αθλημάτων και παιχνιδιών ⁷³.

Τα παιδιά σύμφωνα με τον Πανούση νοιώθουν ανασφαλή και μη-προστατευόμενα στο σχολείο σε ποσοστό 52,29, ωστόσο δεν ζητούν προστασία από τους εκπαιδευτικούς σε ποσοστό 73,15 ούτε το αναφέρουν στους γονείς τους. Μόνο ένα ποσοστό του 17,7% συζητάνε για τέτοια φαινόμενα με τους γονείς τους. Άρα

⁷² Τζαβέλα, Τσιτσίκια 2015, σελ.167.

⁷³ Ορ.cit., σελ. 168- 172 .

στο σχολείο οι παράλληλες πορείες των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των γονιών συγκροτούν τη βάση του προβλήματος⁷⁴.

Ο Cusson το 1981 έδωσε μια σημαντική εικόνα της νοηματοδότησης του σχολείου από μαθητές. Το σχολείο σημαίνει εργασία, σημαίνει θεωρία, σημαίνει σύμβολα. Είναι κάτι το μακροπρόθεσμο, μια ρουτίνα με ωράριο πλήρως προβλέψιμο. Ο μαθητής έχει το χρέος να αποστηθίζει την σχολική ύλη, να «παπαγαλίζει» την κουλτούρα και τη γνώση χωρίς κάποιο στοιχείο δημιουργίας και πρωτοτυπίας από την πλευρά του, καθώς υπάρχει πλήρη υποταγή στην αυθεντία του δασκάλου. Μια ατμόσφαιρα από την οποία οι μαθητές θέλουν να ξεφύγουν. Η δημιουργία μιας νέας εκπαιδευτικής συνθήκης και η ανατροπή του δεδομένου κλίματος μπορούν να δημιουργήσουν περιορισμό της παραβατικότητας σε σημαντικό βαθμό. Η επίδραση των σχολικών παραγόντων είναι μεγαλύτερη στην παραβατική συμπεριφορά τόσο μέσα στο σχολείο, όσο και εκτός σχολείου⁷⁵.

Η «ανασφάλεια, η αταξία και η ανυπακοή έχουν αποκτήσει μόνιμο χαρακτήρα μέσα στο σχολείο». Οι μαθητές μέσα στο σχολικό περιβάλλον «περνούν κρίσεις» εφηβείας, αμφισβήτησης και διάψευσης ενώ οι εκπαιδευτικοί νιώθουν κόπωση, απαξίωση, πολλές φορές υποβαθμίζουν το ρόλο των γονέων και δηλώνουν απογοήτευση από την κρατική μέριμνα. Συμβατικά ή εναλλακτικά στο σύνολο τους τα σχολεία δεν έχουν καταφέρει να συμβιβάσουν τις κρίσεις αυτές και να τις μετατρέψουν σε νέες ευκαιρίες. «Η «μάχη για επιβίωση» προτιμάει βίαια σχολεία σε βίαιο κόσμο⁷⁶».

⁷⁴ In Πανούσης

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=VIEW&id=1860&Itemid=400&lang=

⁷⁵ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.73-75.

⁷⁶ In Πανούσης

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=VIEW&id=1860&Itemid=400&lang=

1.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Η οικογένεια θεωρείται ο βασικός θεσμός κοινωνικοποίησης του ατόμου από την πρώτη μέρα της γέννησης του. Η οικογένεια στα παλαιότερα χρόνια ήταν εκτεταμένη και πυρηνική. Πλέον όμως συναντώνται και άλλες μορφές οικογένειας. Οι πιο συντηρητικοί θεωρούν πως η μονογονεϊκή οικογένεια ευθύνεται για την αύξηση της εγκληματικότητας καθώς υπάρχει εναργής έλλειψη φροντίδας και ηθικής υποστήριξης των παιδιών.⁷⁷ Τα οικογενειακά προβλήματα βιώνονται από τη στιγμή που υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων των μελών της οικογένειας . Μπορεί αυτή η κατάσταση να δημιουργεί πρόβλημα σε ένα μέλος της οικογένειας αλλά η οικογένεια να μην θεωρείται πρόβλημα για την κοινωνία.⁷⁸

Τα παιδιά στη μέση παιδική ηλικία νιώθουν την ανάγκη για ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια τους. Έτσι , η περίοδος της μέσης παιδικής ηλικίας θεωρείται περίοδος συν- ρύθμισης της συμπεριφοράς του παιδιού τόσο από το ίδιο , όσο και από την οικογένεια του. Οι γονείς μπορεί να δίνουν κάποιες κατευθυντήριες γραμμές , ωστόσο το παιδί αποκτά τον ενεργό ρόλο των αποφάσεων του. Οι γονείς και τα αδέρφια λειτουργούν καθοριστικά για την συμπεριφορά του παιδιού και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Οι γονείς αν δεν δρουν ισορροπημένα μέσα στην οικογένεια υπάρχει η πιθανότητα να αναπτύξουν τον αδελφικό ανταγωνισμό και κάποιες φορές τραυματίζεται άσχημα η αυτοεκτίμηση των μικρών αδελφών – παιδιών της οικογένειας. Έρευνες στην Κίνα έχουν δείξει πως τα μοναχοπαίδια αναπτύσσονται περισσότερο ομαλά και τα παιδιά έχουν περισσότερη αυτοεκτίμηση καθώς δεν εμπλέκονται σε ψυχοφθόρες καταστάσεις όπως είναι ο αδελφικός ανταγωνισμός.⁷⁹ Ένα αγχωτικό οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει την ανάπτυξη παραβατικής δραστηριότητας στα παιδιά. Οι οικογενειακοί παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις για δραστηριοποίηση μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου. Η παραβατικότητα των γονέων, η έλλειψη γονικής επίβλεψης, η αδιαφορία των γονέων ή ο άκαμπτος και σκληρός τρόπος αντιμετώπισης των καταστάσεων στα πλαίσια της οικογένειας είναι μεταβλητές που εξετάζονται σχετικά με την παραβατικότητα των νέων. Η γενική εικόνα δείχνει πως

⁷⁷ , Muncie J, Weteferell M, Langan M, Dallos R, Cochrane A ., 1999.

⁷⁸ Op.cit, σελ.55.

⁷⁹ Feldman 2009, σελ.425.

οι γονείς των παραβατικών ανηλίκων είναι περισσότερο τιμωρητικοί, χρησιμοποιούν στο λόγο τους περισσότερο εντολές (προστακτικός λόγος), δεν αντιλαμβάνονται έγκαιρα την παραβατική συμπεριφορά, δίνουν ασαφείς και αόριστες εντολές, είναι λιγότερο αποτελεσματικοί στο να εξαλείψουν την παραβατική συμπεριφορά. Επίσης, σε μελέτες που έχουν διεξαχθεί έχει φανεί πως οι πατεράδες των παιδιών που παρουσιάζουν τέτοιες συμπεριφορές, δεν επιβλέπουν κατάλληλα τα παιδιά τους, ήταν περισσότερο ψυχροί στη συμπεριφορά τους, οι μητέρες είτε ήταν υπερπροστατευτικές είτε αδιάφορες και η γενική εικόνα φανερώνει πως μέσα στην οικογένεια υπάρχει έλλειψη σταθερότητας, έλλειψη ασφάλειας, και στοργικότητας⁸⁰. Σύμφωνα με τους John Muncie & Roger Sapsford οι συντηρητικοί θεωρούν πως στις μονογονεϊκές οικογένειες υπάρχουν αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας. Αυτή η άποψη θεωρεί την οικογένεια ως πρόβλημα και έτσι συνέβαλε στην ανάπτυξη θεσμών πρόνοιας. Αν και θεωρείται σωστό να υπάρχει παρέμβαση σε οικογένειες που έχουν κατηγοριοποιηθεί ως αποκλίνουσες ή ιδιαίτερες, ο εκτεταμένος κοινωνικός έλεγχος θεωρείται παραβίαση των ατομικών τομέων της ζωής των ανθρώπων. Η οικογένεια ως θεσμός θεωρείται κοινωνικό πρόβλημα όταν δε συμμορφώνεται στους κοινωνικούς κανόνες. Τα οικογενειακά προβλήματα είναι απόρροια ανεκπλήρωτων επιθυμιών κάποιου μέλους της οικογένειας.⁸¹

Ο Erickson είχε παρατηρήσει ότι τα προβλήματα στην οικογένεια συνδέονταν με κρίσιμες περιόδους μετάβασης της αλλαγής για τις οικογένειες. Για παράδειγμα θεωρούσε πως τα ψυχωτικά επεισόδια συνδέονταν με τη διαχείριση της εφηβείας. Εκείνος όπως και στη συνέχεια οι Carter & McGoldrick ανέπτυξαν τον κύκλο της οικογένειας και αναφέρθηκαν στο μοντέλο ανατροφοδότησης ανάμεσα στα μέλη της. Οι κρίσιμες περίοδοι σε αυτό το μοντέλο είναι η αρχική περίοδος της σχέσης, τα πρώτα χρόνια του γάμου κι η γέννηση των παιδιών, η μέση περίοδος στο γάμο, η έξοδος των παιδιών από το σπίτι και η σύνταξη που συνδέεται με τα γηρατειά⁸². Επιπρόσθετα, κατά τη θεωρία των αμερικάνων R.B. Zajonc & G.B. Marcus το νοητικό επίπεδο του ατόμου επηρεάζεται από τη νοητική κατάσταση του περιβάλλοντος στο

⁸⁰ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.54-57.

⁸¹ Muncie J, Wetefereil M, Langan M, Dallos R, Cochrane A 1999, .53-58.

⁸² Muncie J, Wetefereil M, Langan M, Dallos R, Cochrane A 1999, σελ.187.

οποίο ζει. Αν για παράδειγμα ένα παιδί ξεκινά με νοημοσύνη 0 και οι γονείς του είναι στο 30 καθέννας ξεχωριστά ως σύνολο η νοημοσύνη της οικογένειας αντί για 30 που ήταν στην αρχή γίνεται 30/3. Όσες περισσότερες γεννήσεις λοιπόν πραγματοποιούνται, τόσο χαμηλώνει ο μέσος όρος νοημοσύνης της οικογένειας⁸³.

Η οικογένεια διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο πως διαχειρίζεται το θύμα του σχολικού εκφοβισμού. Οι γονείς λόγω των φρενηρών ρυθμών που ακολουθούν στην καθημερινότητα τους, μπορεί να μην προσέξουν κάποιες συμπεριφορές που αφορούν το παιδί τους. Θα ήταν καλό οι γονείς να παροτρύνουν τα παιδιά τους να μιλήσουν για όλα όσα τους συμβαίνουν. Οι γονείς θα ήταν προτιμότερο να προσπαθήσουν πολύ προσεκτικά να εκμαιεύσουν από τα παιδιά τους γεγονότα και καταστάσεις που διαδραματίζονται στο σχολικό τους περιβάλλον αποφεύγοντας αρνητικά φορτισμένες συναισθηματικές λέξεις όπως «εκφοβισμός»⁸⁴.

⁸³ Φαρσεδάκης Ι. 1996, σελ.49.

⁸⁴ Τσιτσικά, 2015, σελ.141.

ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

Τα κείμενα που επεξεργάστηκα ήταν τα εξής :

Δ' δημοτικού.

Α' τεύχος

Αστραδενή : η Αστραδενή αναφέρεται στην περίπτωση που δίνονται ψεύτικα στοιχεία με σκοπό την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος.

Όταν το νερό κοιμάται: μύθος που αναφέρει ότι το νερό θυμώνει και σπέρνει το κακό.

Αντίσταση: ιστορία με θέμα την ιταλική κατοχή: πόλεμος, οι κατακτητές επιτίθενται σε αθώους πολίτες.

Στάση βροχοσταλίδων: η μόλυνση της γης , εικόνα γης ματωμένη

Β' τεύχος

Το μεγάλο μυστικό: μια ομάδα παιδιών στην οποία ο ήρωας φοβάται να μπει στη σπηλιά και χαρακτηρίζεται ως «φοβητσιάρης». Ο αρχηγός της ομάδας ανακαλύπτει πως κανένας δεν είναι θαρραλέος όπως εκείνος , και έτσι μπήκαν όλοι μαζί, φαίνεται ωστόσο πως κάποιοι από τους πρωταγωνιστές έδρασαν ακούσια.

Ο αδελφός της Ασπασίας : Το κείμενο αναφέρεται σε μια οικογένεια όπου η μικρή αδελφή αν και αγαπάει τον αδελφό της εκφράζεται κακώς προς εκείνο με αποτέλεσμα αυτή η συμπεριφορά να οδηγεί σε σύγκρουση με τους γονείς οι οποίοι μαλώνουν συνέχεια τον μικρό αδελφό και στο τέλος οδηγούνται σε διαμάχη με τη κόρη τους επειδή «καυγαδίζει» συνεχώς με τα άλλα παιδιά.

Πρώτη φορά στο θέατρο: θίγει το πείραγμα στην παιδική ηλικία και πώς μπορεί ένα απλό πείραγμα να ενοχλήσει τα παιδιά.

Ο κεραμιδοτρέχαλος: το κείμενο αναφέρεται στη σωματική βία, οι γονείς των παιδιών φαίνεται να είναι απόντες λόγω φόρτου εργασίας και ένα παράξενο άγνωστο ανθρωπάκι γίνεται φίλος του ενός παιδιού. Μέσα από το κείμενο

μπορούν να θιχτούν θέματα όπως οι γονείς που είναι απόντες και τα παιδιά λόγω άγνοιας πλησιάζουν κάποιο ξένο ο οποίος τους δημιουργεί την συναισθηματική ασφάλεια που χρειάζονται και τέλος θίγει τη σωματική βία.

Γ' τεύχος

Ο Μπελάς και ο Ρουμποτύρης : Ο Μπελάς και ο Ρουμποτύρης είναι δυο γάτες οι οποίες χαρακτηρίζονται ως «μικροαπατεώνες και καβγατζήδες». Πάντα καταφέρνουν να κλέβουν φαγητό , φαίνονται πολύ χαρούμενοι και γενικότερα λόγω του τρόπου ζωής τους δεν είναι ιδιαιτέρως συμπαθείς στην κοινότητα τους.

Ο Αργύρης και το πρόβλημα: το συγκεκριμένο κείμενο αναφέρεται στον μαθητή με το όνομα «Αργύρης». Ο Αργύρης δεν δείχνει την απαραίτητη επιθυμία να ανταπεξέλθει στα μαθήματα του σχολείου με αποτέλεσμα ο δάσκαλος του να δρα σπασμωδικά.

Τρύφωνας ο φαφαγάλος :αναφέρεται σε ένα παπαγάλο που κάνει γλωσσικά λάθη, με αποτέλεσμα η ιδιοκτήτρια του να του συμπεριφέρεται με επιθετικό τρόπο.

Εμείς δεν προσκυνούμε: κείμενο για το 1821 που αναφέρεται στο δίκαιο του πολέμου.

Ε' δημοτικού

Α' τεύχος

Η Ιταλία μας κήρυξε πόλεμο: Ο πόλεμος έχει την ικανότητα να μετατρέψει τα αγόρια σε άντρες.

Ο μάγκας : τα ζώα δεν πονάνε, βία στα ζώα

Αγάπες με ουρά: οι δαγκωνιές των σκυλιών είναι καλές γιατί είναι «ντόμπρες», ενώ οι γάτες είναι ύπουλες και γρατζουνάνε ύπουλα , ντόμπρα βία- ύπουλη βία (ακριβώς όπως αναφέρεται στο κείμενο).

Τα ζώα της εξοχής Το κείμενο είναι μία γλωσσική άσκηση η οποία αναφέρεται σε μια ιστορία κατά την οποία μια οικογένεια «υιοθετεί» ένα μικρό αρνάκι. Αυτό βελάζει συνεχώς, με αποτέλεσμα να προκαλείται εκνευρισμός στον πατέρα. Ο

πατέρας από την πλευρά του λόγω αυτού του συναισθήματος που νιώθει, επιθυμεί να το σκοτώσει. Το μικρό παιδί της οικογένειας συμπάσχει και συναισθάνεται το πόνο που νιώθει το αρνάκι.

Ο Φωκίων το ελάφι: πόλεμος των ζώων , αναζητούν τη ελευθερία (κείμενο για τη 17 Νοέμβρη).

Β' τεύχος

Φρικαντέλα, η μάγισσα που μισούσε τα κάλαντα: μια μάγισσα που μιλούσε πολύ άσχημα στα παιδιά όταν τραγουδούσαν τα κάλαντα και σκεφτόταν πολύ σκληρές τιμωρίες . Τα παιδιά τις έκλεψαν το ραβδί και παραβίασαν το κάστρο της για να μπορέσουν να την αναγκάσουν να ακούσει τα κάλαντα.

Πνευματικά παιχνίδια: πόλεμος χωρίς λόγο, κατάχρηση εξουσίας

Γ' τεύχος

Ο αθλητισμός στην αρχαία Ελλάδα/ και τα παιδιά αθλούνται (2 κείμενα) : το πρώτο κείμενο αναφέρεται στο αθλητικό ιδεώδες, ενώ το δεύτερο περιέχει διάφορες μορφές βίας.

Στ' δημοτικού

Α' τεύχος

Κύριε, μας ενοχλείτε: κείμενο που αναφέρεται στις διενέξεις μεταξύ των κατοίκων μιας πολυκατοικίας οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε δικαστικές διαμάχες.

Η μικρή Ελλάδα υψώνει τη φωνή της: κείμενο της 28^{ης} Οκτωβρίου «το λάβαρο της βίας».

Η χελώνα και ο Ρεβιθάκης: βία στα ζώα, πονηριά και δόλιοι τρόποι, εκβιασμός.

Β' τεύχος

Το μηχάνημα : το ξένο είναι εχθρός, συκοφαντική δυσφήμιση κατά του εχθρού ως μέσο επιβολής στον εχθρό. Στην προσπάθεια εξόντωσης του μηχανήματος πεθαίνει

ο υπάλληλος και το αντικαθιστούν με άλλο μηχάνημα. Υποβάθμιση των διαπροσωπικών σχέσεων.

Η ιστορία του Ζάχου που χαζεύει : Τον Ζάχο τον κοροϊδεύει όλη η γειτονιά επειδή είναι απρόσεκτος (ακριβής αναφορά στο κείμενο).

Πρέπει να φανώ γενναίος Ένα παιδί για να «ικανοποιήσει» τις επιθυμίες των γονέων του, λειτουργεί κάτω από καθεστώς πίεσης.

Γ' τεύχος

Η ιπτάμενη σκάφη : προβάλλεται η εργασιακή εκμετάλλευση.

Μικροί στρατιώτες : πόλεμος των παιδιών.

2.ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Η έρευνα έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

Το πρώτο στάδιο της έρευνας αποτελεί το βιβλιογραφικό κομμάτι. Εκτός του θεωρητικού πλαισίου είναι και η έρευνα στα σχολικά βιβλία μέσα από τον εντοπισμό συγκεκριμένων κειμένων που προάγουν διάφορα φαινομενολογικά μηνύματα βίας . Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση των κειμένων μέσα στην τάξη, ακολουθείται συνέντευξη των εκπαιδευτικών σχετικά με τη θεματική της φαινομενολογίας της βίας στα σχολικά εγχειρίδια. Τέλος, γίνεται ανάλυση των ιχνογραφήματων των μαθητών που σχετίζονται με το αναλυμένο κείμενο. Οι ζωγραφιές αναλύονται είτε ομαδοποιημένες είτε ατομικά, ανάλογα την αποτύπωση του σχεδίου στο χαρτί.

Η έρευνα στην παιδαγωγική συνήθως ακολουθείται από ποιοτικές προσεγγίσεις για το λόγο πως η ποιοτική έρευνα μπορεί να βοηθήσει στην ανάλυση της ιδιαίτερης βιωματικής πραγματικότητας των συμμετεχόντων. Οι περισσότεροι ερευνητές χρησιμοποιούν ποιοτικά μεθοδολογικά εργαλεία για έρευνες στην εκπαίδευση καθώς η ατομική εμπειρία κρίνεται ως ιδιαίτερως σημαντική για την εξήγηση και την ανάλυση φαινομένων⁸⁵. Η ποιοτική έρευνα στην εκπαίδευση παρέχει μια ολιστική θεώρηση της πραγματικότητας, εκδηλώνει ενδιαφέρον για το υποκείμενο μελέτης και έχει έναν ανθρωπιστικό προσανατολισμό.⁸⁶ Στην εκπαίδευση έχουν διακριθεί κυρίως τρεις βασικές προσεγγίσεις της έρευνας, η ιστορική μέθοδος, η περιγραφική μέθοδος και η πειραματική μέθοδος.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση έχει επιλεχθεί η περιγραφική μέθοδος έρευνας (επισκόπηση πεδίου, μελέτη περίπτωσης, εξελικτικές έρευνες, συγκριτικές έρευνες, εθνογραφικές έρευνες, μελέτες αξιολόγησης και έρευνα δράσης.) Ειδικότερα, έχει επιλεχθεί η μελέτη περίπτωσης κειμένων συγκεκριμένης ομάδας μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης και σε δεύτερο επίπεδο την ημι-δομημένη συνέντευξη και την ανάλυση παιδικού ιχνογραφήματος.⁸⁷

⁸⁵ Πούρκας Μ. 2010, σελ.21-22

⁸⁶ Ορ.cit σελ.38

⁸⁷ Πούρκας Μ. 2010, σελ.40-41

Συμμετοχική παρατήρηση: Η συμμετοχική παρατήρηση θεωρείται ως η κατεξοχήν μέθοδος ποιοτικής έρευνας. Συνήθως συμπληρώνεται με κάποια άλλη μέθοδο όπου στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η ημι- δομημένη συνέντευξη. Τα δεδομένα έτσι συλλέγονται στο φυσικό τους περιβάλλον. Στοχεύει στην εκ βάθους μελέτη των φαινομένων μέσω της ανάλυσης που αφορά στην ολότητα κάθε περίπτωσης γι' αυτό οι περιπτώσεις είναι σχετικά μικρές σε αριθμό καθώς ενδιαφερόμαστε για την ποιότητα και όχι την ποσότητα⁸⁸.

Η ερμηνεία των ευρημάτων βασίζεται στο ερμηνευτικό μοντέλο του κοινωνικού κονστρακτιβισμού, καθώς αναλύει πως εξετάζονται τα βασικά αντικειμενικά χαρακτηριστικά των κειμένων και της κοινωνίας και πως συνδέονται με τα υποκειμενικά νοήματα και τις διυποκειμενικές διαδικασίες όπως οι διάφοροι λόγοι και οι συζητήσεις σε ομάδες. Οι ερευνητές που χρησιμοποιούν συνήθως αυτό το μοντέλο ανάλυσης προσπαθούν να αναδείξουν τις νοηματοδοτήσεις μεταξύ των πραγματικοτήτων.⁸⁹ Οι ερευνητές σε αυτές τις έρευνες χτίζουν επαγωγικά τη θεωρία τους μέσα από τα βιώματα των υποκειμένων τους, καθώς σχετίζονται συχνά με το φαινομενολογικό παράδειγμα όπου τα άτομα χαρακτηρίζουν τις εμπειρίες τους. Ο ερευνητής δημιουργεί γενικές κατηγορίες εκ των υστέρων και επανεξετάζει ή τροποποιεί τις κατηγορίες⁹⁰.

Ο λόγος που επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος τύπος έρευνας είναι για να διαπιστωθούν πώς τα υποκείμενα της έρευνας εξετάζουν κάποια φαινόμενα και πώς τους επηρεάζει⁹¹.

Ο ερευνητής είναι ενεργός σε σχέση με την έρευνα του. Συμμετέχει ενεργά για την ανάπτυξη της πολυφωνίας τόσο σε σχέση με τη δική του αφήγηση, όσο και σε σχέση με των άλλων συμμετεχόντων. Η μέθοδος της παρατήρησης με συμμετοχή καθιερώνει τον ενεργό ρόλο του ερευνητή, την ενσωμάτωση του στο χώρο και τη συμμετοχή του στην κατασκευή των νοημάτων μέσα από τη διαδικασία της διαντίδρασης⁹². Ο Raymond Cold διακρίνει το βαθμό της συμμετοχής του ερευνητή

⁸⁸ Κυριαζή 2011, σελ. 243-244

⁸⁹ Πούρκας Μ. 2010, σελ.95-96

⁹⁰ Κυριαζή 2011, σελ.245

⁹¹ Op.cit σελ.98-99

⁹² Νότα Κυριαζή 2011, σελ.247

σε τέσσερις φάσεις : τον πλήρως συμμετέχων, τον συμμετέχων ως παρατηρητή, τον παρατηρητή ως συμμετέχων και τον πλήρη παρατηρητή⁹³. Στη συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποιήθηκε ο ενεργός παρατηρητής με σκοπό να καθοδηγήσει την ομάδα. Εκεί έπρεπε να ακούγονται όλες οι απόψεις και να κρατηθεί μια ουδέτερη στάση μέσω της αλληλεπίδρασης με τους συμμετέχοντες ως προς τις εγγενείς τους απόψεις⁹⁴. Σύμφωνα λοιπόν με την παραπάνω θεωρία ο ρόλος τον οποίο υιοθέτησα προσωπικά ήταν της συμμετέχουσας ως παρατηρήτρια. Δηλαδή, αποκαλύφθηκε η επιστημονική μου ιδιότητα στους μαθητές και οι ερευνητικές μου προθέσεις και προσπαθούσα συγχρόνως να δώσω συμμετοχή στις δραστηριότητες της ομάδας. Συνεπώς, απέφευγα να καταγράψω τις παρατηρήσεις τη στιγμή που γινόταν, για να μην διαταραχθεί το κλίμα που είχε καλλιεργηθεί στην ομάδα⁹⁵. Η ανάλυση βασίζεται στο εσωτερικό σημείο αναφοράς, δηλαδή βασίζεται για την ανάλυση στην ίδια τη γλώσσα των υποκειμένων και στο τρόπο που το ίδιο το υποκείμενο νοηματοδοτεί τα γεγονότα. Τα λόγια των υποκειμένων θεωρούνται ως η πηγή πληροφόρησης, αλλά και ως κύρια τεχνική της έρευνας τόσο σημειολογικά όσο και δομικά⁹⁶.

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ : Η συνέντευξη είναι ημι-δομημένης μορφής καθώς επιδιώκεται ένα ευέλικτο σχήμα που να στηρίζεται σε κάποιες γενικές ερωτήσεις και κατευθύνεται κυρίως από τον ερωτώμενο. Οι ερωτήσεις δεν έχουν προκαθορισμένη σειρά και προσαρμόζονται ανάλογα τον ερωτώμενο και πώς έχει εξελιχθεί η παρατήρηση. Έτσι δίνεται η δυνατότητα να δώσουν έμφαση οι ερωτώμενοι στο σημείο που θέλουν και εκφράζουν γενικώς τις απόψεις τους⁹⁷.

Ο βασικός άξονας των συνεντεύξεων ήταν ο εξής:

-Πόσα χρόνια είστε εκπαιδευτικός;

-πως σας φάνηκε το κείμενο που μελετήθηκε;

-Όταν το επεξεργαστήκατε εσείς στην τάξη πρώτη φορά τι παρατηρήσατε;

⁹³ Ορ.cit σελ249

⁹⁴ Ορ.cit σελ.125-126

⁹⁵ Κυριαζή Ν. 2011, σελ.251

⁹⁶ Πούρκας Μ. 2010, σελ.188

⁹⁷ Κυριαζή Ν. 2011, σελ.254

- θεωρείτε πως τα κείμενα προβάλλουν βίαια φαινόμενα;
- τι αλλαγές προτείνετε;
- τα κείμενα των εθνικών εορτών έχετε δει να επηρεάζουν τις απόψεις των μαθητών σχετικά με το ρατσισμό και την ιδέα του πολέμου ;
- τι θα θέλατε να προσθέσετε;

ΓΕΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Κατά τη διάρκεια της έρευνας προέκυψαν κάποια προβλήματα τα οποία σχετίζονται με την έλλειψη σωστών υποδομών της σχολικής κοινότητας. Το πρώτο ήταν το εξής: Η έρευνα πραγματοποιήθηκε αρκετά πιο αργά από τον προγραμματισμένο χρόνο , έτσι διατέθηκε μικρότερος χρόνος από μία διδακτική ώρα για τους εξής λόγους: Είχαν γίνει στο σχολείο κάποια περιστατικά τα οποία έπρεπε πρώτα να διευθετηθούν και όταν θα επέρχονταν η ομαλή λειτουργία του σχολείου τότε θα μπορούσε να ξεκινήσει η έρευνα . Το πρώτο ήταν μια « φάρσα» περί βόμβας από τους ίδιους τους μαθητές και το σχολείο έμεινε κλειστό για κάποιες μέρες μέχρι η αστυνομία να δώσει εντολή ότι όλα « βαίνουν καλώς», ώστε να ξαναρχίσει η λειτουργία του. Το δεύτερο είναι πως ένας μαθητής της έκτης δημοτικού κατάφερε να διαφύγει της προσοχής των δασκάλων και του φύλακα με αποτέλεσμα να σκαρφαλώσει στο υπερυψωμένο τοίχωμα και να φύγει από το χώρο του σχολείου. Ο λόγος της «απόδρασης» είναι μια παρατήρηση της δασκάλας του κατά τη διάρκεια του μαθήματος (στις συνεντεύξεις έχει αναφερθεί έμμεσα το συμβάν) και χρειάστηκαν κάποιες μέρες μέχρι να επέλθει η ομαλή λειτουργία της τάξης καθώς ο διευθυντής είχε καλέσει από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ειδικό παιδοψυχολόγο για τους εκπαιδευτικούς και τα παιδιά.

Το δεύτερο πρόβλημα ήταν το ζήτημα της ηχογράφησης. Επειδή η έρευνα έγινε σε σχολικό περιβάλλον η ηχογράφηση δεν ήταν εφικτή. Στη συμμετοχική παρατήρηση δεν είναι δυνατή η ηχογράφηση εκ των πραγμάτων, αλλά και στις συνεντεύξεις το ίδιο. Οπότε, για να προκύψουν έγκαιρα τα αποτελέσματα , όλα όσα συζητήθηκαν με τα παιδιά τα κατέγραφα στο σχολικό πίνακα και στη συνέχεια με την άδεια της εκπαιδευτικού τα τράβηξα φωτογραφία, κάποιους διαλόγους των παιδιών τους

κατέγραψα στις δικές μου σημειώσεις και στις συνεντεύξεις έκανα επί τόπου καταγραφή όσων μου έλεγαν οι εκπαιδευτικοί.

Στην Ε' δημοτικού υπήρχε ένας μαθητής με προβλήματα όρασης. Χρειαζόταν ειδικά βιβλία και έπρεπε να γράφω τεράστια γράμματα για να μπορεί να βλέπει στον πίνακα και να συμμετέχει. Δυστυχώς, το παιδί παρόλη την προσπάθεια μου δεν μπορούσε να δει τα γράμματα στον πίνακα. Συμπληρωματικά, όταν τελείωσα την έρευνα η δασκάλα μοίρασε στα παιδιά μια φωτοτυπία την οποία θα συμπλήρωναν στην τάξη. Όταν κάποιος μαθητής της είπε πως ο τάδε δεν μπορεί να τα δει, απάντησε πως θα τα διαβάσει ο διπλανός του. Άρα λοιπόν παρατηρείται πως δεν υπάρχει ειδική μέριμνα για μαθητές οι οποίοι χρήζουν ειδικής παιδαγωγικής μέριμνας και οι εκπαιδευτικοί δεν είναι πάντα βοηθητικοί ως προς αυτή τη κατεύθυνση.

Το τελευταίο πρόβλημα που αντιμετωπίστηκε ήταν η διαθεσιμότητα των εκπαιδευτικών η οποία επίσης καθυστέρησε αρκετά την έρευνα. Αν και οι εκπαιδευτικοί ήταν πρόθυμοι να εξυπηρετήσουν δεν ήθελαν να διαθέσουν τις «παραγωγικές» κατ' αυτούς ώρες, έτσι πρόσφεραν τις μικρότερες διδακτικές ώρες με αποτέλεσμα να γίνεται μια προσπάθεια σε μικρό διάστημα περίπου μιας ώρα να διεξαχθούν τα δυο κομμάτια της έρευνας που ήταν η συνέντευξη και η παρατήρηση.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ : ΤΡΥΠΩΝΑΣ Ο ΦΑΦΑΓΑΛΟΣ

Το κείμενο της τετάρτης δημοτικού αναφέρεται στην έκρηξη συναισθημάτων και στη βία που μπορεί να ασκηθεί εν βρασμό ψυχής. Ανήκει στο κειμενικό είδος «αφηγήματα» και είναι διασκευή. Συγγραφέας είναι η Άννα Κωστάλλα. Το κείμενο είναι ένας διάλογος μεταξύ του Τρύπωνα του παπαγάλου και της ιδιοκτήτριάς του, της Καλλιόπης. Η Καλλιόπη προσπαθεί να μάθει τον παπαγάλο της να μιλάει αλλά δεν τα καταφέρνει. Στο τέλος της προσπάθειας αναφέρεται πως είναι θυμωμένη, στο θύμο της αναφέρεται στο πουλί ως «ευλογημένο πουλί» και φωνάζει κάνοντας παράλληλα σπασμωδικές κινήσεις. Είναι ένα κείμενο επεξεργασμένο στην τάξη από την δασκάλα των παιδιών.

Προφίλ τάξης:

21 παιδιά

9 κορίτσια- 12 αγόρια

Διάρκεια επεξεργασίας :45 λεπτά

Επεξεργαστήκαμε το θυμό και την αντίδραση της κυρίας Καλλιόπης. Ο λόγος που διάλεξα αυτό το κείμενο ήταν ο θυμός και πώς το κείμενο επεξεργάζεται το θυμό.

Συζήτηση στην τάξη:

Αρχικά συστηθήκαμε με τα παιδιά, είπαμε τα ονόματα μας ταχέως καθώς ήταν η τελευταία ώρα και ο χρόνος ήταν περιορισμένος. Συζητήσαμε για το τι είναι διασκευή ενός κειμένου και στη συνέχεια διαβάσαμε το κείμενο με μορφή ρόλων. Το συναίσθημα του θυμού είναι πλήρως ανθρώπινο και κατανοητό. Ωστόσο, η σημασία του και η εκδήλωση του διαφέρουν ανάλογα την ανθρώπινη σύσταση και ιδιοσυγκρασία. Εντύπωση μου προκάλεσε η εκλογίκευση έντονων συναισθημάτων και εκδηλώσεις βίας μέσα στο κείμενο.

Στη συνέχεια της ανάγνωσης ζήτησα από τα παιδιά να αναλύσουν σε τι αναφέρεται το κείμενο. Οι απαντήσεις σχετίζονταν με την επιφανειακή επεξεργασία του

κειμένου. Στη συνέχεια ρώτησα τα παιδιά αν ο παπαγάλος ήταν δικό τους πουλί και έβλεπαν ότι δεν τα καταφέρνει να μιλήσει σωστά, πώς θα αντιδρούσαν.

Οι απαντήσεις που πήρα από τα παιδιά ήταν οι εξής:

-θα τον έστελνα σχολείο για να τα μάθει καλύτερα.

-θα τον έδιωχνα από το σπίτι.

-θα τον σκότωνα.

-θα τον έτρωγα.

-θα κάναμε συχνή επανάληψη.

Στη συνέχεια ζήτησα από τα παιδιά να μπου στη θέση του παπαγάλου και τους ζήτησα να μου πουν πώς θα ένιωθαν αν η κυρία Καλλιόπη τους σκότωνα για να τους φάει επειδή δεν τα καταφέρνουν, οι απαντήσεις που πήρα ήταν οι εξής:

-θα ένιωθα παράξενα.

-θα ένιωθα λυπημένα.

-θα ήμουν φοβισμένος.

-θα έμενα χωρίς φωνή.

Στη συνέχεια ρώτησα τα παιδιά να μου πουν αν είναι μια καλή λύση να φάει ή να σκοτώσει τον παπαγάλο και πως θα την χαρακτήριζαν, ένα παιδί πετάχτηκε και μου απάντησε πως αυτό συνιστά βία.

Με αφορμή το σχόλιο έκανα μια πολύ σύντομη συζήτηση για το αν και πώς μπορεί να βοηθήσει η βία κάποιον που δυσκολεύεται στα μαθήματα. Τα παιδιά ομόφωνα μου απάντησαν πως δεν βοηθάει καθόλου.

Στη συνέχεια ρώτησα τα παιδιά να απαντήσουν πώς θεωρούν ότι συμπεριφέρθηκε η κυρία Καλλιόπη στο παπαγάλο.

Τα παιδιά απάντησαν:

-θυμωμένα

-με οργή

-με βία

Όταν τους ρώτησα γιατί πιστεύουν πως συμπεριφέρθηκε έτσι, οι απαντήσεις που πήρα ήταν:

- Γιατί δεν έχει υπομονή.
- Γιατί είχε προβλήματα στο σπίτι – οικογενειακά προβλήματα.
- Γιατί είχε προβλήματα με τη δουλεία.

Τέλος, ρώτησα τα παιδιά να μου πουν ποια γεγονότα μπορούν να μας κάνουν να θυμώνουμε πολύ και να αντιδρούμε με βία.

Τα παιδιά στο σύνολο έδωσαν τρεις απαντήσεις:

- Οικογενειακά προβλήματα.
- Οικονομικά προβλήματα.
- Να μην είναι το παιδί καλό στο σχολείο.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΔΑΣΚΑΛΑΣ Δ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

-Κυρία Β. πόσα χρόνια διδάσκεται στο σχολείο;

- Κοντά στα 25 χρόνια είμαι σε σχολεία.

- Το κείμενο αυτό το έχετε επεξεργαστεί από ότι καταλαβαίνω, μπορείτε να μου πείτε που έχετε δώσει περισσότερη έμφαση μέσα στο κείμενο;

- Ναι, είχαμε μιλήσει για την προσπάθεια που πρέπει να καταβάλει κάποιος στο σχολείο, για την αξία της υπομονής και την επανάληψη, για τα συναισθήματα του παπαγάλου και είχαμε σχολιάσει την τελευταία πρόταση σχετικά με το ότι οι άνθρωποι είναι περίεργα πλάσματα, άλλα λένε και άλλα κάνουνε. Πρέπει να κρατάμε το λόγο μας.

- Άρα καταλαβαίνω πως δώσατε σε άλλο σημείο του κειμένου έμφαση! Έχω παρατηρήσει πως κάποια κείμενα είτε προβάλλουν είτε αναφέρονται στην εκμετάλλευση, τον εκφοβισμό και τη βία, το θύμο. Εσείς τι πιστεύετε σε αυτό;

-Δε μπορώ να σου πω, αν είναι ακριβώς έτσι. Είναι περισσότερο κοινωνικά γεγονότα αυτά που προβάλλονται. Και η βία στην κοινωνία είναι, το θέμα είναι πώς δουλεύεις στο σχολείο, αλλά έχεις και κάποιους γονείς, ό,τι και να κάνεις εσύ αν ο γονιός δεν συνεργάζεται δεν μπορείς να κάνεις και πολλά.

- Το κείμενο που επεξεργαστήκαμε σήμερα, θεωρείτε πως προβάλλει τη βία;

-Προβάλλει το θυμό, είναι ένα κείμενο που το παιδί ταυτίζεται με τον παπαγάλο που δεν τα καταφέρνει στο σχολείο και η μαμά του θυμώνει και το μαλώνει για να γίνει καλός μαθητής. Όχι τόσο τη βία, αλλά σίγουρα μπορείς να πάρεις πράγματα από αυτό.

-Ωραία, θεωρείται πως πρέπει να γίνουν αλλαγές στα σχολικά κείμενα;

- Χρειάζονται αλλαγές, πάντα χρειάζονται αλλαγές, τα κείμενα έχουν χάσει το λογοτεχνικό ύφος, είναι περισσότερο βατά προς τα παιδιά αλλά δεν μπορείς να δουλεύεις μόνο με τέτοια κείμενα. Τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν όλα τα είδη και να αναπτύσσονται γλωσσικά μέσα από τα κείμενα. Γενικά, αυτά τα κείμενα δεν είναι πολύ βοηθητικά ως προς αυτό. Δεν αναπτύσσουν γλωσσικά τα παιδιά.

-Μια τελευταία ερώτηση: θεωρείτε πως τα κείμενα των εθνικών εορτών προβάλλουν τη βία ή και το ρατσισμό;

- Κοίτα να δεις! Είναι πως το επεξεργάζεται ο εκπαιδευτικός, αν ο εκπαιδευτικός περάσει το μήνυμα ότι οι Τούρκοι φταίνε για όλα, ε τότε το παιδί επηρεάζεται έτσι, επίσης είναι και κάποιοι γονείς που υποστηρίζουν ακροδεξιές πλέον παρατάξεις και τα πράγματα γίνονται δύσκολα και ακραία. Εγώ προσπαθώ να τα περνάω ως ιστορικά γεγονότα στα παιδιά, χωρίς να θέλω να καλλιεργήσω άλλα συναισθήματα. Το κείμενο έχει ένα δέκτη και όταν αυτός ο δέκτης είναι τα παιδιά τότε το μήνυμα περνάει μέσα από τα μάτια του εκπαιδευτικού. Εκεί βρίσκεται η ουσία.

-Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας. Θα θέλατε κάτι να προσθέσετε;

-Δεν ξέρω αν αυτή η έρευνα θα χρησιμεύσει κάπου, αλλά αν έστω και ένας τη διαβάσει, να μάθει πως στο χώρο έχουμε προβλήματα, τα σχολεία υπολειτουργούν, χρειαζόμαστε ψυχολόγους, δεν μπορούμε να τα χειριστούμε όλα μόνοι μας, εκπαιδευτικοί είμαστε, όχι θεοί.

-Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.

ΠΕΜΠΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ: ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΘΛΟΥΝΤΑΙ

21 ΠΑΙΔΙΑ

1 παιδί απόν,9 κορίτσια- 11 αγόρια.

Διάρκεια: 65- 70 λεπτά

Ο λόγος που επεξεργάστηκα το κείμενο αυτό στην τάξη, είναι το έντονο ύφος του και ο συνδυασμός γεγονότων. Προβάλλει τη σχολική βία, την αθλητική βία, έχει ποικιλομορφία χαρακτήρων, προβάλλει τους χαρακτήρες του θύματος και του θύτη όπως έχουν καταγραφεί ακριβώς από διάφορους ψυχολόγους. Περιέχει ψήγματα ηθικής και προβάλλει την αναίτια βία. Το κείμενο είναι απόσπασμα από το βιβλίο «Ο μικρός Νικόλας», ιδιαίτερο ανάγνωσμα της παιδικής λογοτεχνίας.

Το κείμενο αυτό δεν είχε δουλευτεί στη τάξη μέχρι εκείνη τη στιγμή και μου είπε η εκπαιδευτικός πως ήθελε να το δουλέψει σαν κείμενο εκείνη τη μέρα, οπότε ήταν ευκαιρία. Επίσης, με την επεξεργασία του θα μπορούσα να διακρίνω τις εγγενείς και όχι «επεξεργασμένες» απόψεις των παιδιών.

Αρχικά, γνωριστήκαμε με τα παιδιά και στη συνέχεια χώρισα το κείμενο σε παραγράφους, ώστε να διαβάσουν όλοι. Όταν τελείωσε το κείμενο ζήτησα από κάποιους μαθητές να διηγηθούν περιληπτικά την ιστορία. Επειδή ήθελαν αρκετά παιδιά να συμμετέχουν έγινε μια προσπάθεια να διηγηθούν την ιστορία σε συνεχόμενη ροή, δηλαδή να διηγηθούν την ιστορία διακόπτοντάς τους σε κάποιο σημείο για να συνεχίσει ο επόμενος. Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στα πρόσωπα της ιστορίας και ζήτησα από τα παιδιά να κάνουν σκιαγράφιση ηρώων μόνο με επίθετα.

Αλσέστ: εύσωμος-λαίμαργος, (χοντρός είπαν στην αρχή αλλά η δασκάλα ζήτησε να διορθωθεί, εγώ είπα στα παιδιά ότι θα το καταγράψω αλλά θα ήθελα να το αλλάξουν με ένα επίθετο που να δηλώνει το χαρακτήρα του και έτσι καταλήξαμε στο λαίμαργος) ,ανεύθυνος , αγαπητός, ξεχασιάρης.

Ανιάν : Άριστος ,σεμνός, καλός (μαθητής), φοβισμένος.

Έντ: νταής-βίαιος (λέξη που τροποποίησε η εκπαιδευτικός σε βίαιος) εκφοβιστικός, επιθετικός , αγαπητός (στους φίλους του) , οξύθυμος, δυνατός.

Γκοφρουά: πλουσιόπαιδο-κακομαθημένο (κατά την πλειοψηφία των παιδιών έπρεπε αυτά τα δυο επίθετα να μπουν μαζί), εγωπαθής, εγωκεντρικός

Ρούφους: δειλός (προσπαθεί να χτυπήσει τον αδύναμο) επιθετικός , αντιπαθητικός.

Τότε ρώτησα τα παιδιά να μου πουν με ποιο ήρωα ταυτίζονται: η πλειοψηφία ταυτίζονταν με τον Ανιάν και λιγότεροι με τον Έντ. Οι απαντήσεις που πήρα ήταν στο σύνολο τους:

-Ο Ανιάν είναι καλό παιδί και καλός μαθητής γι' αυτό το χτυπάνε γιατί τον ζηλεύουν.

-Ο Εντ μπορεί να βεράει αλλά το κάνει όταν υπάρχει λόγος δεν χτυπάει τους αδύναμους σε σχέση με το Ρούφους που τα βάζει με τον αδύναμος.

-Τον Ρούφους δεν τον συμπάθησε κανένας μαθητής. Τον Αλσέστ τον συμπάθησαν αλλά δεν ταυτίστηκαν μαζί του ενώ ο Γκοφρουά ήταν αδιάφορος για το πλήθος των μαθητών.

Μετά από αυτή τη διαδικασία έκανα μια άσκηση ενσυναίσθησης:

Ρώτησα τα παιδιά πως μπορεί να αισθάνεται ο Ανιάν:

-φόβο

-αδικημένος

-τρομαγμένος

-άσχημα

-θλίψη

-δε θέλει να πηγαίνει στο σχολείο

Ο Έντ:

-μπορεί να είναι θυμωμένος.

-μπορεί να τον χτυπάνε στο σπίτι.

-κάτι νιώθει μέσα του και ξεσπάει στους άλλους.

-είναι δίκαιος όμως και υπερασπίζεται τους φίλους του.

Ο Ρούφους:

-ο Ρούφους τα βάζει με τους αδύναμους γιατί δεν μπορεί να τα βάλει με τους δυνατούς

- έτσι έχει μάθει να κάνει.

- μπορεί να έχει πολύ άσχημο οικογενειακό περιβάλλον και αυτό να εκφράζεται μέσα από τους φίλους του.

-χρειάζεται βοήθεια.

Στη συνέχεια σχολιάσαμε το γεγονός που ξεκίνησε ο καυγάς και αν όντως ήταν μια λύση . Στο σύνολο πήρα τις παρακάτω απαντήσεις:

- Ο Αλσέστ έφταιγε για το καυγά.
- Θα μπορούσαν πρώτα ήρεμα να βρουν τις θέσεις και μετά να τσακωθούν.
- Χρειάζονταν έναν μεγάλο, να τους επιβλέπει.
- Η βία γεννά βία.

Ρώτησα τα παιδιά σε αυτό το σημείο τι σημαίνει «η βία γεννά τη βία» και δόθηκαν οι παρακάτω απαντήσεις :

- τα προβλήματα στη δουλειά.
- όταν δεν σε πληρώνουν , όπως εμένα τη μαμά μου.
- εμένα η μαμά μου δουλεύει 12 ώρες και πληρώνεται για οκτώ και έχει νεύρα.
- όταν δεν πάμε καλούς βαθμούς στο σπίτι.
- όταν μας χτυπάνε στο σπίτι.
- όταν μας χτυπάνε και εμείς κάνουμε το ίδιο.

Ύστερα ρώτησα τους μαθητές τι θα πρότειναν να κάνει ο Ανιάν για να σταματήσουν να τον χτυπάνε χωρίς λόγο.

- Εγώ θα τον προειδοποιούσα 1,2,3 και μετά ξύλο.
- Όποιος χτυπήσει τον χτυπάμε.
- Το λέμε στους γονείς μας.
- Το λέμε στην κυρία.

Σε αυτό το σημείο υπήρξε ένας διάλογος ενός κοριτσιού και ενός αγοριού τον οποίο δεν άφησα να εξελιχτεί διότι ο χρόνος λιγόστευε και δεύτερον λόγω της ιδιότητάς μου δε θα μπορούσα να το διαχειριστώ, αυτό το συμβάν έπρεπε να το διαχειριστεί η εκπαιδευτικός της τάξης.

Αγόρι: ναι να το πούμε στην κυρία αλλά αν δεν καταλαβαίνει; Θα κάθεται να τις τρώει;

Κορίτσι: το λέμε και στους γονείς μας, η βία δεν είναι λύση.

Αγόρι: εμένα ο μπαμπάς μου , μου χει πει μια φορά να προειδοποιώ , δεύτερη να ρίχνω.

Σε αυτό το σημείο ρώτησα το αγόρι αν πιστεύει πως με το να χτυπήσει το άλλο παιδί θα σταματήσει να τον χτυπάει; Μου απάντησε πως θα τον τρομάξει και θα σταματήσει να τον χτυπάει και τότε τον ρώτησα αν δεν σταματήσει να τον χτυπάει τι θα κάνει; Θα παραμείνει σε μια κατάσταση όπου θα παίζει συνέχεια

ξύλο; Μου απάντησε ότι θα το έλεγε τότε στον μπαμπά του. Τότε του πρότεινα ως λύση να απευθυνθεί νωρίτερα στο μπαμπά του για να τον βοηθήσει και εκεί τον ρώτησα που αλλού θα μπορούσε να απευθυνθεί και μου απάντησε στη δασκάλα . Του είπα πως μου φαίνεται καλή η ιδέα του. Τότε ευχαρίστησα τα παιδιά για το χρόνο τους και τους ζήτησα να συνεχίσουν με τις ζωγραφιές.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΕΜΠΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

-Τι κάνετε; Πως σας φάνηκε η επεξεργασία του κειμένου;

-Είσαι εκπαιδευτικός; Πολύ καλά τα πήγες και ωραίες ερωτήσεις με σωστή ροή, μου έβγαλες όλη τη δουλειά!

-Σας ευχαριστώ ναι είμαι απλά τώρα κάνω το μεταπτυχιακό μου και κάνω αυτή την έρευνα για την διπλωματική μου.

-Καλή επιτυχία , όλα καλά να σου πάνε κορίτσι μου, έτσι να βλέπω νέα παιδιά να προοδεύουν.

-Σας ευχαριστώ πολύ , λοιπόν για πείτε μου, πώς σας φάνηκε το κείμενο για αρχή. Θωρείτε ότι είναι ένα κείμενο που μπορεί να μεταδώσει αρκετά μηνύματα στα παιδιά;

-Κοίτα να δεις, ο μικρός Νικόλας είναι μια παιδική ιστορία με χιούμορ ευχάριστο για τα παιδιά, δεν έχει κάποια λογοτεχνική αξία σαν κείμενο, γενικότερα είναι μια σειρά από κείμενα του προβάλλουν το ξύλο , την κοπάνα και όλα αυτά.

-Όταν το επεξεργαστείτε εσείς που θα δώσετε επιπλέον έμφαση;

-Στη βία θα δώσω. Θα κάνω μια συζήτηση με τα παιδιά σχετικά με τις απόψεις τους για το ξύλο και για το κατά πόσο με εμπιστεύονται για να μου πουν το πρόβλημα τους. Τώρα τελευταία είχαμε έτσι και κάποια κρούσματα από την έκτη δεν ξέρω αν τα έμαθες.

-Για τον Χ. λέτε; Ναι, τα έμαθα.

-Πρώτα το έκανε ένα άλλο παιδί και μετά ακολούθησε και ο Χ. Ξέρεις, είναι θέμα οικογένειας, ένα παιδί που αντιδρά έτσι και δεν έχει δείξει στη δασκάλα

του ότι κάτι του συμβαίνει , έχει προβλήματα, χρειαζόμαστε ψυχολόγους, δε γίνεται έτσι.

-Θεωρείτε ότι τα σχολικά κείμενα έτσι όπως είναι δομημένα προβάλουν τέτοια μηνύματα;

-Τα κείμενα έχουν χάσει το παλιό χριστιανο-ηθικό τους χαρακτήρα. Είναι περισσότερο κοινωνικά. Προβάλουν την κοινωνία. Αυτό το κείμενο που διάβασες είναι ο κόσμος του σχολείου σε ένα ανάγνωσμα δευτερολέπτων. Όλα πρέπει να υπάρχουν απλώς έχουν χάσει το λογοτεχνικό τους χαρακτήρα, είναι κείμενα χωρίς ιδιαίτερη λογοτεχνική αξία.

- Αν προτείνετε μια αλλαγή στα κείμενα ποια θα ήταν αυτή;

-Να βάλουν κείμενα και λογοτεχνικά όχι μόνο αυτά τα πεζά

-Να σας κάνω μια ερώτηση, πόσα χρόνια είστε στο χώρο της εκπαίδευσης;

- Είμαι πολλά χρόνια, κοντά 20 , σε αυτό το σχολείο είμαι περίπου στα 8 χρόνια.

- Να σας κάνω μια τελευταία ερώτηση, τα κείμενα των εθνικών εορτών θεωρείται ότι προβάλουν τη βία, το ρατσισμό;

-Ούτε που ασχολούνται τα παιδιά, κάνεις (ως εκπαιδευτικός) ένα κείμενο, τους ρωτάς τι γιορτάζουμε και σε κοιτάνε χωρίς να μπορούν με τίποτα να απαντήσουν. Πάνε στις παρελάσεις και νομίζουν ότι πάνε σε πάρτι. Οι γιορτές αυτές έχουν κατακτήσει η μέρα κοπάνας από το σχολείο, η ημέρα ξεκούρασης στο σπίτι. Δεν ξέρω τι λάθος κάνουμε και εμείς, σίγουρα κάπου φταίμε αλλά υπάρχει μια γενικότερη αδιαφορία πλέον. Λογικό είναι , έχουν μπουχτίσει και αυτά.

-Μάλιστα! Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας, θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι:

- Αυτά που λέμε θα ακουστούνε κάπου; Θα δώσει κάποιος σημασία;

- Είναι για την εργασία μου, εκτός από τους καθηγητές μου, δε θα ακουστεί κάπου αλλού!

-Μάλιστα, κατάλαβα, εντάξει κορίτσι μου ,καλή επιτυχία σου εύχομαι!

ΕΚΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ: Η ΙΠΤΑΜΕΝΗ ΣΚΑΦΗ

Το κείμενο της έκτης δημοτικού αναφέρεται στην εργασιακή εκμετάλλευση. Ανήκει στο κειμενικό είδος «κόμικς» και συγγραφέας είναι ο Ευγένιος Τριβιζάς. Ο λόγος που διάλεξα τα συγκεκριμένο κείμενο είναι πως με χιουμοριστικό τρόπο θίγει ένα κοινωνικό πρόβλημα έντονο των ημερών μας, που είναι η εργασιακή εκμετάλλευση. Το κείμενο αυτό ανάλογα με την επεξεργασία του μέσα στην τάξη ή τη μη επεξεργασία του μπορεί να προσδώσει ένα νόημα σημαντικό για τα παιδιά .

Διάρκεια 50 λεπτά

Το κείμενο επεξεργάζεται την εργασιακή εκμετάλλευση.

Προφίλ τάξης:

19 παιδιά

7 κορίτσια-12 αγόρια

Εκείνη την ημέρα απουσίαζε ένας μαθητής

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ:

Αρχικά, συστηθήκαμε με τα παιδιά και είπαμε τα ονόματα μας. Τους ρώτησα αν γνωρίζουν λίγα πράγματα για το συγγραφέα και στην συνέχεια τους χώρισα σε ρόλους και διαβάσαμε με ρόλους το κείμενο. Στη συνέχεια τους ρώτησα τι έχουν κατανοήσει από αυτά που διαβάσαμε και είπαν την ιστορία του κειμένου. Έπειτα ζήτησα να μου δώσουν κάποια επίθετα που θα χαρακτηρίζουν τους δυο βασικούς ρόλους το αφεντικό και τον εργαζόμενο και να μου αιτιολογήσουν το γιατί.

Όσο αφορά το αφεντικό ακούστηκαν τα εξής:

Εκμεταλλευτής: γιατί εκμεταλλεύεται τον εργαζόμενο του.

Υπουλο και υποχθόνιο: γιατί του έταξε διακοπές για να το κάνει αυτό.

Μάγκα: γιατί κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί για την επιχείρηση του.

Τσιγκούνη: γιατί δεν του έδωσε μπαταρίες (σε αυτή την απάντηση ξαφνιάστηκα πολύ καθώς δεν περίμενα ότι θα τον έλεγαν τσιγκούνη για αυτό το λόγο)

Αναίσθητο: γιατί θέτει τη ζωή του εργαζόμενου σε κίνδυνο.

Ψεύτη: γιατί του είπε ψέματα ότι θα πάει διακοπές ενώ τον ήθελε για δουλειά.

Όσο αφορά τον εργαζόμενο ακούστηκαν τα εξής:

Θύμα: είναι ένα θύμα του αφεντικού του.

Χαζός: που κάθετε να κάνει ό,τι του λέει.

Αθώο: γιατί δεν καταλαβαίνει.

Αγράμματος: γιατί μόνο ένας αγράμματος τα κάνει αυτά και δεν διεκδικεί τα δικαιώματά του (σε αυτό το σημείο ρώτησα αν γίνεται ένας αγράμματος να εργάζεται σε επιχείρηση, ποια τα καθήκοντά του και ποια τα προσόντά του και μου απάντησαν πως μπορεί να εργάζεται γιατί μπήκε με «μέσο»).

Καλόκαρδος: γιατί το κάνει με την καλή του την καρδιά.

Τούβλο απελέκητο: γιατί δεν του «κόβει » καθόλου.

Ωστόσο δυο παιδιά διαφοροποιήθηκαν από το σύνολο και έδωσαν δυο ξεχωριστές απαντήσεις:

Εκμεταλλευτής: γιατί το κάνει για να κάνει διακοπές για διασκέδαση.

Μουσίτσα: ότι εκμεταλλεύεται το αφεντικό του για να πάει διακοπές.

Στη συνέχεια τους ρώτησα αν ήταν αφεντικά οι ίδιοι τι θα κάνανε:

Οι απαντήσεις που πήρα είναι οι εξής:

-Δε θα συμπεριφερόμασταν έτσι στον υπάλληλο.

-Θα το στέλναμε με αεροπλάνο.

-Θα του δίναμε μπαταρίες.

-Θα πρόσεχα, για να μην πάω φυλακή (όταν του ζήτησα να μου εξηγήσει τι εννοεί, απάντησε πως ο εργαζόμενος μπορεί να τον πάει στη φυλακή).

Στην ερώτηση αν ήσασταν ο εργαζόμενος τι θα κάνατε, οι απαντήσεις ήταν οι εξής:

-Θα ζήταγα να πάω με αεροπλάνο.

-Θα του έλεγα να μου δώσει μπαταρίες.

-Θα έκανα ότι μου ζήταγε.

-Θα πήγαινα στην αστυνομία να τον καταγγείλω.

Με αφορμή την τελευταία απάντηση των παιδιών, ρώτησα γιατί θα πήγαινε το συγκεκριμένο παιδί στην αστυνομία και μου απάντησε γιατί παραβιάζει το νόμο. Τότε ρώτησα τι είναι ο νόμος και τα παιδιά μου έδωσαν την απάντηση πως ο νόμος είναι κανόνας που ρυθμίζει τη ζωή μας και αν τον παραβιάσουμε θα πάμε φυλακή ή θα πληρώσουμε πρόστιμο. Τότε ρώτησα τα παιδιά αν γνωρίζουν ποιος νόμος καθορίζει τα εργασιακά δικαιώματα και δεν γνώριζαν αν υπάρχει νόμος για την εργασία. Τότε τους εξήγησα σε αδρές γραμμές τι είναι το εργασιακό δίκαιο και τι η επιθεώρηση εργασίας. Τα παιδιά συσχέτισαν την επιθεώρηση εργασίας με το συνήγορο του πολίτη και το συνήγορο του παιδιού. Τότε ρώτησα τα παιδιά ποιο δικαίωμα πιστεύουν ότι παραβιάζει ο εργοδότης, μου απάντησαν τα εξής:

Ένα κορίτσι μου είπε πως παραβιάζει το ωράριο εργασίας και όταν τη ρώτησα από πού φαίνεται στο κείμενο μου απάντησε πως βάζει τον εργαζόμενο να δουλέψει πολλές ώρες χωρίς να το λέει η σύμβαση του, όπως κάνει και ο εργοδότης της μαμάς της που ενώ πληρώνεται για επτάωρο εκείνη εργάζεται δωδεκάωρο και δεν μπορεί να μιλήσει. Όταν ρώτησα γιατί δεν μπορεί, απάντησε ένα κορίτσι (πετάχτηκε) πως φοβάται ότι θα χάσει τη δουλειά της και δεν μπορεί να μιλήσει όπως ο Πίκος (πρωταγωνιστής του κόμικ) ο οποίος αν μιλήσει θα χάσει τη δουλειά του. Εγώ ρώτησα από που γνωρίζουμε το συμβόλαιο του Πίκου και πώς ξέρουμε ότι παραβιάζεται το ωράριο του. Τότε ένα αγόρι είπε ότι δεν το ξέρουμε γιατί εκεί δε θα εργάζεται όλη την ώρα, θα κάνει και διακοπές. Τότε μιλήσαμε λίγο για κάποια

επαγγέλματα όπως τους ναυτικούς ή τους διπλωμάτες και τη φύση της εργασίας τους. Στη συνέχεια επανήλθα στην αρχική ερώτηση ποιο δικαίωμα παραβιάζει και μου είπαν την ασφάλεια του εργαζόμενου. Όταν ζήτησα να μου το εξηγήσουν μου απάντησαν πως με αυτή τη συμπεριφορά του εργοδότη μπορεί να πεθάνει ο εργαζόμενος και έτσι εκείνος θα καταλήξει στη φυλακή. Έτσι, συζητήσαμε για την ανθρώπινη ζωή και το σεβασμό προς την ανθρώπινη ζωή. Σε αυτό το σημείο ένα παιδί θεωρώ με χιουμοριστική διάθεση, είπε πως ψηφίζει «χρυσή αυγή» και δεν «περνάνε» αυτά. Εκεί για να αποφύγω όποια διένεξη ή αλλαγή του στόχου μου, είπα πως η ανθρώπινη ζωή είναι το πιο σημαντικό αγαθό ανεξαρτήτως θρησκειών και ιδεολογίας. Είναι συνταγματικό μας δικαίωμα να εργαζόμαστε σε ασφαλές περιβάλλον και τους ρώτησα αν γνωρίζουν τι είναι το σύνταγμα. Μου είπαν ότι είναι ένας σημαντικός νόμος. Συμφώνησα σε αυτό και στη συνέχεια τους ζήτησα να μου ζωγραφίσουν ελεύθερα ότι θέλουν που να σχετίζεται με όλα όσα διαβάσαμε.

Συνέντευξη δασκάλας έκτης δημοτικού

-Κυρία Σ. πόσα χρόνια διδάσκετε στο σχολείο;

-Γενικά κοντεύω τα 30 χρόνια.

- Πολλά χρόνια! Τώρα σχετικά με το κείμενο που σχολιάστηκε σήμερα στην τάξη. Είναι ένα κείμενο που απ' ό,τι καταλαβαίνω το έχετε επεξεργαστεί.

- Ναι το έχουμε κάνει, μιλήσαμε πολύ για τα δικαιώματα και την εργασία, τα παιδιά ήδη από το σπίτι τους γνώριζαν πολλά και έχουμε κάνει και τη συνέχεια της ιστορίας. Κάποια στη ζωγράρισαν!

-Έχω παρατηρήσει πως κάποια κείμενα είτε προβάλλουν, είτε αναφέρονται στην εκμετάλλευση, τον εκφοβισμό και τη βία. Εσείς τι πιστεύετε σε αυτό;

- Δε θα σου πω πως έχω δει κάτι τέτοιο. Υπάρχουν κείμενα που αναφέρονται σε διάφορα πράγματα αλλά πρέπει να υπάρχουν. Όλα είναι στη ζωή. Πρέπει να επεξεργαστούμε την κοινωνία δεν μπορούμε να είμαστε εκτός. Όλα είναι θέμα εκπαιδευτικού και πως τα διαχειρίζεται. Πρέπει να παίρνεις τα θετικά από κάθε κείμενο.

- Ωραία θα σας δείξω ένα κείμενο να μου πείτε πως το βλέπετε και αν το έχετε επεξεργαστεί στην τάξη (της δείχνω το κείμενο με το Ζάχο).

- Είναι ένα καλό κείμενο. Πρέπει να υπάρχει κι αυτό . Δείχνουμε στα παιδιά να σέβονται και αυτά τα πιο αφηρημένα αν θες, να μην τα κοροϊδεύουν και να τα καταλαβαίνουν. Είναι πως εμείς θα το χειριστούμε.

-Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στα κείμενα;

-Ναι, έχουν παλιώσει και αυτά. Οι ανάγκες έχουν αλλάξει. Πρέπει να υπάρχει περισσότερο για το προσφυγικό. Πρέπει να μάθουν τα παιδιά.

-Μια τελευταία ερώτηση. Έχω παρατηρήσει ότι υπάρχει μια πληθώρα κειμένων που σχετίζονται με τις εθνικές εορτές και χρησιμοποιούν βαρύγδουπες εκφράσεις για να χαρακτηρίσουν τον εχθρό. Ποια η γνώμη σας;

-Τα κείμενα μου φαίνονται λίγα. Εγώ κάνω πολλά περισσότερα. Δεν επηρεάζουν τα παιδιά σε τίποτα. Αν πας πάνω και τα ρωτήσεις τι γιορτάζουμε και πότε , κανένα δε ξέρει να σου πει. Δεν είναι θέμα βιβλίων, απλά αδιαφορούν. Στο σχολείο μας δεν είχαμε ποτέ κρούσμα σε τίποτα. Είμαστε πολύ ήσυχα.

-Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας, θα θέλατε να προσθέσετε κάτι στο τέλος;

-Δεν ξέρω αν είναι σχετικό αλλά χρειαζόμαστε παιδοψυχολόγους. Έχουμε ένα κρούσμα με ένα παιδί της άλλης έκτης κάνει διάφορα και επηρεάζονται και τα άλλα και το μιμούνται. Την προηγούμενη βδομάδα πήδηξε από τα κάγκελα και τον μιμήθηκαν και άλλοι. Χρειαζόμαστε δομές, χρειαζόμαστε ανθρώπους, ειδικό προσωπικό δεν τα ξέρουμε όλα εμείς. Δεν ξέρουμε πώς να το διαχειριστούμε.

2.1 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ

Το παιδικό ιχνογράφημα έχει θεμελιωθεί ως το κατεξοχήν ψυχομετρικό – διαγνωστικό εργαλείο τοποθέτησης και θεμελίωσης του ψυχισμού των παιδιών⁹⁸. Με τη χρήση παιδικού ιχνογραφήματος αναλύεται ο ψυχισμός του παιδιού αλλά και η γνωστική του ικανότητα. Τα παιδιά ζωγραφίζουν με βάση τις συναισθηματικές, αντιληπτικές και νοητικές τους λειτουργίες⁹⁹. Η Morgenstern τόνισε ήδη από το 1927 την εκφραστική αξία της ζωγραφιάς θεωρώντας πως έχει μεγαλύτερη αξία και λόγο για την κατανόηση της ψυχοσύνθεσης του παιδιού¹⁰⁰. Ο Kress υποστήριξε πως δεν διαχωρίζεται η ενσώματη δράση από τη νοητική και ότι ένα παιδί ζωγραφίζει και παραθέτει μία ιστορία ανεπηρέαστο από τις διάφορες κουλτούρες. Ο Στάμου θεωρεί πως με τη σημειωτική προσέγγιση υπάρχει αιτιολογημένη σχέση σημαινόντων μορφών και σημαινόντων νοημάτων, όπου οι εικόνες επικοινωνούν μηνύματα.¹⁰¹ Τα παιδιά ζωγραφίζουν με βάση τα βιώματά τους, είναι η δική τους έκφραση, η δική τους καλλιτεχνική δημιουργία¹⁰². Η παιδαγωγός Haas Dyson, υποστήριξε πως η δημιουργία συμβόλων βρίσκεται στο κέντρο της ανθρώπινης ύπαρξης και παράλληλα, επισημαίνοντας τις σχέσεις ζωγραφικής και γραφής, τόνισε τη σημασία του ιχνογραφήματος ως μέσου που δίνει γραφική φωνή στις προθέσεις του παιδιού.¹⁰³ Η ανάλυση του παιδικού ιχνογραφήματος πλησιάζει τη θεωρία του Gibson σχετικά με το κόσμος της αντίληψης και τον κόσμο της όρασης. Η συνδημιουργία αυτών των δυο κόσμων δημιουργεί το περιβάλλον συμπεριφοράς. Κάπως έτσι μπορεί να ερμηνευτεί ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά προσλαμβάνουν και αποτυπώνουν τον κόσμο.¹⁰⁴ Ο Kress υποστήριξε πως « μέσα από τα ιχνογραφήματά τους, τα παιδιά παράγουν και αφηγούνται μέσω των εικόνων ιστορίες, ανάλογα με το θέμα που θα τους δοθεί, ενώ δεσμεύονται λιγότερο από τους ενήλικες από τις υπάρχουσες μεταφορές στην κουλτούρα τους. Καθώς ένα παιδί ζωγραφίζει, αποτυπώνει την πραγματικότητα

⁹⁸ In Αργυρώ Δεληγιάννη file:///C:/Users/user/Downloads/142-227-1-SM.pdf

⁹⁹ Κυριακίδης 2008, σελ.7.

¹⁰⁰ Αργυρώ Δεληγιάννη file:///C:/Users/user/Downloads/142-227-1-SM.pdf

¹⁰¹ Op.cit.

¹⁰² Κυριακίδης, 2008, σελ.7.

¹⁰³ Τρούλη Κοντοπίδης, Ceasar, 2012.

¹⁰⁴ Πούρκας Μ. 2010, σελ.207.

όπως τη βλέπει αλλά και όπως τη βιώνει»¹⁰⁵ Σύμφωνα με την δυναμική επίδραση των σημειωτικών τρόπων στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις η μετατόπιση της γλώσσας στους σημειωτικούς τρόπους έχει σημαντικές συνεπαγωγές στην ανθρώπινη δράση. Κάθε σημειωτικός τρόπος διαθέτει ένα εύρος παραγωγής των νοημάτων δημιουργώντας διαφορετικά αποτελέσματα στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, σημαντικές συνέπειες στις γνωστικές και μαθησιακές διαδικασίες και στις διαδικασίες διαμόρφωσης της ταυτότητας¹⁰⁶.

Ο λόγος που επιλέχτηκε το παιδικό ιχνογράφημα ως μέθοδο ανάλυσης των παιδικών κειμένων είναι πως συμπληρωματικά μέσα από τις ζωγραφιές των παιδιών θα γίνει ευκολότερα κατανοητό πως ένα κείμενο επηρεάζει ένα παιδί και τι ακριβώς συγκρατεί από το κείμενο που μελετά.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Τα παιδιά της τετάρτης δημοτικού λόγω του περιορισμένου χρόνου δεν μου εξήγησαν τη ζωγραφιά τους. Ωστόσο, οι εικόνες τους είναι δηλωτικές. Οι 12 ζωγραφιές από τις 21 απεικόνιζαν τον παπαγάλο μόνο του. Δηλαδή παρατηρείται μια πιστή απεικόνιση του λόγου του κειμένου. Η ζωγραφιά νούμερο 1 απεικονίζει τον Τρύφωνα τον παπαγάλο στο κέντρο του φύλλου ζωγραφικής. Είναι ζωγραφισμένος με ζωηρά χρώματα και απλώνεται σχεδόν σε όλο το φύλλο. Το παιδί τον έχει τοποθετήσει έτσι δείχνοντας πόσο έχει επηρεαστεί από τον ήρωα τον οποία ζωγράφισε χαρούμενο. Η ζωγραφιά νούμερο 2 δείχνει τον παπαγάλο στην άκρη της σελίδας εγκλωβισμένο. Το παιδί απεικονίζει την αιχμαλωσία του παπαγάλου με ένα έντονο χρώμα κίτρινης απόχρωσης. Το κίτρινο ανήκει στα θερμά χρώματα και σύμφωνα με κάποιες αναλύσεις δείχνει τη δειλία ενώ σε κάποιες χώρες έχει συνδυαστεί και με τον κίνδυνο. Η ζωγραφιά νούμερο 3 δείχνει μια οικογένεια με μαύρο χρώμα να μαγειρεύει, τη μαμά πολύ θυμωμένη και ένα μικρό παπαγάλο στο κλουβί του να κοιτάει από ψηλά τι γίνεται. Σε αυτή τη ζωγραφιά αξίζει να σημειωθεί το εξής. Το χρώμα της οικογένειας είναι το χρώμα μαύρο. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία όταν ένα παιδί ζωγραφίζει με μαύρο την οικογένεια του είναι δηλωτικό μιας προβληματικής κατάστασης που επικρατεί στην οικογένεια.

¹⁰⁵ Τρούλη Κοντοπίδης, Ceasar 2012.

¹⁰⁶ Πούρκας Μ. 2011, σελ.69.

Επίσης, δεν υπάρχει ο πατέρας στην οικογένεια. Ο παπαγάλος μόνο είναι σε έντονο κόκκινο χρώμα και αρκετά πιο ψηλά από τα υπόλοιπα μέλη. Σαν να κρυφοκοιτάζει τι γίνεται. Ο παπαγάλος έτσι όπως αναλύεται η ζωγραφιά θα μπορούσε να συμβολίζει το παιδί που έχει κρυφτεί στο δωμάτιο του και κρυφοκοιτάζει να δει τι γίνεται. Η ανάλυση του κόκκινου θα γίνει σε παρακάτω ζωγραφιά. Στη ζωγραφιά νούμερο 4 ο παπαγάλος βρίσκεται στην κορυφή ενός ψηλού δέντρου. Ωστόσο, είναι πολύ μικρός σε σχέση με το δέντρο. Το δέντρο κατέχει σημαντική θέση στη ζωγραφιά. Το δέντρο συνήθως συμβολίζει το σπίτι. Ο παπαγάλος είναι πολύ μικρός, ασήμαντος σχεδόν μπροστά στο σπίτι. Ωστόσο, βρίσκεται σε περίοπτη θέση ψηλά στο σπίτι. Σαν να θέλει να φύγει, σαν να αναζητά την ελευθερία του. Στη ζωγραφιά νούμερο 5 ο μαθητής ή η μαθήτρια έχει ζωγραφίσει χωρίς χρώμα το παπαγάλο του σε μια μικρή άκρη στο φύλο του χαρτιού. Η όψη του φαίνεται προβληματισμένη και στεναχωρημένη. Ο δημιουργός της ζωγραφιάς απεικονίζει με τον πιο έντονο τρόπο τα συναισθήματα του παπαγάλου που δεν μπορεί να τα καταφέρει. Είναι άχρωμος όπως η ψυχολογία του και βρίσκεται σε μια άκρη όπως είναι και η θέση του πιθανώς στο σπίτι. Στη ζωγραφιά νούμερο 6 ο παπαγάλος δεν φαίνεται σχεδόν καθόλου. Είναι εγκλωβισμένος και άφαντος μέσα στην αιχμαλωσία του στο σπίτι. Αυτό ακριβώς συμβολίζει η αναπαράσταση του εικονογραφήματος. Ένα μεγάλο δέντρο και πάνω ένα μικρό κλουβί που κλείνει τον παπαγάλο και τον κάνει άφαντο. Η ζωγραφιά νούμερο 7 είναι περισσότερο αισιόδοξη. Ο παπαγάλος είναι ελεύθερος σαφώς μεγαλύτερος από το σπίτι. Κυριαρχεί στο σπίτι. Το δέντρο είναι γυμνό και αρκετά μικρότερο από τον παπαγάλο. Κυριαρχεί το πράσινο του γρασιδιού, το φυσικό τοπίο του παπαγάλου. Οι μαθητές στις ζωγραφιές νούμερο 9 και 10 φαίνεται πως συνεργάστηκαν. Έχουν ζωγραφίσει την ίδια ζωγραφιά με ελάχιστες διαφορές στο σχέδιο. Έχουν ζωγραφίσει σε ένα διπλό κλωνάρι στο κέντρο της ζωγραφιάς έναν παπαγάλο. Τον κεντρικό ήρωα που λαμβάνει επιβλητική θέση στο φύλλο της ζωγραφικής. Τα χρώματα που επιλέχθηκαν είναι το κόκκινο και το κίτρινο. Ανήκουν στη κατηγορία των θερμών χρωμάτων. Το κόκκινο σύμφωνα με τη θεωρία είναι συσχετισμένο με τη φωτιά, τη βία και τον πόλεμο, επίσης συσχετίζεται με τον θυμό και τον κίνδυνο. Το κίτρινο που αναλύσαμε παραπάνω επίσης δίνει ένα απαισιόδοξο τόνο στη ζωγραφιά. Το νούμερο 10 έχει μια εντυπωσιακή απεικόνιση της αιχμαλωσίας. Ο παπαγάλος άχρωμος έχει εγκλωβιστεί μέσα στο ίδιο

το σπίτι και κάποιοι έρχονται προς το μέρος του, πιθανών η οικογένεια του καθώς είναι άχρωμοι και χωρίς όψη. Πιθανώς ο μαθητής να έχει ταυτιστεί με το πρόβλημα του παπαγάλου και μέσα από τη ζωγραφιά να δηλώνονται ή να αποκωδικοποιούνται και άλλα προβλήματα. Οι φιγούρες χωρίς όψη στην βιβλιογραφία δηλώνουν συνήθως τη βία, το «απρόσωπο» είναι το πρόσωπο αυτό που δε θέλει το παιδί να απεικονίσει. Η ζωγραφιά με το νούμερο 11 επίσης είναι προβληματική. Άχρωμος παπαγάλος με άχρωμο κελί στο κέντρο του φύλλου. Ο παπαγάλος με θλιμμένη όψη βρίσκεται σε ένα τεράστιο κλουβί χωρίς διέξοδο. Παρατηρώ σε αυτό το σημείο πως αρκετοί μαθητές την αιχμαλωσία την απεικόνισαν χωρίς χρώμα. Η ζωγραφιά νούμερο 12 έχει έναν παπαγάλο αλλά έχει έναν διάλογο πάνω από τον παπαγάλο. Πιθανώς το παιδί να μην μπορούσε να ζωγραφίσει αυτό που θα ήθελε να απεικονίσει και έτσι το έγραψε με λόγο. Είναι πλήρως εντυπωσιακός ο διάλογος καθώς το παιδί έχει ταυτιστεί με το παπαγάλο. «Ο παπαγάλος ρωτάει την κυρία Καλλιόπη πόσο κάνει ένας γιος και μια γυναίκα και απαντάει ένας παπαγάλος». Είναι πλήρως εντυπωσιακό πως το παιδί έχει αντιληφθεί το συμβολισμό του παπαγάλου και πως τον έχει αποκωδικοποιήσει στο μυαλό του. Επίσης, γίνεται αντιστροφή των ρόλων. Ο παπαγάλος ρωτάει την κυρία Καλλιόπη πόσο κάνει ένα και ένα και απαντάει εκείνη 11. Ο παπαγάλος τότε τη συγχαίρει αντί να τη μαλώσει. Το παιδί έχει εξομοιωθεί με το παπαγάλο και δείχνει πως και οι μεγάλοι δεν γνωρίζουν κάποια πράγματα. Μειώνει την κυρία Καλλιόπη στα μάτια του και στα μάτια του ερευνητή. Η ζωγραφιά νούμερο 13 απεικονίζει ένα πολύ μικρό σπίτι που έχει δίπλα ένα κλουβί και ένα τεράστιο δέντρο. Δείχνει την κυρία Καλλιόπη να φωνάζει τον Τρύφωνα αλλά εκείνος το σκάει προς την ελευθερία. Στο δέντρο που είναι και το φυσικό του σπίτι. Φεύγει από την αιχμαλωσία. Η μαμά δίπλα της έχει ένα μωρό. Πιθανώς αυτή η ζωγραφιά να δηλώνει κάτι βαθύτερο από το απλό εικονιζόμενο μήνυμα. Βλέπουμε μια μαμά με δύο παιδιά ουσιαστικά όπου το ένα φεύγει μακριά. Το δέντρο της ελευθερίας είναι πολύ ψηλότερο από την αιχμαλωσία του σπιτιού. Η ζωγραφιά νούμερο 14 διαφέρει από όλες τις άλλες. Δείχνει δυο χαρούμενα παιδιά να πηγαίνουν από το σπίτι στο σχολείο. Πιθανώς να είναι αδέρφια. Ο γιος κάτι φαίνεται να κρατάει στο χέρι αλλά το εσωτερικό του κουτιού είναι απλές κυματιστές γραμμές, οπότε μπορεί να είναι και τα βιβλία του σχολείου. Είναι μια χαρούμενη ζωγραφιά με άχρωμα σπίτια αλλά

αυτό μπορεί να μην υποδηλώνει τίποτα παραπάνω από το ότι δεν πρόλαβε το παιδί να το ζωγραφίσει όλο. Πιθανώς τα παιδιά να μην αντιμετωπίζουν προβλήματα στο σπίτι σχετικά με τις επιδόσεις τους στα σχολικά μαθήματα και έτσι δεν υπάρχει ταύτιση με το ήρωα της ιστορίας αλλά με το θεσμό του σχολείου. Η ίδια ζωγραφιά σχετίζεται με εκείνη του νούμερο 20. Από ότι γίνεται αντιληπτό η Αλεξάνδρα και ο Μάριος είναι αδέρφια και φοιτούν στην ίδια τάξη. Ο άλλος μαθητής ζωγράφησε τη μαμά τους, η οποία απεικονίζεται μέσα από την κυρία Καλλιόπη να τους δίνει γαλακτομπούρεκο πιθανώς για τις καλές τους επιδόσεις στο σχολείο. Η μια ζωγραφιά αποτελεί συνέχεια της άλλης. Ενδεχόμενα να υπάρχει πλήρης ταύτιση με την οικογενειακή κατάσταση των ίδιων των μαθητών χωρίς να ενστερνίζονται το πρόβλημα του Τρύφωνα καθώς δεν μπορούν να το συναισθανθούν. Η ζωγραφιά με το νούμερο 15 είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Απεικονίζει ένα τεράστιο σπίτι με την κυρία Καλλιόπη θυμωμένη να κοιτάει τον παπαγάλο που κάθεται μόνος του στο κλαρί του δέντρου και να παραπονιέται. Συγκεκριμένα λέει «φρώτα σου μαθαίνουν κάτι και μόλις το μάθεις σε μαλώνουν». Σε αυτή τη φράση φανερώνεται ένα παράπονο. Περνάει ένα μήνυμα το οποίο δεν μπορούμε να το αποκωδικοποιήσουμε επαρκώς. Επίσης, σχετίζεται με την τελευταία φράση του κειμένου και ίσως να σχετίζεται με τα νοήματα τα οποία είχε επεξεργαστεί η εκπαιδευτικός στο κείμενο. Η ζωγραφιά νούμερο 16 έχει λιτό σχέδιο φανερώνει την απροθυμία του μαθητή να συμμετέχει στη διαδικασία και πως συμμετείχε αναγκαστικά. Απεικόνισε ένα τεράστιο σπίτι που πιάνει όλο φύλλο με την κυρία Καλλιόπη και ένα κλουβί με τον παπαγάλο μέσα. Έκανε μια απλή απεικόνιση του κειμένου χωρίς να γίνεται αντιληπτό, εκ πρώτης όψης, αν ο μαθητής ταυτίζεται με κάποιο σημείο του κειμένου ή όχι. Η ζωγραφιά νούμερο 17 είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Βλέπουμε σε μαύρο χρώμα με θυμωμένη όψη μια μεγαλόσωμη φιγούρα ,με χέρια γροθιές ,να μαλώνει έναν μικρό παπαγάλο στο κλουβί του. Ο παπαγάλος έχει ένα τεράστιο κόκκινο ράμφος σαν να είναι ματωμένο και πρησμένο στη συνολική του όψη , όταν έλαβα τη ζωγραφιά ρώτησα το παιδί τι ζωγράφησε καθώς παραξενεύτηκα από την εικόνα που αντίκρισα και μου απάντησε πως πρέπει τώρα να κάνει μάθημα ο παπαγάλος. Το συγκεκριμένο ιχνογράφημα ίσως να χρήζει περαιτέρω επεξεργασίας από ειδικό ψυχολόγο. Η ζωγραφιά νούμερο 18 διαθέτει χιούμορ. Ο παπαγάλος είναι σχεδόν στο κέντρο

χαρούμενος και φαίνεται να εκτοξεύονται κατά πάνω του οι πατάτες από τη θυμωμένη κυρία Καλλιόπη (εικόνα του κειμένου) και ο παπαγάλος να μιλάει στην πατάτα λέγοντας «έλα κάνε με μούσκεμα ». Στην ζωγραφιά νούμερο 19 έχει απεικονιστεί ένας λαμπερός ήλιος, σημάδι υγιούς οικογενειακής κατάστασης. Κεντρική εικόνα είναι ένα μεγάλο σπίτι με έντονη μπλε πόρτα. Το μπλε χρησιμοποιείται εκτεταμένα σύμφωνα με την βιβλιογραφία για να αναπαραστήσει την ησυχία και την ευθύνη. Οι ανοικτές αποχρώσεις του μπλε μπορούν να είναι ξεκούραστες και φιλικές. Στο σπίτι φαίνεται πως ο παπαγάλος πετάει ελεύθερα και δεν είναι σε κάποιο κλουβί και την μαμά- κυρία Καλλιόπη να χαμογελάει και να μαγειρεύει πιθανώς. Τα παράθυρα θυμίζουν την εικόνα νοσοκομείου, όπως και τα επίπεδα του σπιτιού . Η εικόνα της τελευταίας ζωγραφιάς 21 δείχνει σε μαύρο χρώμα το κυρίαρχο πρόσωπο να ρίχνει την πατάτα με θυμό στην κατσαρόλα. Απεικονίζεται με ψυχρά χρώματα η σκηνή βίας του κειμένου. Η κεντρική εικόνα είναι απρόσωπη. Ο παπαγάλος είναι πίσω από αυτή την εικόνα. Είναι ζωγραφισμένος σε πορτοκαλί χρώμα. Το πορτοκαλί μπορεί να αναπαραστήσει την αλλαγή και την μετακίνηση γενικότερα. Συχνά θεωρείται φιλικό και ελκυστικό χρώμα.

Οι 9 ζωγραφιές από τις 21 φαίνεται πως έχουν μια ουδέτερη ή χαρούμενη χροιά. Οι υπόλοιπες κυμαίνονται σε μια πιο απαισιόδοξη χροιά και πιθανών ορισμένες από αυτές να χρειάζονται μια ειδικότερη ανάλυση από έναν ειδικό, καθώς μια εξειδικευμένη ανάλυση θα μπορούσε να αποτελέσει προληπτική πολιτική αντιμετώπισης φαινομένων βίας.

ΠΕΜΠΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στην πέμπτη δημοτικού οι μαθητές έγραψαν στις ζωγραφιές τους στην πίσω πλευρά τι ζωγράρισαν οπότε η ανάλυση γίνεται πιο εύκολη. Η αρίθμηση έγινε τυχαία με τον τρόπο κατά τον οποίο συγκέντρωσα τις ζωγραφιές. Δεν σχετίζεται με την ανάλυση. Η ζωγραφιά το νούμερο 6 δείχνει τον Ανιάν. Ο μαθητής στο συνοδευτικό κείμενο που έχει η ζωγραφιά του δηλώνει εναργώς την ταύτιση του με τον ήρωα. Άρα λοιπόν όπως ήταν αναμενόμενο ζωγράφησε και αποτύπωσε τον αγαπημένο του ήρωα. Επιπλέον, ένα κορίτσι επιπλέον με τη ζωγραφιά του μου

έδωσε ένα συνοδευτικό κείμενο που έλεγε πως αν ήταν ήρωας του έργου θα ήταν ο Ανιάν. Συμπεραίνουμε λοιπόν τη συμπάθεια του καλού και αδύναμου σωματικά μαθητή προς τους υπόλοιπους ήρωες. Ο μαθητής με το νούμερο ζωγραφιάς 1 απεικόνισε το γήπεδο με την αιτιολογία πως όλη η ιστορία εξελίχθηκε στο χώρο αυτό. Προτίμησε λοιπόν να αποτυπώσει με τη ζωγραφιά του το χώρο. Ο μαθητής με τη ζωγραφιά 4 επίσης ζωγράφησε το γήπεδο με τα παιδιά να παίζουν σε αγώνα. Ο ίδιος αιτιολόγησε τη ζωγραφιά του, πως αποτύπωσε ένα φιλικό αγώνα και πως δε πρέπει να υπάρχει βία. Μέσα από τη ζωγραφιά του δίνει το δικό του μήνυμα περισσότερο. Τα γράμματα του είναι κεφαλαία. Αυτό δείχνει την αγωνία του μαθητή να ακουστεί η σημαντικότητα του μηνύματος του. Η ζωγραφιά νούμερο 7 κυμαίνεται σε παρόμοια πλαίσια. Το παιδί ζωγράφησε ένα γήπεδο ποδοσφαίρου και κάποιους παίχτες να παίζουν αγώνες. Οι παίχτες ωστόσο είναι ακανόνιστοι κύκλοι χωρίς σχήμα. Σε συνδυασμό με το κείμενο της ζωγραφιάς του, ο μαθητής ήθελε να δώσει έμφαση στην πράξη του ποδοσφαίρου και όχι τόσο στους πρωταγωνιστές και τους ποδοσφαιριστές. Ουσιαστικά απεικόνισε το αγαπημένο του άθλημα. Όμοια η ζωγραφιά νούμερο 15 ζωγράφησε κάποιους ήρωες της ιστορίας να παίζουν ποδόσφαιρο γιατί του αρέσει το ποδόσφαιρο. Η ζωγραφιά νούμερο 2 αποτυπώνει όλους τους πρωταγωνιστές της ιστορίας. Είναι μια ρεαλιστική απεικόνιση της ιστορίας. Παρατηρείται πως το μοτίβο των ηρώων είναι το ίδιο. Δεν διαφέρουν εξωτερικά οι γραμμές τους. Η ζωγραφιά με το νούμερο 3 έχει το μήνυμα «παρακαλώ σταματήστε το ΞΥΛΟ». Η λέξη ξύλο είναι με κεφαλαία γιατί ο μαθητής δηλώνει τη σημαντικότητα του μηνύματος. Πιθανώς να θέλει να μεταδώσει ένα δικό του μήνυμα μέσα από τη ζωγραφιά του. Η ζωγραφιά νούμερο 5 είναι μια χαριτωμένη ζωγραφιά καθώς απεικονίζει τον Αλσέστ να τρώει μπισκότα στο τέρμα του ποδοσφαιρικού χώρου. Ο μαθητής αποφάσισε να απεικονίσει μια σκηνή που τον έκανε να γελάσει κρατώντας το αστείο από το κείμενο, τη θετική πλευρά του κειμένου. Παρόμοια η ζωγραφιά νούμερο 17 δείχνει την σκηνή που ο Αλσέστ ξεχνά την μπάλα. Ο μαθητής ήθελε να ζωγραφίσει την αστεία πλευρά της ιστορίας γιατί αυτή τον κάνει να γελάει. Η ζωγραφιά νούμερο 6 απεικονίζει μια μπάλα στο κέντρο που ενώ είναι κύκλος, το εσωτερικό της έχει ακανόνιστο σχήμα. Επίσης το χρώμα μαύρο κυριαρχεί στη ζωγραφιά με επίκεντρο την μπάλα. Συμβολικά θα μπορούσε να ειπωθεί πως δηλώνεται η βία μέσα στο γήπεδο. Το μαύρο στην βιβλιογραφία

είναι το χρώμα του πένθους, της βίας το χρώμα που υποδηλώνει πως κάτι προβληματικό γίνεται. Η ζωγραφιά νούμερο 8 δεν σχετίζεται με εικόνες του κειμένου αλλά ο μαθητής φαίνεται να είναι επηρεασμένος από τη συζήτηση στην τάξη. Ζωγράφησε τον δρόμο της γειτονιάς του εικονογραφώντας μερικά παιδιά να χτυπάνε ένα άλλο παιδί και έναν παπά της εκκλησίας να περνάει το δρόμο. Το μήνυμά του ήταν να βοηθάμε τους άλλους. Το παιδί είναι εναργώς επηρεασμένο από διδαχές και εικόνες βαθύτερες του σχολείου. Ο παπάς μου προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση στη ζωγραφιά. Η ζωγραφιά νούμερο 10 επίσης φαίνεται να είναι επηρεασμένη από τη συζήτηση στην τάξη, η ζωγραφιά του έχει ένα αισιόδοξο μήνυμα. Το παιδί θεωρεί πως ακόμα και αν πέσεις κάτω κάποιος θα βρεθεί να βοηθήσει. Μεταφέρει ένα αισιόδοξο μήνυμα αλληλεγγύης. Η ζωγραφιά νούμερο 11 μέσα από μια βίαιη σκηνή προβάλλεται ένα βίωμα. Ασυνείδητα πιθανώς το παιδί μας δείχνει μια εικόνα του δικού του σχολείου. Έξω από την αίθουσα του Β2 δυο μαθητές έρχονται σε αντιπαράθεση. Ο ένας βρίσκεται σε θέση ισχύος και εκβιάζει τον συμμαθητή του ενώ ο συμμαθητής του να τον παρακαλάει να μην τον χτυπήσει. Το μήνυμά του παιδιού είναι πως πρέπει αυτά να σταματήσουν να γίνονται. Επίσης, αναφέρεται στην ενσυναίσθηση, δηλαδή το παιδί αναφέρει πως μπορεί να νιώθει ο άλλος. Μέσα από τα μάτια του αντικρίζουμε βιώματα του σχολείου του, και σε συναισθήματα που τυχόν μπορεί να έχει νιώσει και το ίδιο. Η ζωγραφιά με το νούμερο 12 διαθέτει ένα βαρυσήμαντο νόημα. Το παιδί έχει ζωγραφίσει έναν άνθρωπο μπλεγμένο στα ναρκωτικά ο οποίος ασχολείται με όπλα να δολοφονεί κάποιον. Στο συνοδευτικό κείμενο αναφέρει ότι όπως όλα έγιναν από το σύστημα ναρκωτικών με το όνομα «ΑΝΘΙΑ». Μπλέκει την ιστορία του βιβλίου με κάποια γνώση που κατέχει. Το αξιοσημείωτο και αυτό το οποίο πρέπει να μας προβληματίσει είναι από πού το παιδί κατέχει τη γνώση και ποια η γραμμή που διαχωρίζει το μυθοπλαστικό στοιχείο με το ρεαλισμό. Όταν αντίκρισα τη συγκριμένη ζωγραφιά ρώτησα το παιδί να μου πει τι είναι το 'ΑΝΘΙΑ' και μου απάντησε «ένα σύστημα ναρκωτικών αλλά είναι δικό μου, το όνομα εγώ το σκέφτηκα». Μέσα από το ιχνογράφημα ο μαθητής μεταδίδει το μήνυμά πως η βία οφείλεται στα ναρκωτικά τα οποία τα συνοδεύει με το εμπόριο ή τη χρήση όπλων. Η ζωγραφιά νούμερο 13 φαίνεται να είναι επηρεασμένη από το σημείο του κειμένου το οποίο καταλήγει πως ο τσακωμός τελικά ήταν μάταιος. Το παιδί ζωγράφησε δυο

παιδιά να τσακώνονται αλλά μόλις αντιλαμβάνονται πως η μπάλα λείπει σταματάει ο τσακωμός. Η ζωγραφιά νούμερο 14 επίσης έχει ένα εντυπωσιακό στοιχείο. Ο μαθητής ζωγράφησε τη ζωγραφιά σύμφωνα με το πώς είναι κατά τη γνώμη του πραγματικά το κείμενο. Έτσι λοιπόν, ζωγράφησε τον <νταή> Έντ και τον <σπασίκλα> Ανιάν σε ένα σφαγείο μαζί με ένα μωρό όπου ο Έντ τους σκότωσε όλους. Το εντυπωσιακό επίσης είναι στην άκρη της ζωγραφιάς η λέξη ναρκωτικά. Αυτή η ζωγραφιά όπως και η 12 είναι άξιες παρατήρησης περαιτέρω από ειδικούς παιδοψυχολόγους. Το παιδί προσαρμόζει το κείμενο όπως εκείνο θεωρεί ότι πρέπει να είναι και εμφανίζει ένα φόνο μωρού και ναρκωτικά. Το στοιχείο του μωρού με προβληματίζει ιδιαίτερα για κάποια προσωπική εμπειρία του παιδιού. Μια πρόχειρη σκέψη είναι ότι έχει μικρό αδελφάκι και ένα συναίσθημα φανερώνεται μέσα από τη ζωγραφιά. Επίσης, η λιτότητα μέσα από την οποία είναι σχεδιασμένα τα ναρκωτικά με προβληματίζουν ιδιαίτερα. Αντιπαραθέτοντας τις δυο ζωγραφιές επισημαίνω πως στην πρώτη περίπτωση το παιδί μπορεί να έχει κάποια διδαχή σχετικά με το πόσο βλαβερά είναι, ίσως να έχει κάποιο συγγενή ο οποίος να εργάζεται σε κάποιο σώμα ασφαλείας και έχει λάβει κάποια γνώση. Σε αυτή τη ζωγραφιά εκτός από το κομμάτι της απεικόνισης στο γραπτό κείμενο δεν αναφέρονται καθόλου σαν έννοια. Άρα λοιπόν θα ήταν καλή η περαιτέρω επεξεργασία αυτής της τοποθέτησης των ναρκωτικών στη ζωγραφιά. Η ζωγραφιά νούμερο 16 απεικονίζει μια κοπέλα την Λουιζέτ να παίζει ποδόσφαιρο με τα αγόρια και να κλωτσάει την μπάλα προς τον Ανιάν. Πιθανώς να είναι είτε σκηνή που η ίδια έχει σκεφτεί είτε να την έχει διαβάσει στο ομώνυμο έργο. Η ζωγραφιά 18 δείχνει την ακριβή εικόνα του βιβλίου. Πιθανώς ο μαθητής να μην ήξερε τι να ζωγραφίσει ή δε βρήκε κάτι ενδιαφέρον που να θέλει να αποτυπώσει και έτσι ζωγράφησε την εικόνα του βιβλίου. Η ζωγραφιά νούμερο 19 δείχνει μια ρεαλιστική εικόνα του βιβλίου όπου ο Ανιάν ξυλοκοπείται από τους συμμαθητές του, ενώ φωνάζει «φοράω γυαλιά». Το παιδί έγραψε στη ζωγραφιά του πως αυτή την εικόνα θεώρησε σημαντική και πως αυτή ήθελε να απεικονίσει. Η ζωγραφιά νούμερο 20 δείχνει τους ήρωες να παίζουν ποδόσφαιρο. Όπως και σε άλλες ζωγραφιές στο παιδί αρέσει το ποδόσφαιρο και ήθελε να το συνδυάσει με το κείμενο στη ζωγραφιά του. Ωστόσο, απεικόνισε μια σκηνή όπου ο διαιτητής πήρε μια απόφαση που δεν αρέσει στους παίκτες οπότε θα τον χτυπήσουν. Μια συνηθισμένη εικόνα

που περιγράφει τη βία στο γήπεδο. Η εικόνα 21 με προβλημάτισε ως προς τη νοηματοδότηση του παιδιού για το τι ζωγράφισε. Έχει ζωγραφίσει τον Αλσέστ να τρώει καρότο κάτω από ένα δέντρο και τα υπόλοιπα παιδιά να ξυλοκοποούνται μεταξύ τους. Στο κείμενο του αναφέρει πως έχει ζωγραφίσει γεγονός της ιστορίας. Προφανώς θεωρεί ότι πρέπει να απεικονιστεί η βιαιότητα των σκηνών και όχι ο χώρος διεξαγωγής τους.

ΕΚΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στην έκτη δημοτικού οι μαθητές ζωγράφισαν τη συνέχεια της ιστορίας. Η ζωγραφιά με το νούμερο 1 απεικονίζει το θάνατο του υπάλληλου. Λογικά ο μαθητής θεώρησε ότι η φυσική απόρροια της ιστορίας έτσι όπως εξελισσόταν θα ήταν ο θάνατος του υπάλληλου. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία είναι αρκετά εξοικειωμένα με την έννοια του θανάτου. Όπως φάνηκε και από τη συζήτηση στην τάξη σε συνδυασμό με τις ζωγραφιές που απεικονίζουν το θάνατο, τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία δεν φοβούνται ιδιαίτερα το θάνατο αλλά θα αναπτύξουν θυμό που θα σχετίζεται με διάφορα άτομα και συγκεκριμένα τον εργοδότη¹⁰⁷. Μου προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση πως τα παιδιά που ζωγράφισαν το θάνατο του εργαζόμενου δεν επηρεάστηκαν από τα υπόλοιπα παιδιά που έδωσαν φωνή στον εργαζόμενο για να διεκδικήσει τα δικαιώματά του ή να απευθυνθεί στην αστυνομία για βοήθεια αλλά προτίμησαν να τον θανατώσουν. Η ζωγραφιά νούμερο 2 δείχνει μια κοπέλα να ζητάει από τον εργοδότη άδεια και λεφτά, να διεκδικεί δηλαδή τα εργασιακά της δικαιώματα. Σε αυτή τη ζωγραφιά η εργαζόμενη είναι κοπέλα ξανθιά, άρα προβάλλεται κάποιο βίωμα του παιδιού, το οποίο μπορεί να είναι είτε οικογενειακής φύσης είτε να συναισθάνεται τη θέση του εργαζόμενου. Επίσης, το παιδί γράφει τη λέξη πελάτης αντί για εργαζόμενος. Μπορεί είτε απλά να «μπερδεύτηκε» είτε μπορεί να είναι συμβολικός όρος. Η ζωγραφιά νούμερο 3 έχει συμβολική χροιά και αποτυπώνει πλήρως την κατάσταση τόσο της κοινωνίας και ίσως και της οικογένειας του παιδιού. Το παιδί ζωγράφισε την εκμετάλλευση και την δυστυχία. Ζωγράφισε με μαύρα χρώματα τον εργοδότη που εκμεταλλεύεται ηθικά, οικονομικά και ψυχικά τον εργαζόμενο του και τον εργαζόμενο πεσμένο στο πάτωμα, θλιμμένο να κάνει ό,τι ζητάει ο εργοδότης. Επίσης, ζωγράφισε ένα παιδί

¹⁰⁷ Χειμάρη Κ. <http://www.paidiatros.com/paidi/psychologia/facing-death>

πίσω από τον εργαζόμενο να πεινάει. Τα χρώματα των προσώπων είναι μαύρα. Η πυραμίδα που εγκλείει όλο αυτό το πλαίσιο δηλώνει πως δεν υπάρχει διέξοδος. Ο εργαζόμενος είναι εγκλωβισμένος σε αυτή την ρουτίνα. Κυριαρχεί στην εικόνα σύμφωνα με κάποιες θεωρίες το καφέ χρώμα, σε τέτοιο βαθμό το οποίο δείχνει ενοχή. Η εικόνα νούμερο 4 δείχνει το αφεντικό να βάζει τον εργαζόμενο να κλέβει και γενικότερα να διαπράττει παράνομες πράξεις καθώς ο ίδιος παραμένει αμέτοχος στην παρανομία. Σαν να μπλέκει τον εργαζόμενο στις δικές του παρατυπίες και εκείνος να μην θέλει να μπλεχτεί. Δηλώνει την εργασιακή εκμετάλλευση. Η εικόνα νούμερο 5 δείχνει σε πολύ σκούρα χρώματα την αστυνομία. Η φιγούρα του εργαζόμενου απρόσωπη και με σκούρα χρώματα στέκεται δίπλα από το αστυνομικό τμήμα και σκέφτεται για το αν θα πρέπει να καταγγείλει τον εργοδότη. Το παιδί ζωγράφισε την αστυνομία και γενικά την εικόνα όλη με πολύ σκούρο γκρι και μαύρο χρώμα. Η επικράτηση του μαύρου δείχνει πιθανώς την εσωστρέφεια, τον φόνο και την περιθωριοποίηση του εργαζόμενου. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία το γκριζο χρησιμοποιείται κυρίως από παιδιά εσωστρεφή, δύσκολα και με πνεύμα αντιλογίας. Άλλη βιβλιογραφία τονίζει πως το μαύρο δείχνει την κυριαρχία. Ωστόσο, αναδεικνύεται ο ρόλος της αστυνομίας. Το παιδί θεωρεί ότι η αστυνομία θα βοηθήσει. Συνήθως οι πολίτες είναι αρκετά διστακτικοί και προσπαθούν να μην εμπλακούν με το θεσμικό αυτό όργανο για πολλούς λόγους. Είναι σημαντικό να ειπωθεί πως έστω και έτσι αναδεικνύεται ο βοηθητικός της ρόλος. Η ζωγραφιά νούμερο 6 είναι εντελώς διαφορετική από τις ήδη υπάρχουσες. Ο μαθητής χώρισε το χαρτί σε τετράγωνα και έγραψε με διάφορους μαρκαδόρους τη συνέχεια και το τέλος της ιστορίας. Στην αρχή στην πρώτη γραμμή δείχνει το αφεντικό να εκμεταλλεύεται τον εργαζόμενο, στη δεύτερη γραμμή ενώ το αφεντικό συνεχίζει αυτή την τακτική αλλάζει σταδιακά η ψυχολογία του εργαζόμενου, καταγγέλλει το αφεντικό και μπαίνει φυλακή. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το τελευταίο κουτάκι όπου γράφει το παιδί «ποιος έχει την εξουσία τώρα». Το μήνυμα ηχεί περισσότερο ως μήνυμα εκδίκησης παρά ως μήνυμα δικαιοσύνης. Η ζωγραφιά νούμερο 7 είναι επίσης ιδιαίτερης σημασίας. Ο μαθητής έκανε σύνδεση την ιστορία του βιβλίου με την αγαπημένη του παιδική σειρά κινουμένων σχεδίων και συγκεκριμένα τον «Μπόμπ σφουγγαράκη». Αυτή η σύνδεση μου προκάλεσε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον καθώς αποδεικνύεται η κριτική

σκέψη των παιδιών. Επίσης, θα μπορούσε να ανοίξει νέα πεδία προς μελέτη. Η ζωγραφιά νούμερο 8 δείχνει τον Πίκο Απικό, τον εργαζόμενο, να ζητάει από το αφεντικό του να σταματήσει να εργάζεται στις διακοπές του. Διεκδικεί τα δικαιώματά του. Η ζωγραφιά νούμερο 9 θυμίζει ταινία δράσης. Ο εργοδότης τελικά πήγε φυλακή προφανώς μετά από καταγγελία που έγινε από τον εργαζόμενο και ενώ ήθελε να αποδράσει ο αστυφύλακας τον πρόλαβε και τον τραυμάτισε στον ώμο. Σκοπός δεν ήταν να τον σκοτώσει απλώς να τον τραυματίσει ελαφρά ώστε να εμποδίσει την απόδραση του. Είναι μια ζωγραφιά επηρεασμένη από ταινία δράσης ενώ προβάλλει το μήνυμα του καλού αστυνομικού. Στη ζωγραφιά το αφεντικό θυμίζει φιγούρα παλαικού σκίτσου και ο αστυνομικός φαίνεται να φοράει ειδική στολή. Όμοια η ζωγραφιά 12 δείχνει τον εργοδότη στη φυλακή. Ο μαθητής προσπάθησε ρεαλιστικά να απεικονίσει το δωμάτιο της φυλακής σχεδιάζοντας ένα τραπέζι με φαγητό και ένα κρεβάτι με κελία. Στη ζωγραφιά νούμερο 10 ο μαθητής ζωγράφησε το αφεντικό στη φυλακή. Το σχέδιο εκτείνεται σε όλη την εικόνα. Η ζωγραφιά νούμερο 11 είναι μια ιστορία σε ένα πολύ μικρό κομμάτι του χαρτιού. Η εξέλιξη της ιστορίας είναι πως ο εργοδότης σκοτώνει τον εργαζόμενο και τον θάβει κρυφά. Ο εργοδότης λοιπόν παρουσιάζεται ως ένα άνθρωπος ικανός να διαπράξει κάθε ειδεχθή πράξη, για να εξυπηρετήσει το συμφέρον του. Οι φιγούρες είναι απρόσωπες. Ένα ειδικός ψυχολόγος θα μπορούσε να κάνει περαιτέρω ανάλυση του σχεδίου σχετικά με κάποια στοιχεία του. Η ζωγραφιά νούμερο 13 δείχνει τον εργαζόμενο να καταγγέλλει στην αστυνομία το αφεντικό του. Η στιγμή της σύλληψης θυμίζει ταινία δράσης καθώς ο εργαζόμενος συμπτωματικά βλέπει την αστυνομία να έρχεται στο δρόμο και η σύλληψη γίνεται με τον εργοδότη να θυμίζει κακοποιό. Σε πιο ρεαλιστικά πλαίσια κυμαίνεται η ζωγραφιά νούμερο 14. Δείχνει τον εργαζόμενο καθισμένο σε μια καρέκλα πιθανώς του σπιτιού του να παίρνει τηλέφωνο και να καταγγέλλει το αφεντικό του. Η ζωγραφιά νούμερο 15 είναι πλήρως επηρεασμένη από ταινία καθώς έχει επεισόδιο και ονομάζεται «παραβαίνοντας τους νόμους»-«Ο ΣΟΥΗΣ». Δείχνει έναν καταζητούμενο να μην σταματάει στο σήμα της αστυνομίας «stop» και έτσι τον πυροβολούν. Στη ζωγραφιά νούμερο 16 το παιδί ζωγράφησε έναν εργάτη, όπως τον αποκαλεί, ο οποίος ζητάει να πάει σπίτι του αλλά το αφεντικό του δεν τον αφήνει. Ωστόσο, οι φιγούρες είναι χαρούμενες. Στη φιγούρα του αφεντικού απουσιάζουν τα αυτιά. Η

ζωγραφιά νούμερο 17 δείχνει πιθανώς τα κάγκελα της φυλακής και ένα πρόσωπο ενδεχομένως του αφεντικού να ξεπροβάλλει. Το σημαντικό σε αυτή τη ζωγραφιά είναι η αφαιρετική εικόνα του αφεντικού. Φαίνεται μόνο ένα πρόσωπο θυμωμένο. Όλα τα υπόλοιπα μέλη του σώματος λείπουν. Στη βιβλιογραφία σχετικά με το κεφάλι εντόπισα μια συγκεκριμένη ερμηνεία, «το κεφάλι θεωρείται ως το μέρος της διανοητικής δράσης και της φαντασίας και συνδέεται με τον έλεγχο των ορμών και των συναισθημάτων, με τις ανάγκες της αλληλεπίδρασης με άλλους, την επικοινωνία. Με όρους αναλυτικούς το κεφάλι συμβολίζει το εγώ. Φυσιολογικοί ενήλικες δίνουν συνήθως μικρότερη έμφαση στο κεφάλι από ό,τι σε άλλα μέρη του σώματος.»¹⁰⁸ Η ζωγραφιά νούμερο 18, δείχνει τον Απικό να παραιτείται λόγω της εκμετάλλευσης που δέχεται από το αφεντικό του. Βέβαια δείχνει το αφεντικό να ζητά συγγνώμη, σαν να αναγνωρίζει το λάθος του. Στοιχείο που δε φαίνεται να υπάρχει σε άλλη ζωγραφιά. Η ζωγραφιά νούμερο 19 είναι μια πλήρως χαρούμενη ζωγραφιά ωστόσο δεν μπορώ πλήρως να κάνω τη σύνδεση με την ιστορία και το παιδί δεν έγραψε συνοδευτικό κείμενο σχετικά με την επεξήγηση της ζωγραφιάς. Το παιδί με πολύ όμορφα χρώματα ζωγράφησε τη θάλασσα και τις διακοπές. Πιθανολογώ πως ήταν μια σύνδεση των διακοπών της ιστορίας όπως το ίδιο τις φαντάζεται.

¹⁰⁸ Παιδικό ιχνογράφημα, <https://www.noesi.gr/book/intervention/ixnografima>

3.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου συνδέεται με την οικογένεια και το σχολείο. Μέσα από αυτούς τους δυο βασικούς θεσμούς το άτομο μαθαίνει να συγκρατεί τις εκδηλώσεις βίας. Ο πολιτισμένος άνθρωπος περιορίζει την αναγκαιότητα βίας¹⁰⁹

Σύμφωνα με τις Τσιτσικά και Τζαβέλα το σχολικό πλαίσιο επηρεάζει πλήρως αυτά τα φαινόμενα. Η βιβλιογραφία και τα ερευνητικά δεδομένα συμφωνούν ως προς τον παράγοντα της ακαδημαϊκής απόδοσης¹¹⁰. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως η θυματοποίηση και η ακαδημαϊκή επίδοση σχετίζονται αρνητικά. Ωστόσο, τα παιδιά αναφέρθηκαν πως υπάρχει «βία» στο σπίτι όταν η ακαδημαϊκή τους επίδοση είναι χαμηλή και αυτό φάνηκε έντονα στα λεγόμενα τους.

Από τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών και τις επεξεργασίες των κειμένων στην τάξη παρατήρησα τα εξής:

Αρχικά, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως τα κείμενα είναι εντελώς ενταγμένα στην κοινωνική ζωή και πως είναι σημαντικό να υπάρχουν τέτοιου είδους κείμενα. Θεωρούν πως ένα κείμενο νοηματοδοτείται μέσα από τον εκπαιδευτικό και πως ο ίδιος μεταλαμπαδεύει τα σημαίνόμενα στοιχεία στους μαθητές. Όσο αφορά τα κείμενα των εθνικών εορτών φαίνεται να συμφωνούν πως δεν επηρεάζουν καθόλου την ιδιοσυγκρασία και τα συναισθήματα των παιδιών ως προς καμία πλευρά. Επίσης, έδωσαν έμφαση στο οικογενειακό περιβάλλον, στις ελλείψεις των σχολείων οι οποίες δυσχεραίνουν το έργο τους όπως είναι οι παιδοψυχολόγοι, και αναφέρθηκαν στα «κακώς» γραμμένα κείμενα με πεζό λόγο χωρίς στοιχεία λογοτεχνικού ύφους. Έτσι, λοιπόν αρχικά φαίνεται πως η ερευνητική μου πρόταση δεν μπορεί να σταθεί λογικά, όμως διαπίστωσα ορισμένες παρατηρήσεις οι οποίες ανατρέπουν αυτή την αρχική εικόνα.

Όσο αφορά το σύνολο των μαθητών φαίνεται να είναι μαθητές με αρκετές γνώσεις και αναπτυγμένο σχετικά λεξιλόγιο, πρόθυμοι, συνεργάσιμοι και επιχειρηματολογούν τις απόψεις τους. Εξέφραζαν τις απόψεις τους ελεύθερα χωρίς να φοβούνται τη λογοκρισία. Σημαντικό στοιχείο για την παιδαγωγική

¹⁰⁹ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.70.

¹¹⁰ Τσιτσικά, Τζαβέλα, 2015, σελ.102.

προσέγγιση του σχολείου. Τα παιδιά αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα, κοινές ανησυχίες, γνωρίζουν ακριβώς τα κοινωνικά δρώμενα (είναι πλήρως επηρεασμένα από το οικογενειακό περιβάλλον) και έδωσαν έμφαση στην οικογενειακή βία την οποία την διαχώρισαν ως επί των πλείστων στη βία που προέρχεται από κακό εργασιακό περιβάλλον και στη βία η οποία ασκείται όταν δεν είναι καλοί μαθητές και στη σχολική βία. Μόνο ένα παιδί από όλο το δείγμα εκφράστηκε για τη ρατσιστική βία η οποία ήταν προφανώς βίωμα του (το παιδί ήταν πακιστανικής καταγωγής). Μέσα από τις αναλύσεις και τις συζητήσεις φαίνεται πως ήδη από αυτή τη ηλικία επηρεάζονται οι σχέσεις γονέων και μαθητών εξαιτίας της μονομανίας της ελληνικής οικογένειας για την άριστη κατεύθυνση των μαθητών στο σχολικό πρόγραμμα (επηρεασμένο κείμενο από Τσίγκανου , Δασκαλάκη, Τσαμπαρλή 2004 σελ. 88).

Όσο αφορά τα κείμενα των εθνικών εορτών παραθέτω τα εξής: τα κείμενα αυτά αποτελούν κείμενα με βαρύγδουπες εθνικές νοηματοδοτήσεις. Ο λόγος τους είναι έντονος και τονίζεται ο αγώνας που δόθηκε από τον Ελληνικό λαό για την απελευθέρωση του από το ξένο κατακτητή ο οποίος λεηλάτησε τη χώρα , διέπραξε εχθροπραξίες και βίαια εγκλήματα. Τα κείμενα αυτά αναφέρονται στα εγκλήματα πολέμου και τη γενικότερη βία του πολέμου. Μοιράζονται στοιχεία εθνικής συνείδησης και συλλογικού συμφέροντος. Επιπλέον, τονίζεται ιδιαίτερα το κοινό στοιχείο της γλώσσας και της θρησκείας. Στοιχεία που ενώνουν και ξεχωρίζουν σύμφωνα με την παράδοση μας το ελληνικό έθνος από τους βαρβάρους. Ο στοχαστής Morin είχε αναφερθεί στην κοινή μοίρα ενός λαού. Μια μοίρα που υπογραμμίζεται από κοινούς αγώνες και θυσίες. Η ιστορία του έθνους λοιπόν είναι εκείνη που συγκροτεί και διαμορφώνει τη συλλογική- εθνική συνείδηση.¹¹¹ Τα κινήματα των απελευθερωτικών αγώνων στηρίχτηκαν σε δυο βασικούς άξονες. Την κυριαρχία των φυσικών συνόρων και την άνθιση των δημοκρατικών αντιλήψεων.¹¹² Ο Πλάτωνας στους νόμους αναφέρει πως ο πόλεμος

¹¹¹ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.73-74.

¹¹² Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.81.

αποτελεί μια φυσική και αδιάκοπη κατάσταση μεταξύ των κρατών ενώ η ειρήνη είναι μια επιφανειακή εντύπωση που προπαρασκευάζει τον πόλεμο¹¹³.

Επίσης, παρατηρήθηκε πως οι μαθητές στο σύνολο τους μετέφεραν τα βιώμα τους. Μέσα από τα κείμενα έβρισκαν ένα κοινό σημείο ταύτισης. Η πραγματικότητα του βιώματος βασίζεται στις διαδικασίες επενέργειας του ατόμου που συνδέεται με το σώμα, τα αντιληπτικά συστήματα και τις διαδικασίες νοηματοδότησης και οικειοποίησης συγκεκριμένων κοινωνικό-πολιτισμικών δομών μαζί με τα συσχετιζόμενα με αυτές σημειωτικά συστήματα¹¹⁴.

Επιπρόσθετα όσο αφορά στους παράγοντες που προκαλούν τη βία και στις τρεις τάξεις ακούστηκαν τα οικογενειακά προβλήματα και η κακή επίδοση στα μαθήματα. Η διαμόρφωση αυτοεκτίμησης του μαθητή είναι πολύ σημαντική καθώς είναι η διαδικασία που οι μαθητές διαμορφώνουν θετική ή αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους. Οι μαθητές με χαμηλή επίδοση στα μαθήματα συνδιαλέγονται στο φαύλο κύκλο της αποτυχίας. Οι γονείς που ασκούν πιέσεις, ψυχολογική ή και σωματική βία στα παιδιά τους, είτε που μπορεί να είναι τιμωρητικοί και ασκούν αυστηρό έλεγχο μεταβιβάζουν λανθάνουσες απόψεις στα παιδιά τους και λανθάνοντες τρόπους αντιμετώπισης των καταστάσεων¹¹⁵.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στο κείμενο της τετάρτης δημοτικού ο «Τρύπωνας ο φαφαγάλος» είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι είναι ένα επεξεργασμένο κείμενο στην τάξη. Άρα τα παιδιά εν μέρη μπορεί να θεωρηθεί πως δεν εκφράζουν τις αυτόματες απόψεις τους αλλά φιλτράρουν το λόγο τους.

Αρχικά, μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών διέκρινα τις εξής μορφές βίας: τη βία στα ζώα- η βία προς τον αδύναμο, την βία που προέρχεται μέσα από τα συναισθήματα του θυμού και της οργής, την οικογενειακή βία και την εργασιακή βία (εργασιακή εκμετάλλευση).

¹¹³ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.107.

¹¹⁴ Πούρκας Μ. & Κατσαρού σελ.21.

¹¹⁵ Feldman 2009, σελ.407-408.

Από τις θεωρίες της κοινωνικής μάθησης, οι παράγοντες της επιθετικότητας είναι τρεις: αποδοχή από τον άνθρωπο της επιθετικής συμπεριφοράς, η επιρροή των ενστίκτων της επιθετικότητας και οι περιβαλλοντικές προϋποθέσεις που συντηρούν την επιθετικότητα¹¹⁶. Ο Sutherland ισχυρίστηκε πως η εγκληματική δράση μαθαίνεται όπως μαθαίνεται και ο σεβασμός. Άρα λοιπόν στην συγκεκριμένη περίπτωση οι απαντήσεις των μαθητών είναι αποτέλεσμα μάθησης τόσο του σχολείου, όσο και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος αν κρίνουμε την διαφορετικότητα των απαντήσεων.

Από την ιστορική παρατήρηση προκύπτει πως θυμός και η οργή είναι παραγωγικά αίτια της βίας και των εκδηλώσεων της¹¹⁷. Η εκτροπή στη βία είναι εξάρσεις συναισθήματος θυμού πέρα των ορίων ελέγχου των επιθετικών συμπεριφορών. Συνήθως στη βία εκτρέπονται άτομα από χαμηλό βαθμό δύναμης αναστολής κι ελέγχου της συμπεριφοράς τους. Οι προσωπικότητες στα άτομα με υψηλό βαθμό ελέγχου αντιδρούν όταν η πρόκληση εντείνεται ή και παρατείνεται για μεγάλο διάστημα¹¹⁸. Χαρακτηριστικά που διακρίνονται και στην ηρωίδα του κειμένου αλλά και στους μαθητές. Η ηρωίδα φαίνεται να εκρήγνυται από τη συμπεριφορά του παπαγάλου και οι μαθητές να ταυτίζονται μαζί της. Ενώ άλλοι απαντούσαν με περισσότερο σύνεση. Οι συμπεριφορές που μπορούν να προκαλέσουν τέτοιες εξάρσεις μπορεί να ποικίλουν. Ωστόσο, υπάρχουν παράγοντες όπως στην περίπτωση αυτή που δε δικαιολογούν τέτοιες εξάρσεις ωστόσο τις εξηγούν σε κάποιο βαθμό.

ΠΕΜΠΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η ανάπτυξη της επιθετικότητας στους νέους αποδίδεται σε ερεθίσματα του περιβάλλοντος τους.¹¹⁹ Έτσι, αν το κοινωνικό περιβάλλον πρεσβεύει ότι η απάντηση στη βία είναι η βία τότε είναι απολύτως λογικό οι νέοι να διαμορφώνουν μια προδιάθεση από καθιερωμένες αξίες που οδηγούν στην επιθετικότητα.

¹¹⁶ Στυλιανέας Χ. 2011, σελ.136.

¹¹⁷ Στυλιανέας Χ.2011, σελ.54.

¹¹⁸ Στυλιανέας Χ.2011, σελ.138.

¹¹⁹ Στυλιανέας Χ.2011, σελ.38.

Επίσης, κατά τη θεωρία των συμπεριφοριστών , ο συναγωνισμός στον αθλητισμό θεωρείται μια μορφή ευεργετικής εκτόνωσης της έμφυτης επιθετικότητας. Ο Conrad Lorenz θεωρούσε πως οι άνθρωποι κρύβουν μέσα τους τα αρχέγονα τους ένστικτα τα οποία είναι ικανά να προκαλέσουν μεγάλη καταστροφή¹²⁰.

Οι μαθητές για τους επιθετικούς ήρωες έδωσαν το επίθετο «εγωιστής ». Ο Hobbes υποστηρίζει πως ο άνθρωπος δρα ορμώμενος των παθών του. Κατά τη κοινωνική ψυχολογία ο εγωισμός εκδηλώνεται με την ενασχόληση του ανθρώπου με το προσωπικό του συμφέρον ως θεμελιώδης ενασχόληση της συμπεριφοράς του και του ήθους που διαμορφώνει¹²¹.

Ο εγωισμός είναι μια ηθική και κοινωνική έννοια που χρησιμοποιείται για να ορίσει ένα κίνητρο, μια συμπεριφορά. Πηγάζει από την τάση του ατόμου για επιβίωση άρα είναι δικαιολογημένο ένα άτομο με εγωιστικές τάσεις να έχει αναπτυγμένα στοιχεία επιθετικότητας στον χαρακτήρα του.¹²²

Επίσης, αν κρίνουμε το συγκεκριμένο κείμενο αλλά και τη στάση των παιδιών που έλεγαν πως θα ανταποδώσουν το χτύπημα είναι μια φυσιολογική αντίδραση. Σύμφωνα με τη θεωρία των παρορμήσεων, κίνητρο της βίας είναι το ένστικτο. Άρα όταν κάποιος απειλείται δρα με επιθετική συμπεριφορά και ασκεί βία. Την ανθρώπινη δράση την καθορίζουν τα ένστικτα της επιβίωσης και της αυτοσυντήρησης.¹²³

ΕΚΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στην έκτη δημοτικού γενικότερα υπήρξε ένα κλίμα συμπάθειας προς τον εργαζόμενο. Ωστόσο, υπήρξαν και κάποιες μειονότητες μεν, σημαντικές δε, όπου τάχθηκαν υπέρ του εργοδότη. Στη συζήτηση η οποία διεξάχθηκε με τους μαθητές υπήρξαν κάποια σημεία τα οποία θα ήταν καλό να μελετηθούν αυτόνομα.

Αρχικά, μια μαθήτρια τάχθηκε υπέρ του εργαζόμενου καθώς ασυνείδητα πρόβαλε στη θέση του τη μητέρα της , την οποία την εκμεταλλεύεται ο εργοδότης της.

¹²⁰ Στυλιανέας Χ. 2011 σελ.37.

¹²¹ Ορ.cit. σελ.61.

¹²² Ορ.cit. σελ.34.

¹²³ Ορ.cit. σελ.35.

Σύμφωνα με την αρχή της επενέργειας τα ανθρώπινα υποκείμενα στη διαδικασία πρόσληψης του νοήματος δεν λειτουργούν παθητικά αλλά ενεργητικά¹²⁴. Επίσης, υπήρξε ένας μαθητής ο οποίος εναντιώθηκε στην πλειοψηφία των υπόλοιπων και υποστήριξε τον εργοδότη. Θεωρεί λογικό ο εργοδότης να αποσκοπεί στο συμφέρον του. Στη ψυχολογία υπάρχει η ερμηνεία της προδιάθεσης μιας συμπεριφοράς. Θωρούν ότι μια συμπεριφορά ενεργεί όχι από τα χαρακτηριστικά του ατόμου αλλά από τις συνθήκες που ενεργεί. Άρα ενόψει οικονομικής κρίσης δικαιολογείται η στάση του εργοδότη καθώς δεν μπορεί να συμπεριφερθεί διαφορετικά. Δεν είναι ο ίδιος αισχροκερδής αλλά οι συνθήκες τον μετατρέπουν. Αυτή ήταν η εικόνα που περιέγραψε ο μαθητής¹²⁵. Όλοι οι υπόλοιποι τάχθηκαν υπέρ του εργαζόμενου. Προέβαλαν και καθρέπτισαν τις δικές τους εμπειρίες. Σύμφωνα με τον Thorndike όταν ένα άτομο περιγράφεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά θετικά ή αρνητικά τότε είναι πολύ πιθανό να του αποδοθούν χαρακτηριστικά χωρίς εμπειρικές ενδείξεις. Δηλαδή ο εργοδότης μπορεί να φαίνεται πως εκμεταλλεύεται τον εργαζόμενο αλλά οι μαθητές του απέδωσαν μια πληθώρα από αρνητικά χαρακτηριστικά, χωρίς να υπάρχουν εμπειρικές ενδείξεις για αυτά.¹²⁶

¹²⁴ Πούρκας Μ. 2011, σελ.68.

¹²⁵ Ποταμιάνος, Αναγνωστόπουλος 2012, σελ. 15.

¹²⁶ Ποταμιάνος, Αναγνωστόπουλος 2012, σελ.20-21.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ- ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αρχική σκέψη συνδυαστικά με τα αποτελέσματα της έρευνας και το θεωρητικό πλαίσιο είναι πως η πράξη που ονομάζεται και χαρακτηρίζεται κοινωνικά ως «βία», «εκφοβισμός», «παθογένεια» αποτελείται από κοινωνικές αντιδράσεις οι οποίες ενυπάρχουν στις ανθρώπινες σχέσεις όπως ακριβώς υπάρχουν και άλλες κοινωνικές συμπεριφορές. Όπως ακριβώς ένα παιδί μαθαίνει να αγαπάει ένα ζώο , έτσι μαθαίνει να το χτυπάει. Είναι συμπεριφορές «φυσιολογικές» με την έννοια ότι όλοι οι άνθρωποι εκπαιδεύονται κοινωνικά σε αυτές. Παράδειγμα αποτελεί ο μαθητής που απάντησε πως δε φοβάται λόγο της «Χρυσής Αυγής». Ένα ακόμα παράδειγμα είναι η απάντηση των μαθητών όταν ρωτήθηκαν πως θα αντιδρούσαν οι ίδιοι αν κάποιος κυμαίνονταν εχθρικά προς αυτούς, είπαν πως δε θα χτυπήσουν αλλά αν τους χτυπήσει ο άλλος θα ανταποδώσουν. Αυτή ακριβώς η πράξη φανερώνει το ρόλο της διαπαιδαγώγησης. Είναι ο κύκλος της βίας, είναι η κοινωνικοποίηση της βίας, είναι η φυσιολογική αντίδραση σε μια μέση οικογένεια που προσπαθεί να προστατέψει το παιδί της. Μαθαίνει στο παιδί να απαντάει με βία. Η κοινωνία καλείται λοιπόν να αντιμετωπίσει αυτό το φαινόμενο εκπαιδευτικά μέσω των φορέων κοινωνικοποίησης . Τέτοιες συμπεριφορές σε ένα σχολικό περιβάλλον δεν θα πρέπει να θεωρούνται ως παθογένεια του παιδιού ή παθογένεια του σχολείου αλλά ως κρατική παθογένεια εφόσον δεν υπάρχει μια δομημένη εκπαιδευτική προσέγγιση με την οποία θα μειώνονταν αυτά τα φαινόμενα.

Στο σχολείο που πραγματοποιήθηκε η έρευνα , εντοπίστηκε το εξής στοιχείο. Τα παιδιά γνώριζαν για τη βία, τις μορφές βίας και τα δικαιώματά τους. Μέσα στην αγνότητα και το άγχος της ηλικίας τους αναφέρθηκαν έντονα στη βία που ασκείται από τους γονείς όταν κάποιος δεν είναι καλός μαθητής. Μια μορφή βίας την οποία οι μαθητές στις περισσότερες φορές την διαχώριζαν από την οικογενειακή βία. Είναι μια άποψη των μαθητών η οποία περιγράφει αυτή τη μορφή βίας ως μια συγκεκριμένη και ειδική μορφή βίας, η οποία δεν απαντάται επαρκώς στην συγκεκριμένη βιβλιογραφία .

Η δομή, τα χαρακτηριστικά και η ποιότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος, η παιδαγωγική φθορά της οικογένειας , η αντιμετώπιση της αρετής από την

οικογένεια είναι στοιχεία που επηρεάζουν την ιδεολογική προσέγγιση των μαθητών¹²⁷.

Η βία στο σχολικό χώρο μεταφέρεται σε εξωτερικούς χώρους . Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε δάσκαλοι δημοτικών σχολείων είχαν δηλώσει ανησυχία σχετικά με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών γεγονός που προκαλούσε την εγρήγορση των εκπαιδευτικών φορέων¹²⁸. Επίσης, θα μπορούσε να τοποθετηθούν και άλλες καταστάσεις όπως βία, τσακωμοί, και άλλα.

Ένα άλλο σημείο που παρατήρησα είναι η ταύτιση των παιδιών με τα κείμενα και με συγκεκριμένους ήρωες. Μέσα από τις σκέψεις των παιδιών μπορεί ένας ερευνητής να κατανοήσει την κοινωνία όπως ακριβώς είναι. Τα παιδιά θεωρούν βία την εργασιακή εκμετάλλευση και θεωρούν βία την πίεση που τους ασκείται για να είναι καλοί μαθητές. Επίσης, παρατηρήθηκαν και επιμέρους μορφές βίας ανάλογα το κείμενο κάθε τάξης. Σε αυτό το σημείο θίγεται η στάση των εκπαιδευτικών και πως οι ίδιοι θα επεξεργαστούν ή δε θα επεξεργαστούν όσα ακούστηκαν. Αν δηλαδή θα εθελουφλήσουν θεωρώντας πως η διδακτική ώρα του συγκεκριμένου κειμένου έχει τελειώσει ή αν θα ξανασυζητήσουν κάποιες απαντήσεις. Στις δυο τάξεις του δημοτικού φάνηκε πως οι μαθητές σε ένα σημαντικό ποσοστό θα εξέφραζαν τα αρνητικά τους συναισθήματα με βία. Από την μια πλευρά, αυτή η στάση δικαιολογείται μέσα από το νεαρό της ηλικίας ωστόσο, είναι ένα δείγμα της μετέπειτα πορείας τους, αν αυτό που σκέφτονται δεν δεχτεί την κατάλληλη ανατροφοδότηση από τους εκπαιδευτικούς. Ιδιαίτερα στην τετάρτη δημοτικού παρατήρησα πως ενώ το κείμενο ήταν επεξεργασμένο στην τάξη τα παιδιά με μεγάλη ευκολία θα ασκούσαν βία στο παπαγάλο. Στη συνέντευξη την οποία παραχώρησε η δασκάλα δε φάνηκε να έχει επηρεαστεί από τις απαντήσεις των παιδιών , σε αντίθεση με τη δασκάλα της πέμπτης δημοτικού η οποία είπε πως θα το επεξεργαστεί το κείμενο παραπάνω. Επίσης, οι μαθητές της τετάρτης δημοτικού ενώ είχαν επιθετικές στάσεις προς τον αδύναμο , οι μαθητές της πέμπτης δημοτικού εναντιώθηκαν ομαδικά στον ήρωα που χτυπούσε τους αδύναμους και κάποιοι ταυτίστηκαν με τον ήρωα που χτυπούσε τους άλλους για

¹²⁷ Τσίγκανου , Δασκαλάκη, Τσαμπάρλή 2004, σελ.49.

¹²⁸ Ορ.cit.σελ.268.

να υπερασπιστεί τους φίλους του «το καλό, η καλή βία». Στην έκτη δημοτικού οι μαθητές αν και είχαν στο μεγαλύτερο βαθμό «θυμό» για τον εργοδότη, θεωρούσαν πως έπρεπε να πάει φυλακή σε αντίθεση με τον εργαζόμενο του οποίου το τέλος είναι ο θάνατος. Η βία του κάλου είναι η βία που εναντιώνεται στο κακό. Ένα παράδειγμα αναπαραγωγής του κύκλου της βίας. Η βία νομιμοποιείται γιατί χρησιμοποιείται για καλό σκοπό. Η βία παίρνει ηθική υπόσταση ανάλογα στο πλαίσιο το οποίο ασκείται. Παρόμοιο παράδειγμα είναι το παραμύθι « ο Ρομπέν των δασών». Η παραβατική συμπεριφορά νομιμοποιείται, γιατί χρησιμοποιείται για ηθικό σκοπό. Συνεπώς είναι σημαντικό, όταν μελετούνται κοινωνικά φαινόμενα να τοποθετούνται στο κοινωνικό πλαίσιο το οποίο εδράζονται.

Μέσα από τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών φάνηκαν επίσης και οι ελλείψεις στο χώρο της εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν επίσης στην ανάγκη παιδοψυχολόγων στο σχολικό περιβάλλον, καθώς οι ίδιοι δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν ορισμένα ακραία φαινόμενα. Επίσης, θεωρούν πως τα κείμενα χρειάζονται αλλαγή, διότι δεν βοηθάνε γλωσσικά τα παιδιά να αναπτυχθούν. Επίσης, οι ίδιοι χρειάζονται συνεχείς μετεκπαιδεύσεις πάνω σε θέματα εκπαίδευσης, παιδαγωγικής και ψυχολογίας ώστε να αποκτούν εφόδια για να ανταπεξέρχονται στη σχολική τάξη.

Συμπερασματικά οδηγούμαστε στο εξής: πως η βία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο παρουσιάζεται μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια. Οι μαθητές πρέπει να έρχονται σε επαφή με αυτά τα κείμενα και να επεξεργάζονται αυτά τα φαινόμενα, ώστε να αποκτήσουν την ετοιμότητα να αντιμετωπίζουν φιλειρηνικά και αρμονικά τέτοιες καταστάσεις στη μετέπειτα ζωή τους. Ωστόσο, αυτό εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό και πως θα επεξεργαστεί αυτά τα κείμενα στην τάξη. Τα μηνύματα που μεταδίδει ο εκπαιδευτικός στο μαθητή είναι καθοριστικά σε συνδυασμό με το οικογενειακό του περιβάλλον. Σε αυτό το σημείο γεννιέται το ερώτημα για μια μετέπειτα ενδεχόμενη έρευνα σχετικά με το ποιες αξίες προσπαθούν να μεταλαμπαδεύσουν οι γονείς της σύγχρονης Ελλάδας. Η βία που ασκείται στους μαθητές για τις επιδόσεις τους θα μπορούσε να αποτελέσει ένα κίνητρο σχολικής προσπάθειας, όμως οι γνώσεις είναι στείρες χωρίς ουσία καθώς δεν γνωρίζουν τις εθνικές εορτές και το ρόλο της παρέλασης, σύμφωνα με τους

εκπαιδευτικούς και πως τα παιδιά δεν ενδιαφέρονται και δεν γνωρίζουν τα συγκριμένα ιστορικά γεγονότα τα οποία γιορτάζονται κάθε χρόνο και γίνεται λόγος και στο σχολείο και στα μέσα κοινωνική ενημέρωσης.

Επίσης, παρατήρησα πως και στις τρεις τάξεις του δημοτικού οι μαθητές έδιναν μια ποικιλία ως προς τα χαρακτηριστικά των ηρώων του εκάστοτε κειμένου. Το αξιοσημείωτο σε αυτό είναι το εξής: πως τα κείμενα είναι μικρά αποσπάσματα μεγαλύτερων κειμένων. Άρα λοιπόν είναι απλώς περιγραφικά και αποσπασματικά κάποιας ιστορίας. Οι μαθητές ωστόσο, προέβαιναν σε γενικεύσεις και έδιναν εξηγήσεις χωρίς να γνωρίζουν αν αυτή η δήλωση που κάνουν ισχύει. Για παράδειγμα στην πέμπτη δημοτικού οι μαθητές τους βίαιους τους χαρακτήρισαν εγωιστές και εγωκεντρικούς (θεωρία του φωτοστέφανου: σύμφωνα με τον κοινωνικό δομισμό ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο γύρω μας δε βασίζεται σε αντικειμενικές συνθήκες). Είναι απαραίτητο οι μαθητές να στέκονται κριτικά απέναντι στη γνώση. Η κατηγοριοποίηση δεν ανταποκρίνεται κατ' ανάγκη σε πραγματικούς διαχωρισμούς. Έτσι αν εξαιρεθεί ο μαθητής της πέμπτης δημοτικού ο οποίος εξέθεσε μια διαφορετική άποψη για το τι συμβαίνει στην ιστορία, όλοι οι υπόλοιποι μαθητές κατηγοριοποίησαν και χαρακτήρισαν τους ήρωες, όπως έχει δοθεί από τους δασκάλους και την γενικότερη επεξεργασία μέσα στην τάξη¹²⁹.

Επιπρόσθετα, η ερευνητική εργασία επιβεβαιώνει πως οι μαθητές στον ορισμό της βίας δεν εστιάζονται στη βία στα σχολεία, αλλά αναδεικνύουν τη βία σε διάφορες μορφές. Οι μαθητές έδωσαν έμφαση στην οικογενειακή βία, ως τη σημαντικότερη μορφή βίας και στα αίτια που την προκαλούν. Σύμφωνα με την καθηγήτρια Β.Αρτινοπούλου οι θεωρίες για τις συγκρούσεις των νέων σχετίζονται και αναλύονται μέσα από την εξελικτική ψυχολογία, και την κοινωνική ψυχολογία. Οι παράγοντες επίδρασης σχετίζονται με τα οικογενειακά χαρακτηριστικά. Τα πρότυπα, οι αξίες, η αδιαφορία, η έλλειψη γονικής καθοδήγησης και η χρήση βίας μέσα στην οικογένεια αποτελούν τους πρωταρχικούς παράγοντες της διαμόρφωσης της βίας.¹³⁰ Η βία όπως εμφανίζεται στο σχολικό περιβάλλον

¹²⁹ Ποταμιάνος, Αναγνωστόπουλος 2012 σελ.15 και 23.

¹³⁰ Β.Αρτινοπούλου 2010, σελ.33.

αποτελεί μικρογραφία της βίας όπως τη βιώνουν οι μαθητές στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Τέλος, η έρευνα μπορεί να αποτελέσει ένα κίνητρο για πρόληψη της βίας σε σχολικό και οικογενειακό επίπεδο, μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων σε σχολικό επίπεδο. Οι αναλύσεις των κειμένων μέσα από τα παιδικά ιχνογραφήματά από ειδικούς παιδοψυχολόγους ίσως να είναι ένα βοηθητικό εργαλείο στο να δημιουργούνται προγράμματα και δράσεις πρόληψης. Τέτοια προγράμματα μπορεί να είναι συμβουλευτικές ατομικές συναντήσεις της οικογένειας με τους ειδικούς ψυχολόγους, επιμορφωτικά σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς σχετικά με τα φαινόμενα της βίας και ειδικές ομαδικές επιμορφωτικές συναντήσεις συμβουλευτικού χαρακτήρα για τους γονείς. Τέτοιες παρόμοιες δράσεις αναφέρονται στην καθηγήτρια Αρτινοπούλου σχετικά με το ευρωπαϊκό πρόγραμμα «Πρωτοβουλία για τη Βία στα Σχολεία. Ευρωπαϊκή Συνεργασία για την Ασφάλεια στο Σχολείο.¹³¹». Στο σύγγραμμα της καθηγήτριας Αρτινοπούλου αναφέρεται πως στην Σουηδία υπάρχουν ετήσια προγράμματα στα σχολεία τα οποία προωθούν τις θεμελιακές αξίες. Τα προγράμματα αυτά λαμβάνουν υπόψη τους το βαθμό ωριμότητας των μαθητών. Επίσης, στη Σουηδία υπάρχει ο εθνικός σύνδεσμος μεταξύ οικογένειας και σχολείου που σκοπό έχει την προαγωγή της συμμετοχής των γονέων μαζί με τους μαθητές στα κέντρα λήψης αποφάσεων για την ομαλή ανάπτυξη της σχολικής δραστηριότητας.¹³²

¹³¹ Αρτινοπούλου Β. 2001, σελ.20.

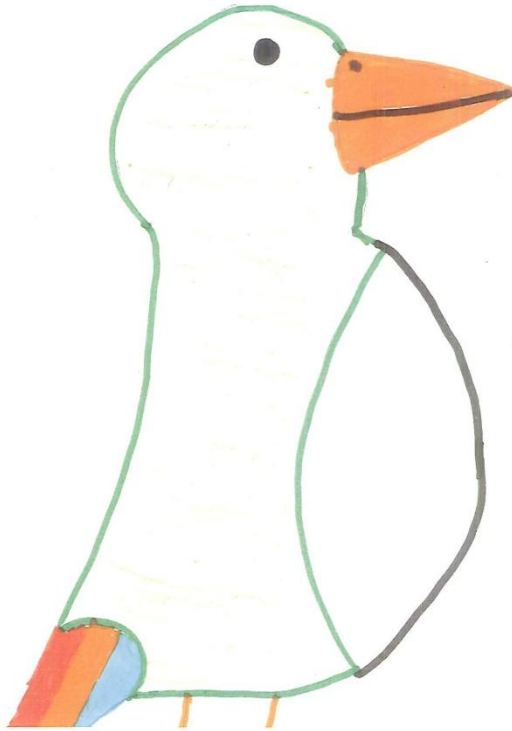
¹³² Ορ.cit σελ.25 και 34.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

- Αρτινοπούλου Β. , Βία στο σχολείο έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη, Αθήνα, Μεταίχμιο,2011
- Αρτινοπούλου Β., Η σχολική διαμεσολάβηση εκπαιδευοντας τους μαθητές , Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη,2010
- Δεληγιάννη Α, Το παιδικό ιχνογράφημα της οικογένειας σε δράση (kinetic drawing family test), ως ψυχομετρικό - διαγνωστικό εργαλείο, Πανεπιστήμιο Αθηνών
<http://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/edusc/article/viewFile/14/>
- Δημητρίου Σ., Μορφές βίας , Αθήνα, Σαββάλας,2003.
- Κυριακίδης Π.Α., Το παιδικό ιχνογράφημα, Αθήνα , Επτάλόφος,2008
- Κυριαζή Ν., Η κοινωνιολογική έρευνα , κριτική επισκόπηση μεθόδων και των τεχνικών, Αθήνα, Πεδίο,2011
- Μηρτσέκη Β, Ο μυστικός τρόπος έκφρασης των παιδιών. – Το παιδικό ιχνογράφημα και πως να το αποκωδικοποιήσετε, Αθήνα , Καθημερινή
<https://emvolos.gr/o-mystikos-tropos-ekfrasis-ton-pedion-to-pediko-ichnografima-ke-pos-na-to-apokodikopiisete/>
- Παιδικό ιχνογράφημα , αξιολόγηση του τρόπου που ζωγραφίζουν τα παιδιά
<https://www.noesi.gr/book/intervention/ixnografima>
- Πανούσης Γ, Ενδοσχολική βία: Χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα;
http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=VIEW&id=1860&Itemid=400&lang
- Ποταμιάνος Γ & Αναγνωστόπουλος Φ., Προσωπικότητα, θεωρίες κλινική πρακτική και έρευνα, Αθήνα, Παπαζήση,2012
- Πούρκας Μ.Α Δαφέρμος Μ., Ποιοτική έρευνα στην ψυχολογία και την εκπαίδευση, επιστημολογικά-μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα,Αθήνα, Τόπος,2010.
- Πούρκας Μ.Α, Κατσαρού Ε., Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα εφαρμογές στην επικοινωνία, την εκπαίδευση , τη μάθηση και τη γνώση, Αθήνα, Νησίδες,2011.

- Τρούλη Σ, Κοντοπόδης Μ & Graeser S, Το Παιδικό και Εφηβικό Ιχνογράφημα στην Εκπαιδευτική και Ψυχολογική Έρευνα: Ιστορία, Μεθοδολογικά Ζητήματα και Παραδειγματική Ανάλυση έκδοση e-learning, 2012.
- Τσίγκανου Ι, Δασκαλάκη Κ, Τσαμπαρλή Δ, εικόνες και αναπαραστάσεις βίας στο ελληνικό σχολείο, Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη, 2004.
- Τσίγκανου Ι., Μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας, σημειώσεις πμς εγκληματολογίας, Αθήνα, 2014
- Τσιτσίκια, Τζαβέλα, Το πείραγμα που πειράζει, Αθήνα, εκδ. Η καθημερινή, 2015.
- Στυλιανέας Χ.Α., Ανθρώπινη βία, Αθώα ή ένοχη, Αθήνα, Σιδέρης, 2011
- Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, Σχολικά εγχειρίδια και συνοδευτικό υλικό τετάρτης δημοτικού, 1,2,3 τεύχος
- Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Σχολικά εγχειρίδια και συνοδευτικό υλικό πέμπτης δημοτικού, 1,2,3 τεύχος
- Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, Σχολικά εγχειρίδια και συνοδευτικό υλικό έκτης δημοτικού, 1,2,3 τεύχος
- Φαρσεδάκης Ι, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη, 1996
- Χειμάρη Κ, Θάνατος. Αντιμέτωπιση θανάτου κοντινού προσώπου στο παιδί <http://www.paidiatros.com/paidi/psychologia/facing-death>
- Elliot S.N., Kratochwill T.R., Littlefield Cook J, F.Travers J, Εκπαιδευτική ψυχολογία, αποτελεσματική διδασκαλία αποτελεσματική μάθηση, Αθήνα, Gutenberg, 2000
- Feldman, Εξελικτική ψυχολογία δια βίου ανάπτυξη, πρώτος τόμος, επιστημ. επιμ. Ηλίας Μπεζεβέγκης, Αθήνα, Gutenberg, 2009
- Muncie J, Wetferell M, Langan M, Dallos R, Cochrane A, Οικογένεια η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής, Αθήνα, Μεταίχιμο, 1999 open university, 2008 για την ελληνική γλώσσα.

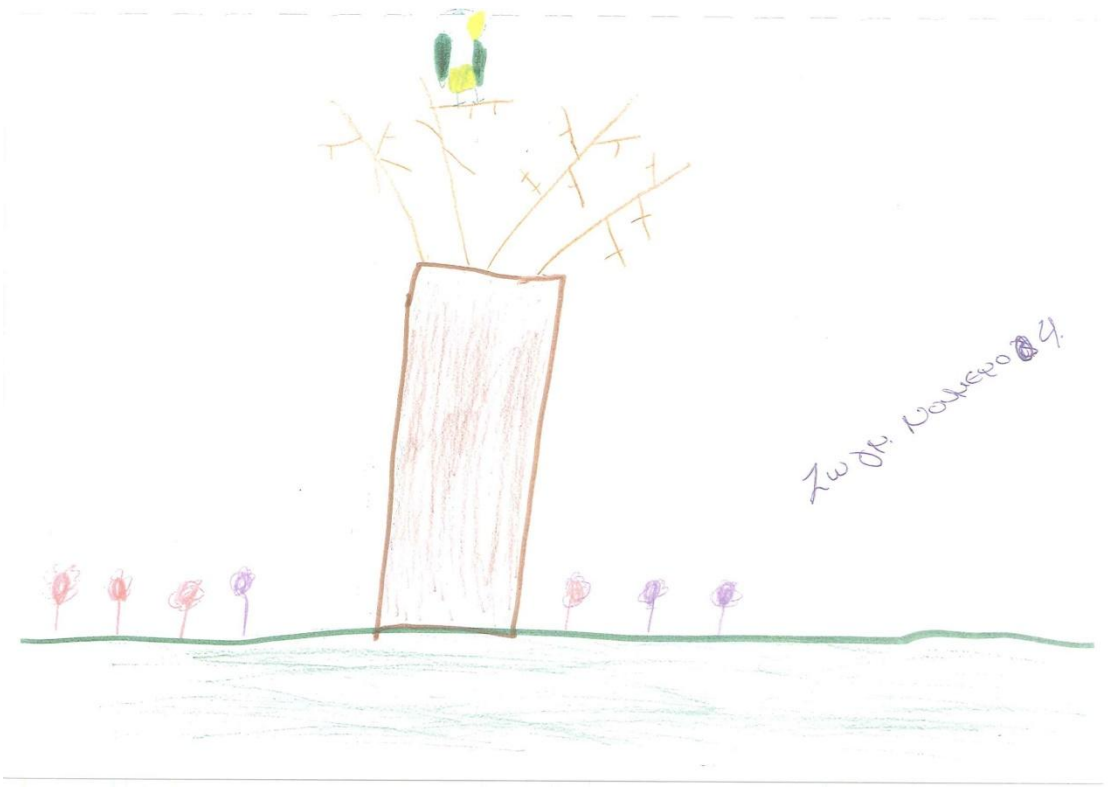
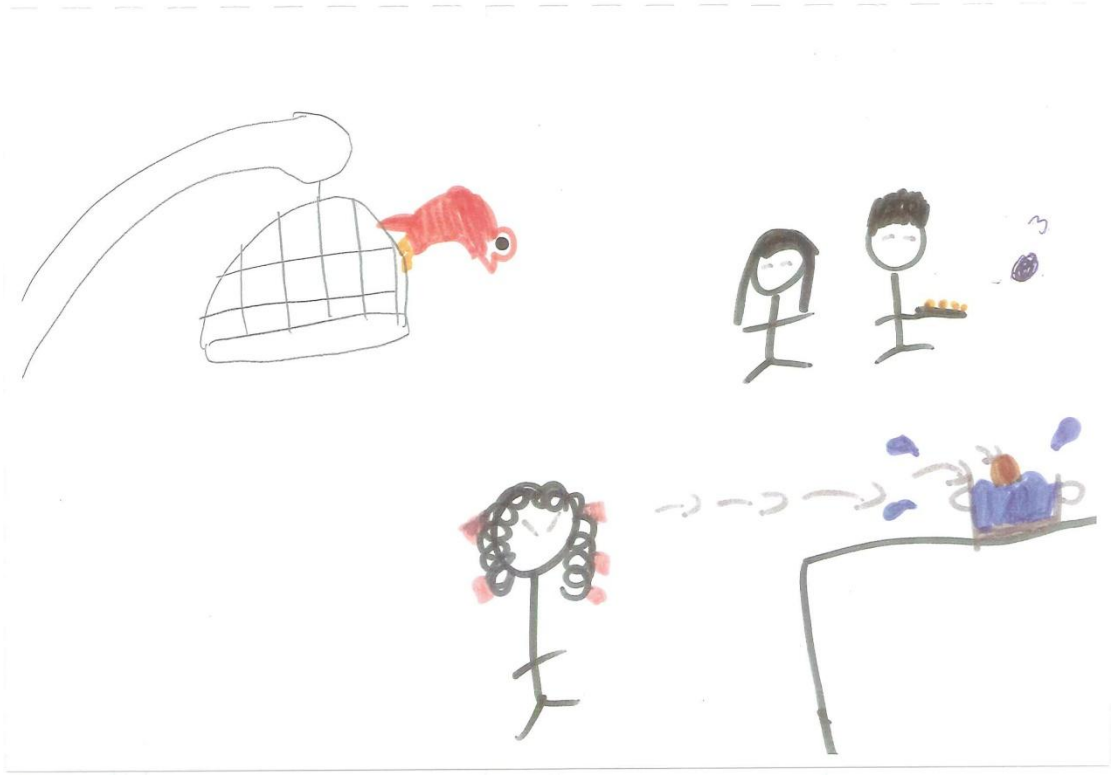
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ζωορ. Νούμερο 1.

Ζωορ νούμερο 2

Звѣр. Кадібіпі

Звѣр. Кадібіпі

Заяц-беляк

Ноль

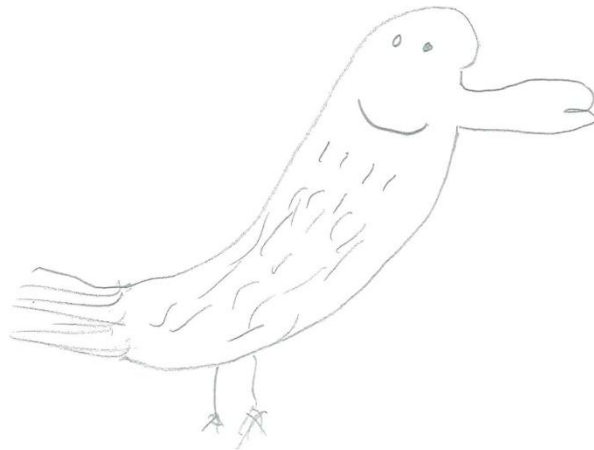

Заяц-беляк 10

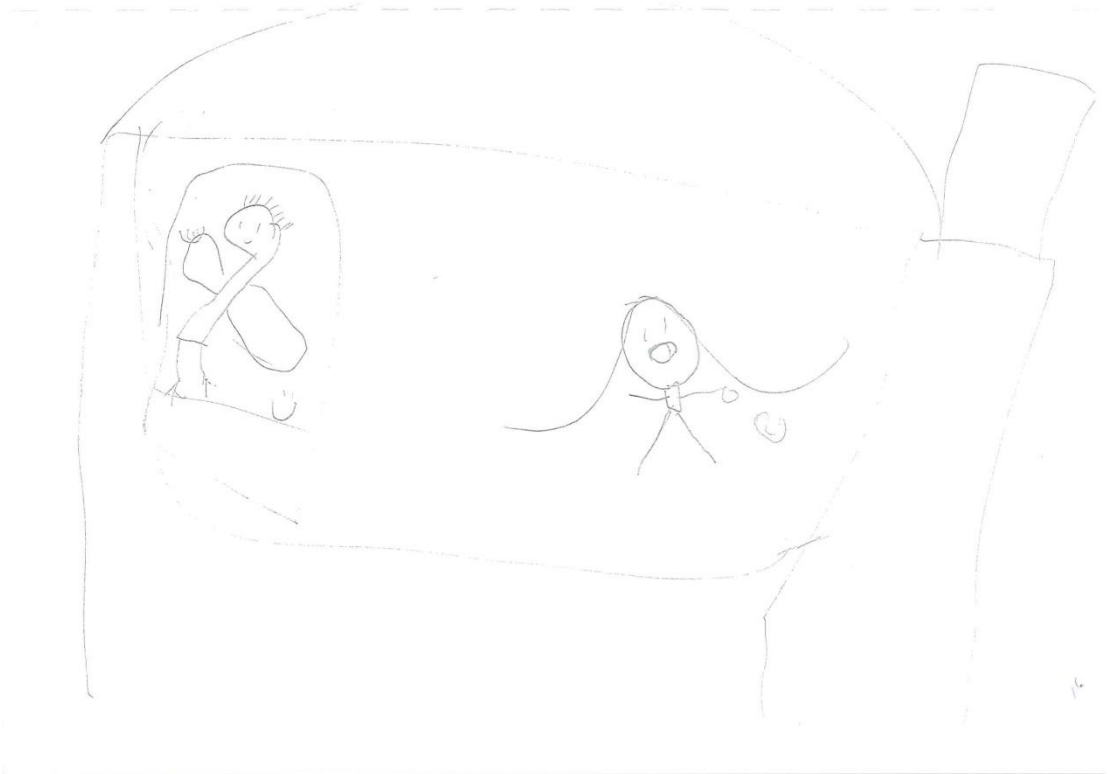
Σωφ. Κουρκ. 11

Η κυρία καρδιόνη απαντάει. Μας κάνει 11. και ο παραγάδος
 λέει: έωστο!!! κυρία καρδιόνη να σας πωτίσο κα κάτω
 άλλα πόσο κάνει ένας γιός και μια γυναίκα.
 Η κυρία καρδιόνη απαντάει. Μας κάνει ένα παραγάδο.

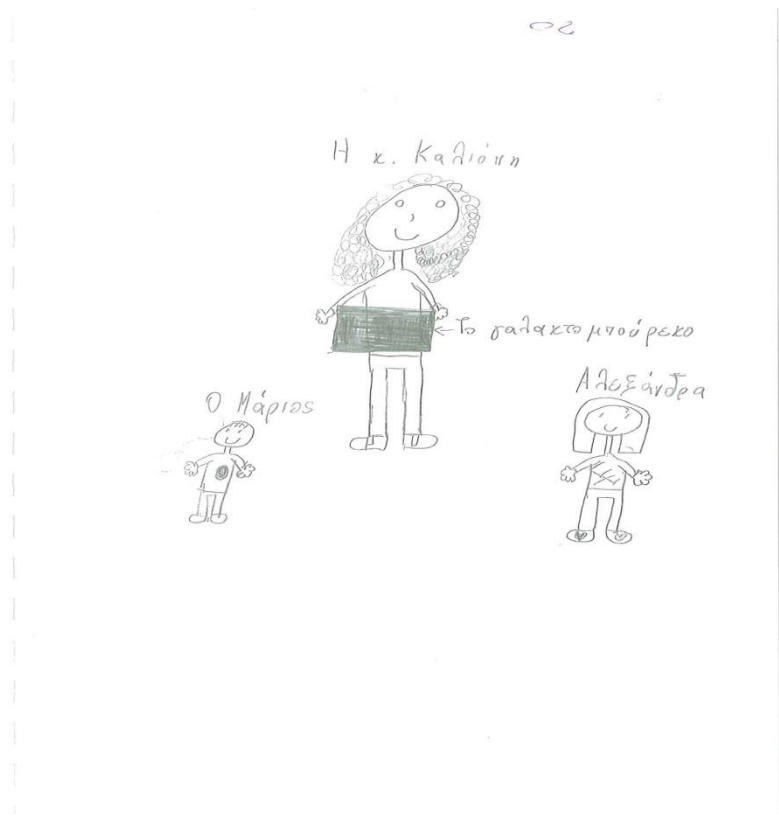
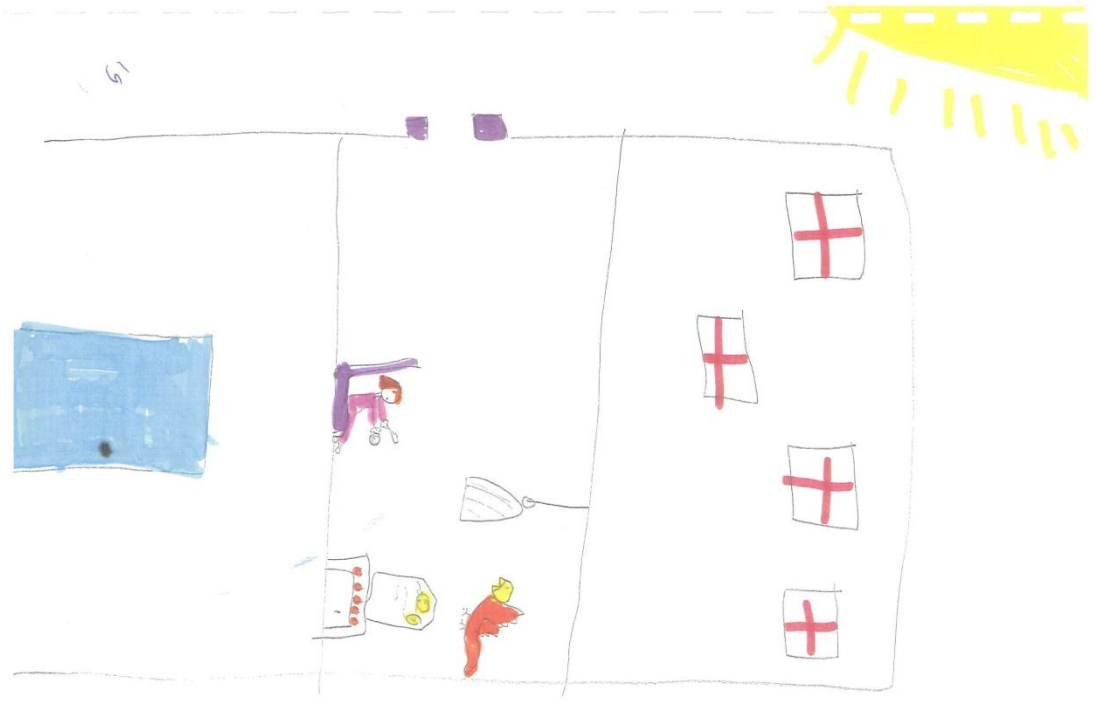

Σωφ. Κουρκ. 12

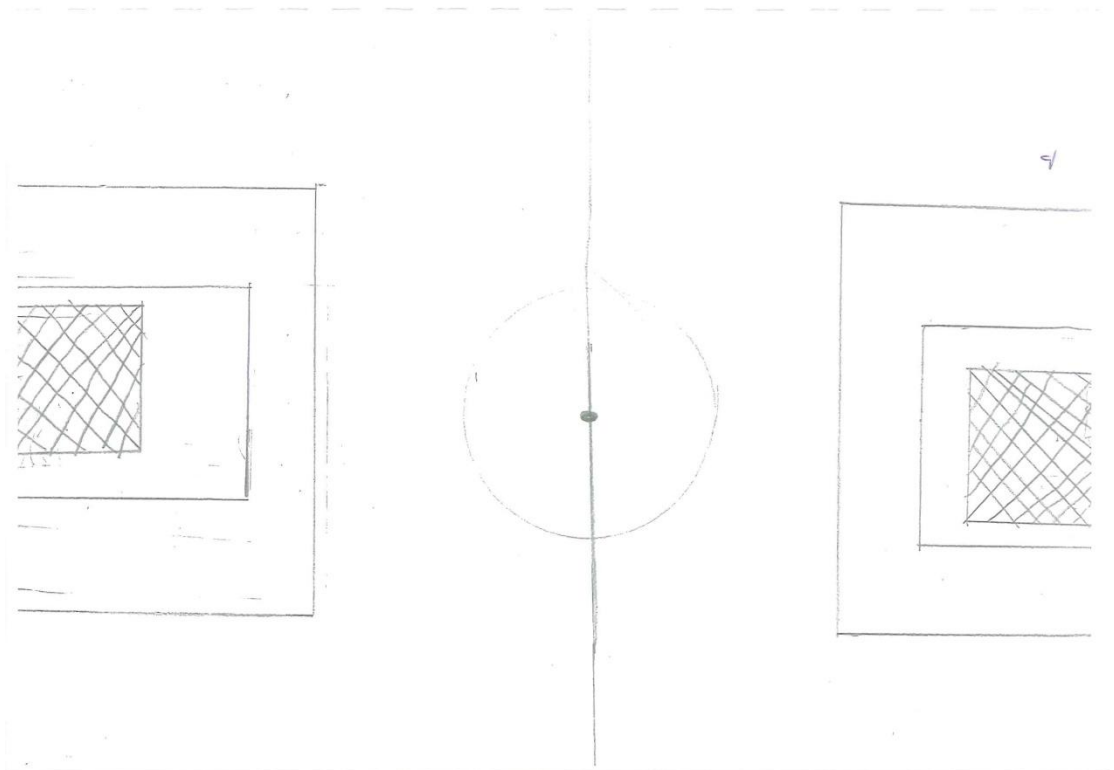

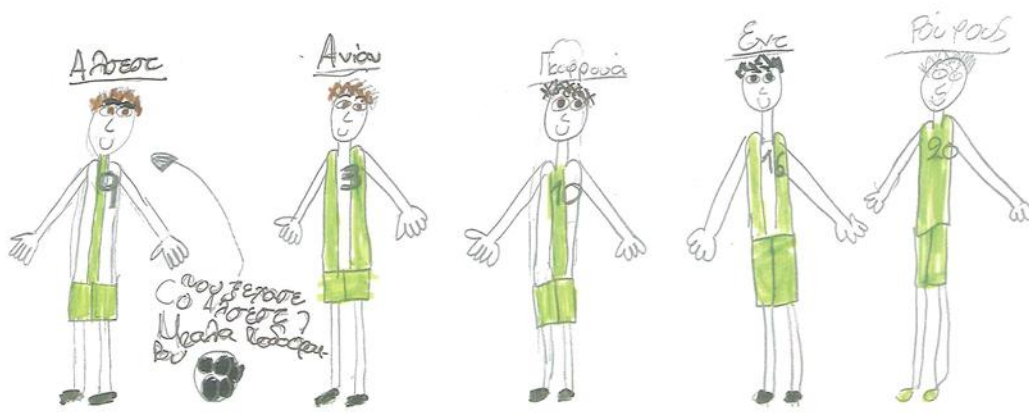

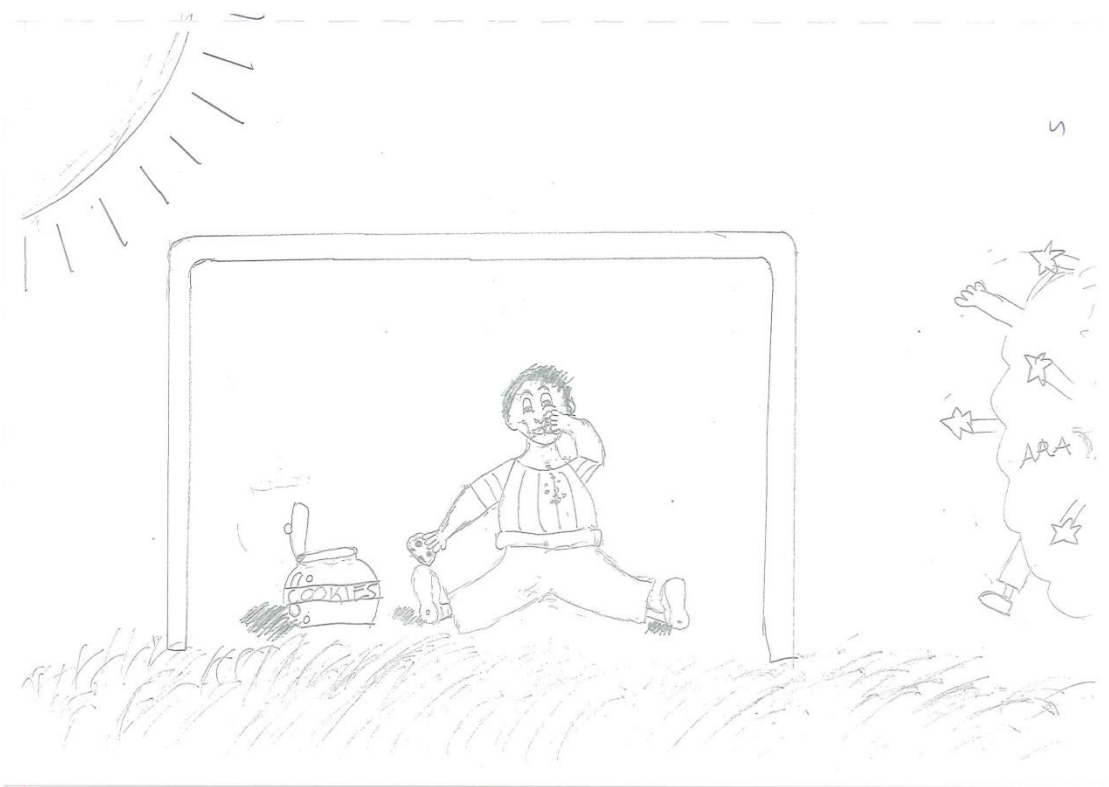
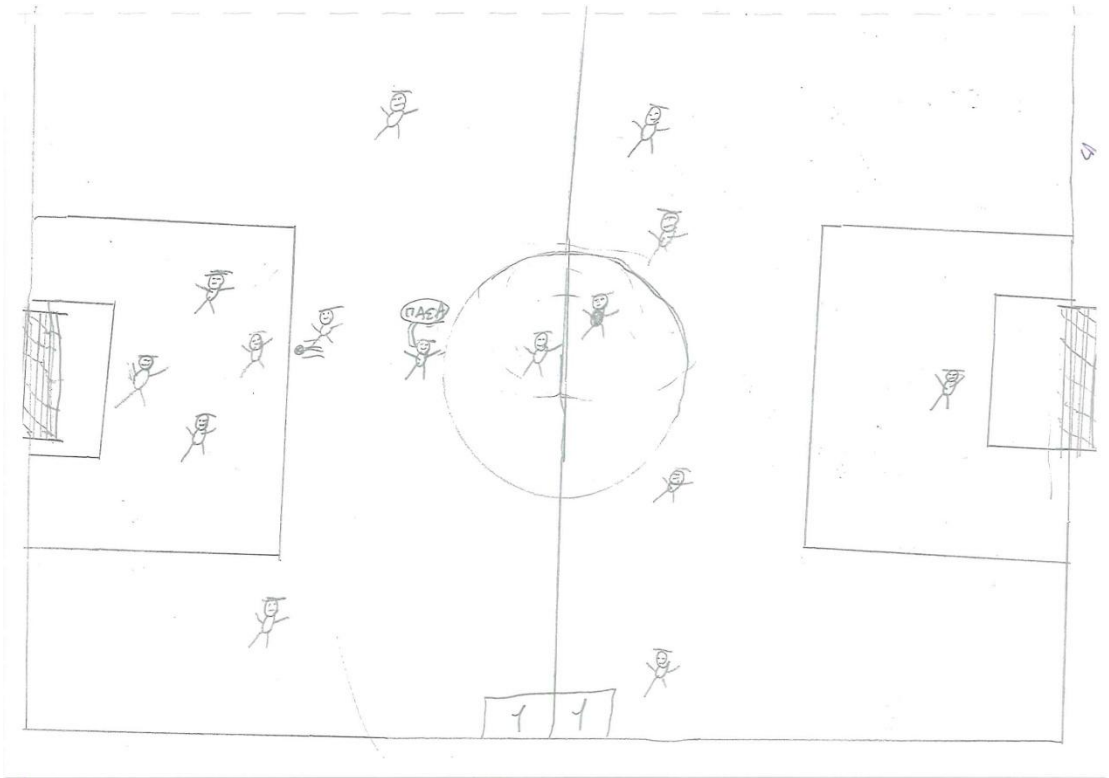

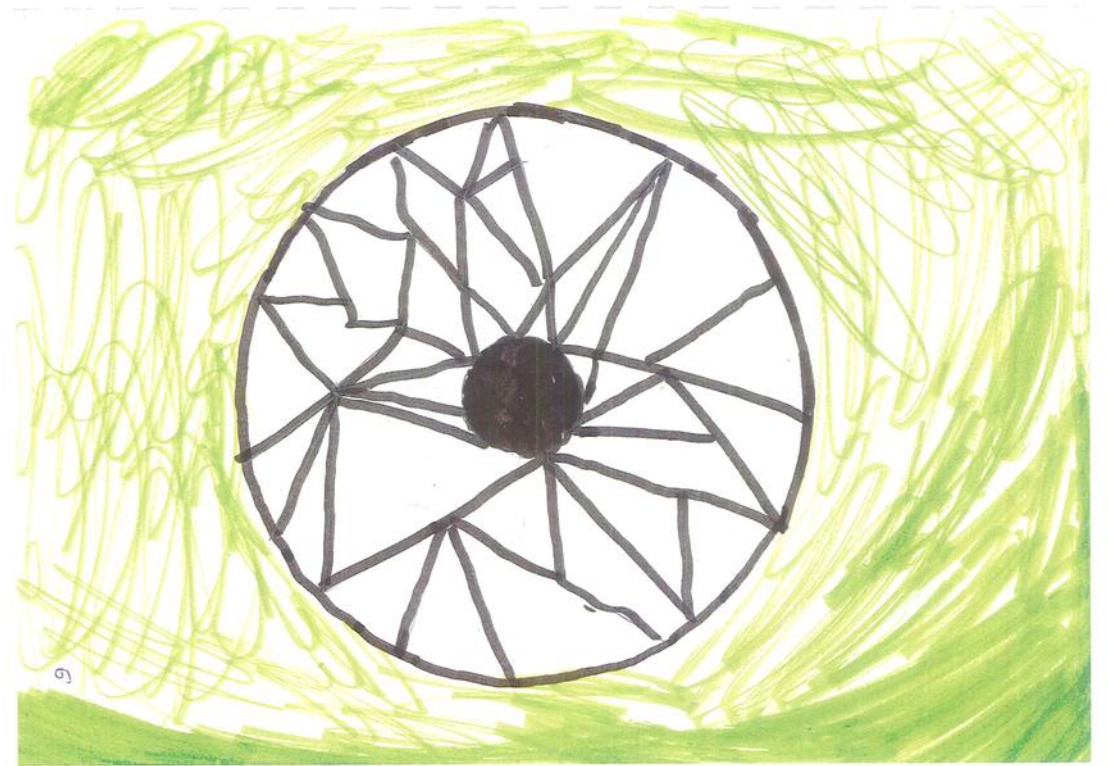
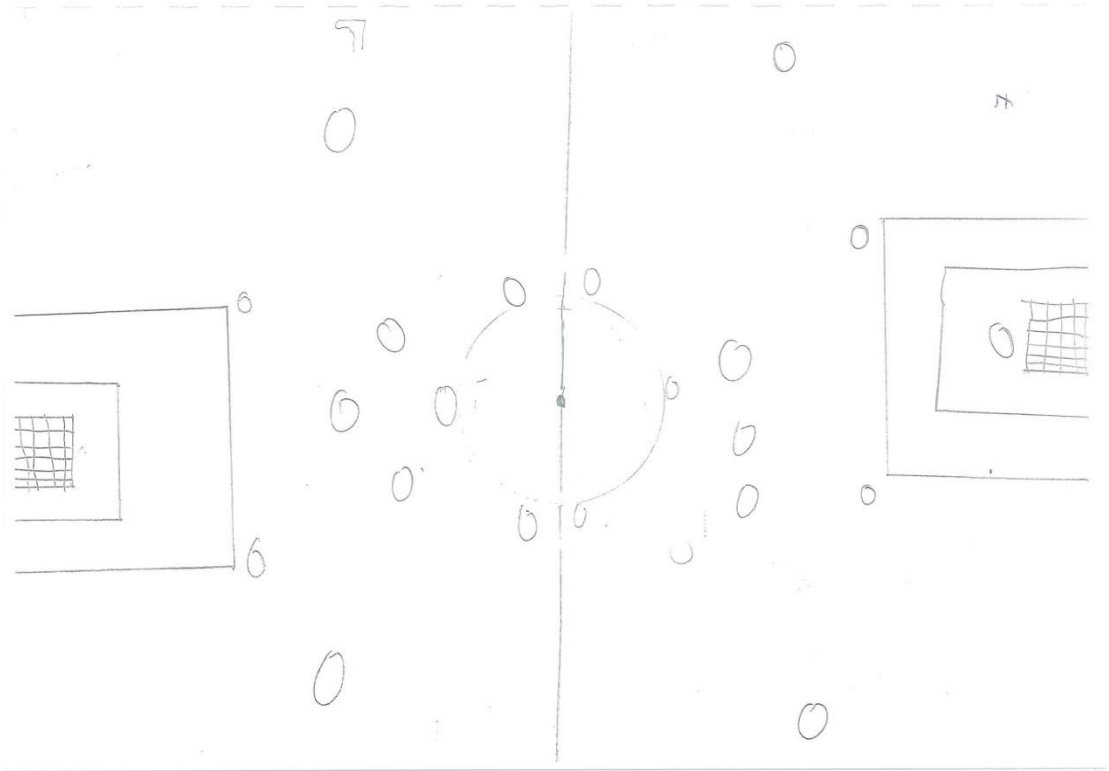

ΠΕΜΠΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

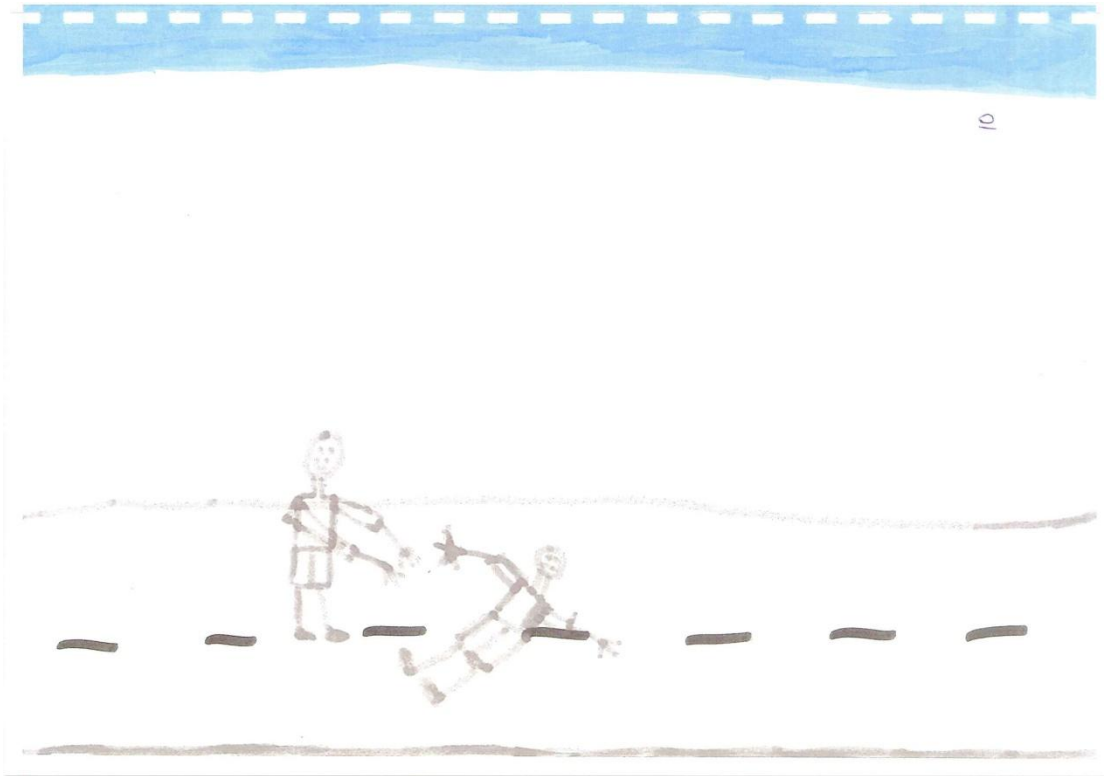

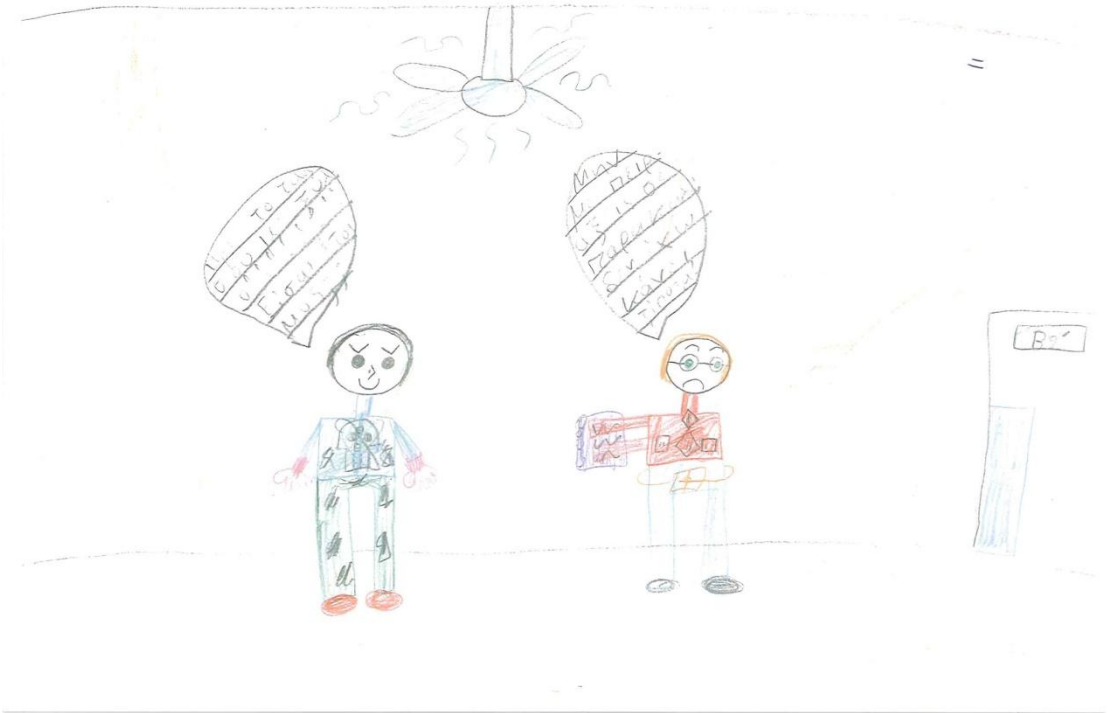
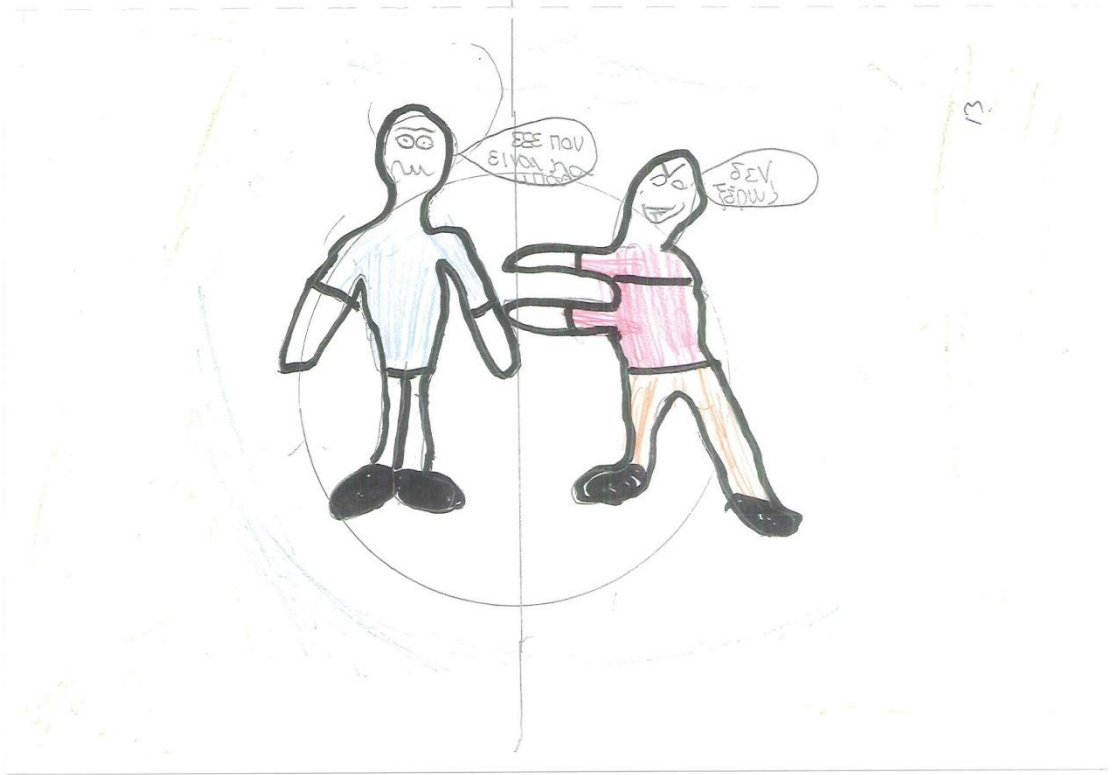

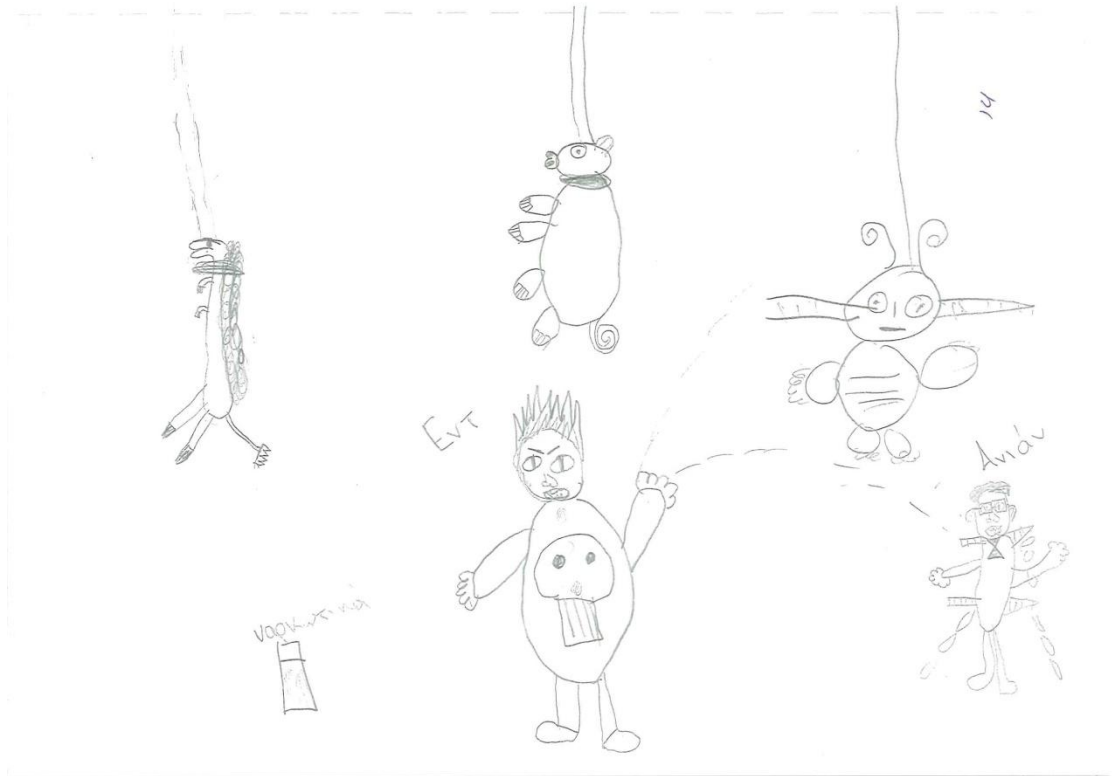

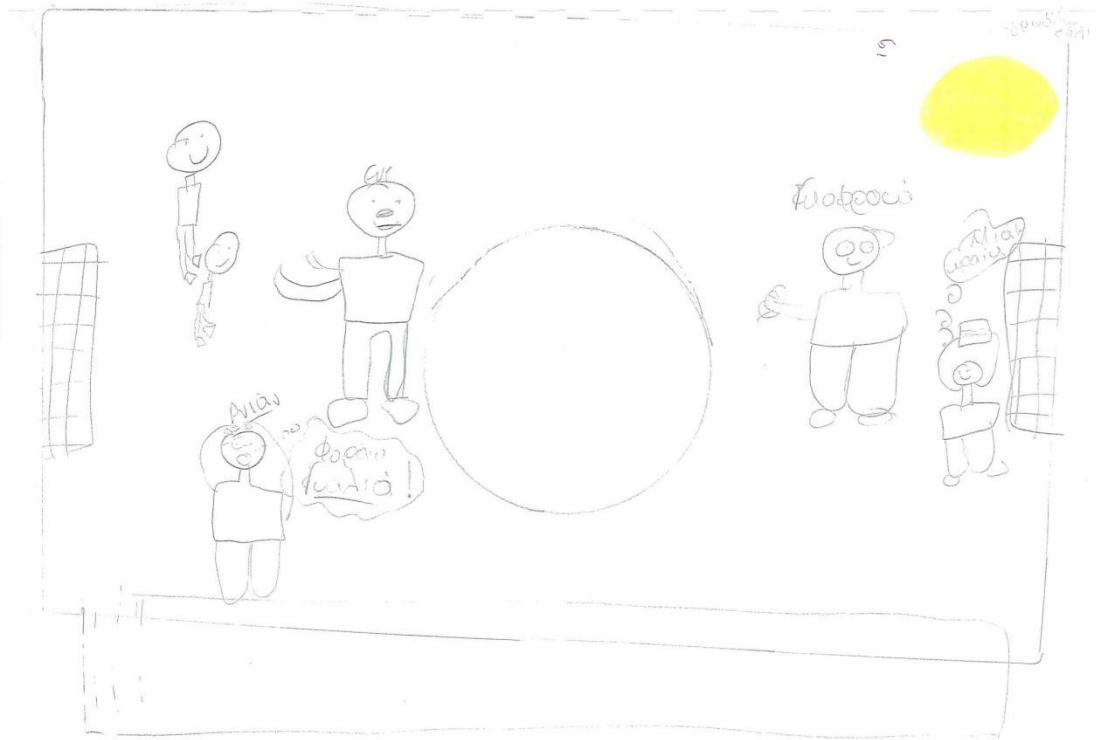

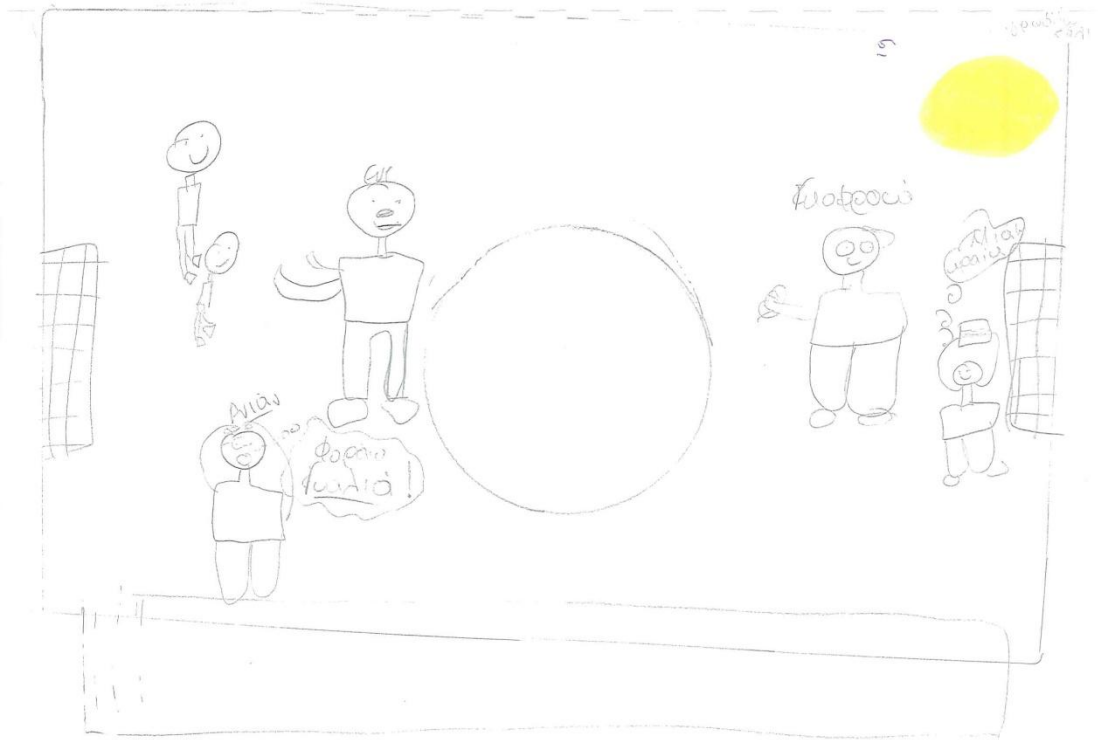
10

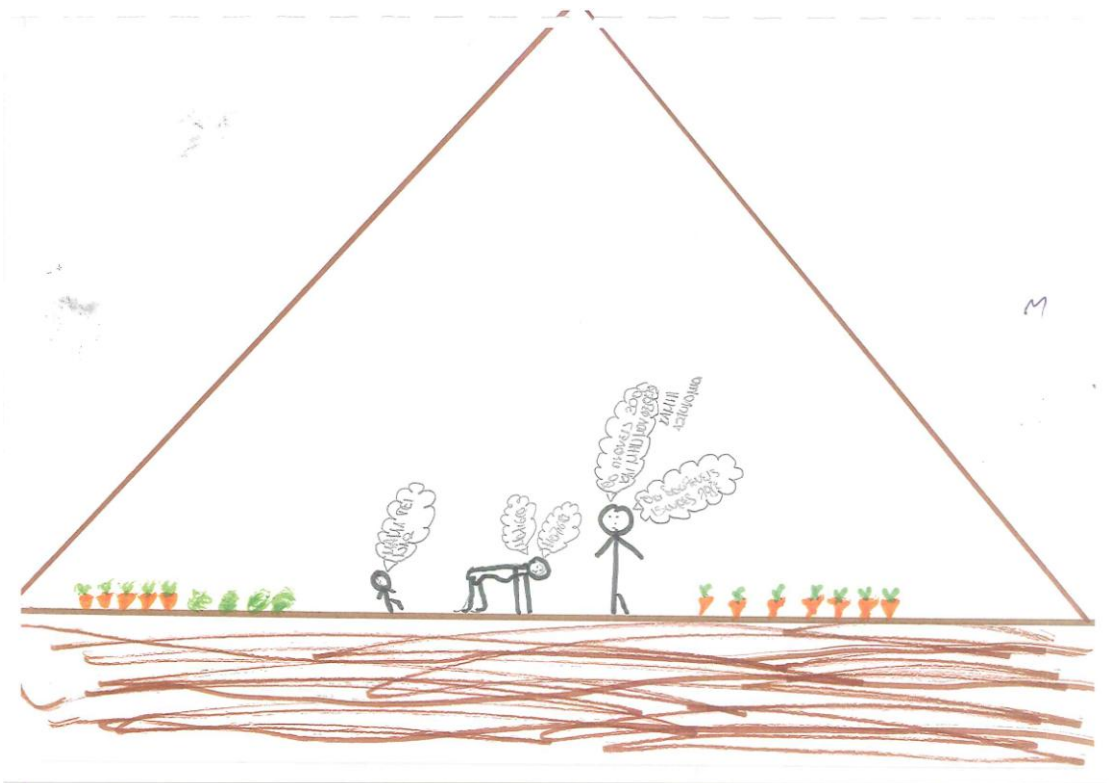

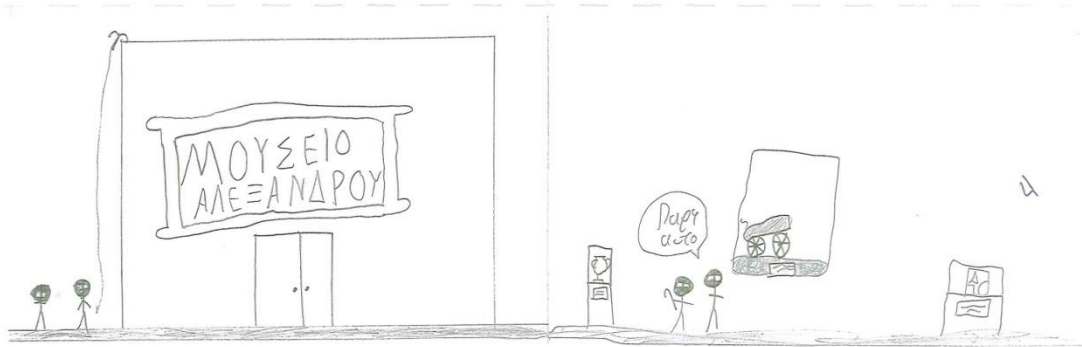

ΕΚΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Το αμερικανικό βίβλι τον πρόκλησε
να τα κάνει όλα ενώ αψος
κάνει και βίντο

<p>Επί σκαβει και είναι κοσμοπρεσος</p> 	<p>το αγέννητο κορπίσθεις σου υπαλάμω</p> 	<p>ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΓΙΑΤΙ ΜΕ ΚΟΡΠΙΣΘΕΙΣ ΟΥ ΕΙΣΑΙ ΩΣΤΕ</p>
<p>ΑΦΟΥ ΕΙΜΑΙ ΣΣ ΑΓΕΝΝΗΤΟ ΚΑΙ ΕΧΩ ΤΗ ΕΞΟΦΘΑ</p>	<p>χα χα χα χα χα</p>	<p>ΕΡΡΩΣΘΗΣ ΠΡΑΙ ΟΕ ΠΕΙΡΑ Ω ΕΙΣΘΑΙ ΤΗ ΩΩ ΕΙΝ ΤΕ ΜΕΤΑ</p>
<p>ΒΟΗΘΕΙΑ</p> 	<p>χα χα χα χα χα</p>	<p>ΠΟΙΟΣ ΕΡΧΕΙ ΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΕΩΡΑΙ</p>

Ο κ. Καβούρης διατάζει τον Μπομπ Σφουγγαράκη τον
έχει σαν δούλο

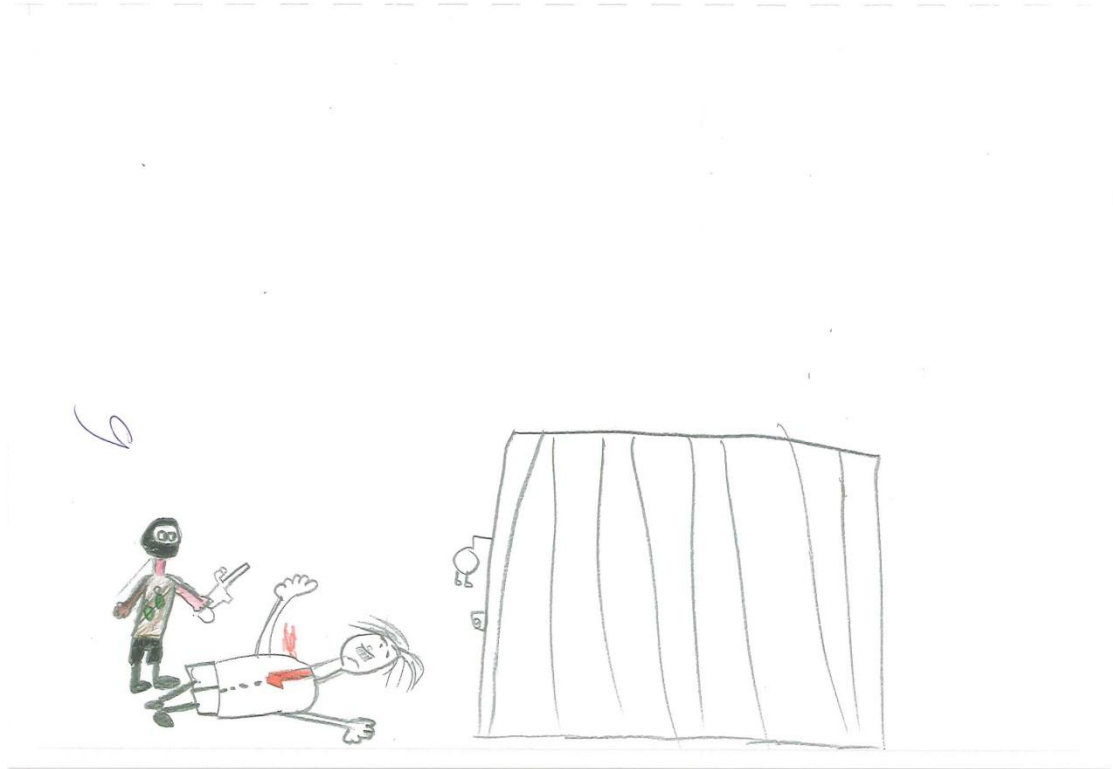
ix

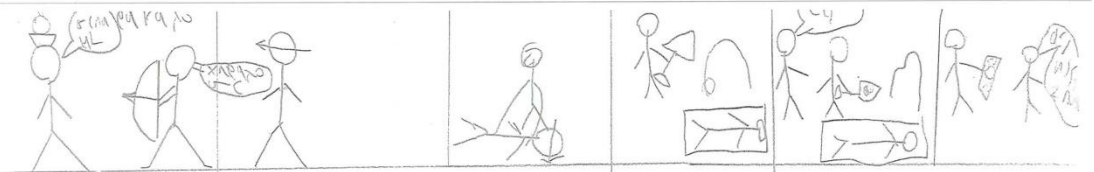
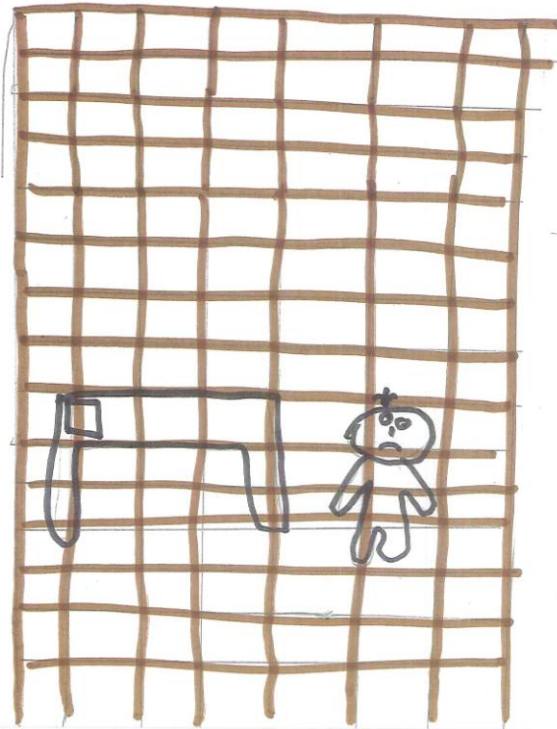
Μάλιστα κύριε!

Πήγανέ αμέσως παραγκελία!

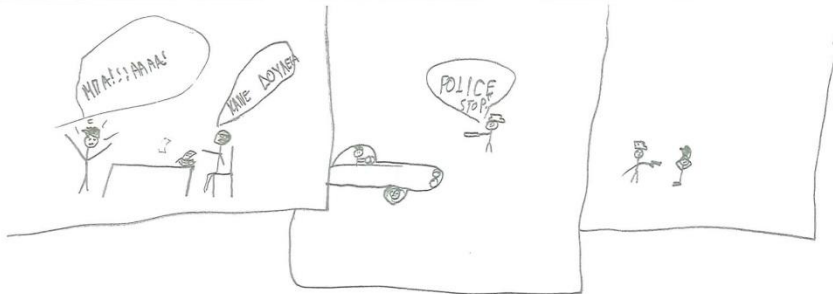
Και σε 5 λεπτά να είσαι εδώ!

01

//

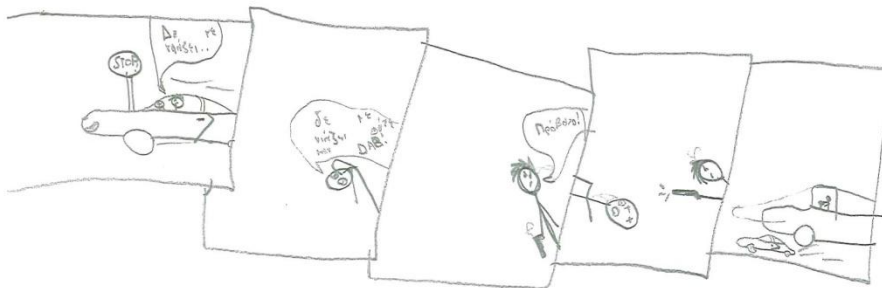

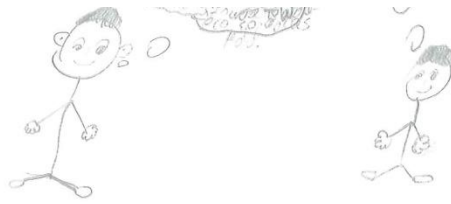
Ο Χίτος Άννος παίρνει επιθετικό να
καταγγείλει το αρρένιο του.

ΣΟΥΗΣ

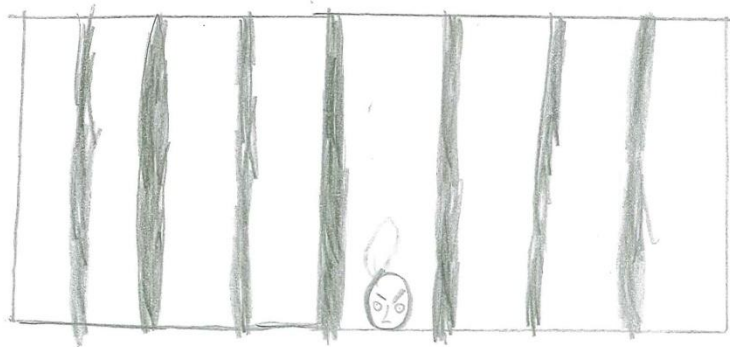
Εισαγωγή
...
αγαπημένων σου φίλων

Εγώ θεωρώ ότι είναι ένας
άνθρωπος το οποίο το αμυντικό του
επιβάλλεται να κινείται με βάση
επιβάλλοντες όπως ο δικός σου

16

17

Ζωγράφου του ΑΜε ου
ναραιεται από τη δουλειά του
αλλά το αφέντης του των
κορίτσια.

Ζωγράφου του ΑΜε ου
ναραιεται από τη δουλειά του
αλλά το αφέντης του των
κορίτσια.

